

HUMAN
RIGHTS
HUMAN
HUMAN
RIGHTS

IZVEŠTAJ CIVILNOG DRUŠTVA
O LJUDSKIM PRAVIMA
NA KOSOVU U 2020

HUMAN
RIGHTS

MAJ 2021

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA	1
3. GENERALNI OKVIR LJUDSKIH PRAVA NA KOSOVU	3
4. UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA LJUDSKA PRAVA NA KOSOVU	5
5. ODELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA	8
5.1. Pravo na human tretman i zabrana torture	8
5.2. Pravo na slobodu i bezbednost lica	11
5.3. Pravo na pravično suđenje i delotvoran pravni lek	13
5.4. Sloboda Izražavanja i Mišljenja, Pravo Na Informacije i Pravo Na Privatnost	15
5.5. Sloboda mirnog okupljanja	17
5.6. Sloboda udruživanja	19
5.7. Sloboda verovanja, savesti i religije	20
6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA	22
6.1. Radna prava	22
6.2. Pravo na obrazovanje	26
6.3. Pravo na zdravlje	29
6.4. Imovinska prava	32
6.5. Kulturna prava	33
7. ODELJAK C: PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA ILI GRUPA	38
7.1. Ženska prava i rodna ravnopravnost	38
7.2. Dečija prava	41
7.3. Prava omladine	44
7.4. Osobe sa invaliditetom	46
7.5. Manjinska prava	48
7.6. Prava LGBT+ osoba	51
7.7. Ljudi u pokretu	53
8. ODELJAK D: UKRŠTENE TEME I PITANJA/SPECIFIČNA PITANJA LJUDSKIH PRAVA	55
8.1. Tranzicionalna pravda i ljudska prava	55
8.2. Korupcija i ljudska prava	60
8.3. Životna sredina i ljudska prava	62

SPISAK SKRAĆENICA

AIP	Agencija za informacije i privatnost
APK	Agencija za borbu protiv korupcije
CAT	Konvencija protiv torture i drugih oblika surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja
CEDAW	Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena
CERD	Konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije
CPT	Evropski odbor za prevenciju torture i surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja
CRC	Konvencija o pravima deteta
CRPD	Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
CSAM	Centralni savet za omladinsku akciju
ECHR	Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
EU	Evropska unija
FCPNM	Okvirna konvencija Saveta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina
ICCPR	Međunarodna povelja o građanskim i političkim pravima
ICESCR	Međunarodna povelja o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
IOK	Institucija ombudsmana na Kosovu
Istambulska konvencija	Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja
K-Albanac	Kosovski Albanac
K-Aškalija	Kosovski Aškalija
K-Bošnjak	Kosovski Bošnjak
K-Egipćanin	Kosovski Egipćanin
K-Goranac	Kosovski Goranac
K-Rom	Kosovski Rom
K-Srbin	Kosovski Srbin
KAUVI	Kosovska agencija za upoređivanje i verifikaciju imovine
KDU	Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake prilike i mogućnosti i borbu protiv diskriminacije
KIJZ	Kosovski institut za javno zdravlje
KSK	Korektivna Služba Kosova
KSŽK	Komitet slepih žena Kosova
LGBT+	Lezbejke, homoseksualci, biseksualni i transseksualci
LOAS	Lokalni omladinski akcioni saveti
LZO	Lična zaštitna oprema
MICS	Istraživanje klastera sa višestrukim indikatorima

MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKOS	Ministarstvo za kulturu, omladinu i sport
MONT	Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju
MRSZ	Ministarstvo za rad i socijalnu zaštitu
NMP	Nacionalni mehanizam za prevenciju
NVO	Nevladina organizacija (organizacije)
 OCD	Organizacija (organizacije) civilnog društva
ODIHR	Kancelarija OEBS-a za demokratske institucije i ljudska prava
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OHCHR	Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava
OP-CAT	Opcioni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugog surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja
PIK	Policijski inspektorat Kosova
RCNL	Resursni centar za nestala lica
RGNL	Radna grupa za lica koja nisu na broju, a u vezi sa događajima na Kosovu
SK	Skupština Kosova
SKG	Savetodavna i koordinaciona grupa za LGBT+ osobe na Kosovu
SNPK	Seksualno nasilje povezano sa konfliktom
SPC	Srpska Pravoslavna Crkva
SPRK	Specijalno tužilaštvo Kosova
SSK	Sudski savet Kosova
SSN	Savet za sprovođenje i nadgledanje
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
TSK	Tužilački savet Kosova
UDHR	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCR	Visoki komesar Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za decu
UNK	Udruženje novinara Kosova
UNMIK	Misija privremene administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu
UNSC	Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija
UNSK	Unija nezavisnih sindikata Kosova
Venecijanska komisija	Evropska komisija za demokratiju putem zakona
VK	Vlada Kosova
VKNL	Vladina komisija za nestala lica
WGAD	Radna grupa za arbitrarno pritvaranje

1. UVOD

1. Ovaj izveštaj¹ pruža pregled stanja ljudskih prava na Kosovu 2020. godine, obuhvata glavne probleme i izazove u ostvarivanju ljudskih prava, kao i kršenja ljudskih prava i uticaj pandemije COVID-19 na ljudska prava. Zajednički su ga pripremile OCD koje se bave zaštitom i promovisanjem ljudskih prava na Kosovu sa ciljem da se popuni postojeći jaz u zajedničkom izveštavanju o ljudskim pravima na Kosovu na lokalnom i međunarodnom nivou, uz unapređenje saradnje i koordinacije između njih. Ovo je drugi izveštaj ove vrste, nakon objavljivanja prvog takvog izveštaja koji pokriva 2019. godinu.

2. Izveštaj je strukturisan u četiri glavna odeljka. Odeljak A ispituje građanska i politička prava, uključujući ovde i pravo na humani tretman i zabranu mučenja; pravo na slobodu i sigurnost; pravo na pravično suđenje i efikasan pravni lek; sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informacije i pravo na privatnost; sloboda mirnog okupljanja; sloboda udruživanja; i sloboda verovanja, savesti i veroispovesti. Odeljak B, dalje, analizira ekonomska, socijalna i kulturna prava, posebno radnička prava, pravo na obrazovanje, pravo na zdravlje, imovinska prava i kulturna prava. Odeljak C procenjuje prava određenih osoba ili grupa, što obuhvata prava žena, dece, omladine, nevećinskih zajednica, lezbejki, homoseksualaca, biseksualnih i transrodnih osoba (LGBT+), kao i ljudi u pokretu. Na kraju, Odeljak D bavi se unakrsnim pitanjima tranzicione pravde, korupcije i ljudskih prava, ljudskih prava i životne sredine.

2. METODOLOGIJA

3. Ovaj izveštaj bavi se najhitnijim pitanjima i izazovima na polju ljudskih prava izabranih nakon temeljnog razmatranja lokalnog konteksta i zasnovan je na konsultativnom procesu sa OCD za ljudska prava na Kosovu kao i na njihovim doprinosima ovom izveštaju. Iako je izveštaj obuhvatan, priznajemo da postoje ograničenja u onome što je pokriveno.

4. Proces izrade ovog izveštaja bio je vođen principom obezbeđivanja učešća svih OCD koje rade na zaštiti i promovisanju ljudskih prava na lokalnom i centralnom nivou na Kosovu. Informacije prikupljene i predstavljene u ovom dokumentu odražavaju direktne pisane doprinose dobijene od više OCD, zatim kancelarijsko istraživanje i konsultativni proces između OCD. Neke OCD dostavile su direktno pisane informacije, dok su druge dale komentare i sugestije za izveštaj tokom ličnih i virtuelnih konsultativnih sastanaka. Desk istraživanje se sastojalo od pregleda

¹ Izveštaj je dostavljen na kraju druge faze projekta pod nazivom „Povezivanje sa civilnim društvom radi praćenja i izveštavanja o ljudskim pravima“ koji finansiraju Komponenta za ljudska prava Privremene uprave Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) i Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), u cilju jačanja kapaciteta organizacija civilnog društva (OCD) za praćenje i izveštavanje u vezi sa ljudskim pravima. Stavovi koji su ovde izraženi su isključivo stavovi OCD koje su dale svoj doprinos i koje su izradile i napisale ovaj izveštaj.

i prikupljanja podataka iz relevantnih instrumenata o ljudskim pravima; Ustav i zakoni Kosova; zvanični dokumenti i izveštaji kosovskih institucija kao što je Institucija ombudsmana Kosova (IOK); izveštaji međunarodnih organizacija i stranih ambasada koje deluju na Kosovu; publikacije i izveštaji organizacija civilnog društva; i izveštaji u medijima.

5. Proces konsultacija sastojao se od prepiske putem e-pošte, kao i više konsultacija i sastanaka za izradu nacrtu koji su sazvali preko 34 kosovske OCD koje rade u različitim oblastima ljudskih prava. Prva sesija konsultacija održana je na mreži u novembru 2020. godine, nakon čega je usledio još jedan sastanak na mreži i izrada nacrtu i mentorstvo koji je održan istog meseca. Nakon što je prikupljen prvi krug podataka od OCD koje daju doprinos, u februaru 2021. organizovana je lična izrada nacrtu, gde su organizacije imale priliku da zajedno rade na prvom nacrtu izveštaja. Tokom ovog sastanka, stvoren je urednički odbor sa ciljem da više OCD bude uključeno u proces uređivanja izveštaja. Odbor su činili predstavnici pet OCD, i to Napredujmo zajedno (Advancing Together), Balkan Sunflowers Kosovo, Centar za razvoj društvenih grupa, Program građanskih prava Kosovo i Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj. Završna email korespodencija odrađena je u aprilu 2020. godine, tokom koje su OCD dobile priliku da pregledaju nacrt izveštaja, potvrde njegove nalaze i zaključke i pruže svoje komentare i sugestije, koje su zatim ugrađene u izveštaj. Postupak izrade i uređivanja izveštaja olakšali su gospodin Hiljmi Jašari (Hilmi Jashari), ekspert za ljudska prava i bivši ombudsman Kosova, i gospođa Marigona Šabiu (Shabiu), izvršna direktorka u Inicijativi mladih za ljudska prava - Kosovo.

6. Sledeće 34 OCD su doprinele ovom izveštaju: Napredujmo zajedno (AT), Centar za zagovaranje demokratske kulture (ACDC), Balkan Sunflowers Kosovo (BSFK), Centar za pravnu pomoć i regionalni razvoj (CLARD), Centar za zaštitu ženskih prava, Centar za razvoj društvenih grupa (CSGD), Centar za jednakost i slobodu (CEL), Program za građanska prava Kosovo (CRP/K), Diakonie Mitrovica, Pokret FOL, Forum za građanske inicijative (FIK), Grupa za pravne i političke studije (GLPS), Handikos, Fond za humanitarno pravo Kosovo (HLCK), Integra, Koalicija nevladinih organizacija (NVO) za zaštitu dece (KOMF), Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KRCT), Kosovska fondacija civilnog društva (KCSF), Kosovski Centar za rodne studije (KGSC), Kosovski pravni institut (KLI), Mreža kosovskih žena (MŽK), Mladi pravници Kosova (KIL), Medica Đakovica, Resursni centar za nestale osobe (RCNL), Nova socijalna inicijativa (NSI), NVO AKTIV, NVO THI, Partners Kosovo Center for Conflict Management, Romi u akciji, Roma Versitas, socijalno stanovanje i imovinska prava na Kosovu (SHPRK), Terre des Hommes Kosovo, Glas Roma, Aškalija i Egipćana (VORAE) i Inicijativa mladih za ljudska prava - Kosovo (YIHR KS).

3. GENERALNI OKVIR LJUDSKIH PRAVA NA KOSOVU

7. Ustav Kosova sadrži brojne odredbe koje se tiču zaštite i unapređenja osnovnih sloboda i ljudskih prava². Član 3. Ustava kaže da organi javne vlasti na Kosovu obezbeđuju jednakost svih pojedinaca pred zakonom i u potpunosti poštuju „međunarodno priznata osnovna ljudska prava i slobode“. Član 7 utvrđuje da se ustavni poredak Kosova zasniva, između ostalog, na ravnopravnosti, poštovanju ljudskih prava i sloboda i nediskriminaciji, a ravnopravnost polova utvrđuje kao osnovnu vrednost.

8. Poglavlje II Ustava navodi posebne odredbe koje štite građanska i politička prava (npr. pravo na pravično suđenje, pravo na privatnost i slobode mišljenja i izražavanja, mirno okupljanje, udruživanje i kretanje), kao i neke ekonomska, socijalna i kulturna prava (npr. pravo na obrazovanje i slobodan izbor profesije). Što je najvažnije, član 53 zahteva da svako tumačenje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagantovanih Ustavom Kosova bude u skladu sa jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava.

9. Iako Kosovo formalno ne može da postane stranka potpisnica međunarodnih konvencija i mehanizama o ljudskim pravima, član 22. Ustava predviđa da se devet instrumenata Ujedinjenih nacija (UN)³ i regionalnih⁴ instrumenata o ljudskim pravima direktno primenjuju na Kosovu, što pruža dodatne pravne izvore koji štite i promovišu ljudska prava na Kosovu. Kao važan događaj za prava žena i devojčica, Skupština Kosova (SK) izmenila je član 22. dodavanjem Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija) na spisak direktno primenljivih ljudskih instrumenata o pravima u septembru 2020.⁵ Važno je da svi ovi direktno primenljivi instrumenti o ljudskim pravima zamenjuju kosovsko zakonodavstvo ili druge akte javnih institucija u slučajevima sukoba. Međutim, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) nije naveden među međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima koji se direktno primenjuju na Kosovu. Ipak, Skupština Kosova je jednoglasnom rezolucijom 24. januara 2018. usvojila Agendu 2030 i njenih 17 ciljeva održivog razvoja, pružajući značajno težište za promovisanje i zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Kosovu.

2 Vidi generalno, [Ustav Kosova](#) (9. april 2008.), sa dopunama od 25. septembra 2020. (u daljem tekstu Ustav Kosova).

3 Konkretno, [Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima](#) (10. decembar 1948.) (u daljem tekstu UDHR); [Međunarodna povelja o građanskim i političkim pravima](#) (16. decembar 1966.) 999 UNTS 171 (u daljem tekstu ICCPR); [Međunarodna povelja o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije](#) (4. januar 1969.) 660 UNTS 195 (u daljem tekstu CERD); [Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena](#) (3. septembar 1981.) 1249 UNTS 13 (u daljem tekstu CEDAW); [Konvencija o pravima deteta](#) (2. septembar 1990.) 1577 UNTS 3 (u daljem tekstu CRC); i [Konvencija protiv torture i drugih oblika surovog, nehumano ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja](#) (26. jun 1987.) 1465 UNTS 85 (u daljem tekstu CAT).

4 Konkretno, [Evropska konvencija o zaptiti ljudskih prava i fundamentalnih sloboda](#) (4. novembar 1950.) 213 UNTS 221 (u daljem tekstu ECHR); [Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina](#) Saveta Evrope (1. februar 1995.) ETS 157 (u daljem tekstu FCPNM); [Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja](#) (11. maj 2011.) CETS 210 (u daljem tekstu Istambulska konvencija).

5 [Amandman na Ustav Kosova br. 07-V-058](#) (25. septembar 2020.).

10. Kosovo je 2015. nastavilo napredovanje u usklađivanju svog pravnog okvira sa međunarodnim standardima kada je usvojilo paket osnovnih zakona o ljudskim pravima, konkretno Zakon br. 05/L-019 o ombudsmanu, Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova i Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije. Njihova potpuna primena je ključna za efikasnu primenu okvira ljudskih prava na Kosovu i zahteva dodelu potrebnih resursa i ozbiljne napore na izgradnji kapaciteta. Kao što je istaknuto u ovom izveštaju, Kosovo takođe ima i druge specifičnije zakone relevantne za zaštitu određenih prava ili grupa lica.

11. Kosovo je uspostavilo posebna tela i mehanizme za promovisanje i zaštitu ljudskih prava. Kancelarija za dobro upravljanje, ljudska prava, jednake mogućnosti i nediskriminaciju (KDU) kreira politike u oblastima dobrog upravljanja, ljudskih prava, jednakih mogućnosti i borbe protiv diskriminacije i nadgleda i pruža savete ministarstvima u pomenutim oblastima. Inter-ministarska koordinaciona grupa za ljudska prava je politički mehanizam na visokom nivou koji je uspostavio bivši kosovski premijer u aprilu 2016. godine za praćenje primene politika ljudskih prava na Kosovu, koji je održao sastanak u decembru 2020. godine prvi put od 2018. godine. Odbor za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestale osobe i predstavlja jedan je od stalnih odbora SK koji imaju mandat da formulišu nacрте zakona i nadgledaju sprovođenje postojećih. Iako Komitet nije bio predviđen kao pojedinačni mehanizam za žalbe, on može da istakne pitanja ljudskih prava i trendove unutar SK i da prosledi bilo koju pojedinačnu ili grupnu žalbu, prema potrebi. IOK je nezavisno ustavno telo sa mandatom da nadgleda, brani i štiti prava i slobode pojedinaca od nepravde vlasti. U ispunjavanju svog petogodišnjeg neobnovljivog mandata, IOK može, između ostalog, primiti žalbe, pokretati istrage, davati preporuke i objavljivati izveštaje, kao i zalagati se za promene koje unapređuju primenu standarda ljudskih prava.

12. Upravljanje Kosovom zasniva se na principima podele vlasti i provera i ravnoteže⁶. Izvršnu vlast, međutim, generalno karakteriše nedostatak odgovornosti i polaganja računa, dok Skupština često nije u stanju da vrši odgovarajuću parlamentarnu kontrolu nad izvršnom i sudskom vlašću. Indeks vladavine prava Svetskog projekta za pravdu iz 2020. godine rangirao je Kosovo na ukupno 54. mesto od 128 zemalja i teritorija obuhvaćenih procenom⁷. U ovom indeksu, Kosovo se nalazi na 71. od 128 mesta prema faktoru „ograničenja vladinih ovlašćenja“, koji obuhvata pokazatelje kao što je to da li su vladina ovlašćenja efikasno ograničena (1) zakonodavnim telom; (2) pravosuđem; i (3) nezavisnom revizijom i pregledom itd.⁸ Kosovo se takođe nalazi na 97. mestu od 128 prema faktoru „sprovođenja propisa“, koji sadrži pokazatelje kao što su: (1) da li se vladini propisi efikasno sprovode; (2) da li se vladini propisi primenjuju i sprovode bez nepravilnog uticaja; i (3) da li se upravni postupak sprovodi bez nerazumnog odlaganja itd.⁹

6 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 4.

7 World Justice Project, '2020 Indeks vladavine zakona Kosovo', pristupljeno 27. aprila 2021.

8 Ibid.

9 Ibid.

4. UTICAJ PANDEMIJE COVID-19 NA LJUDSKA PRAVA NA KOSOVU

13. Kao odgovor na prve prijavljene slučajeve COVID-19 na Kosovu u martu, Vlada Kosova (VK) brzo je sproveda snažne početne mere za suzbijanje pandemije koje su naknadno ukidane, vraćane i/ili modifikovane u više navrata da bi se uskladile sa kosovskim Ustavom i međunarodnim zakonom o ljudskim pravima, kao i da odgovori na evolutivnu epidemijsku situaciju. Kako vlada nikada nije proglasila vanredno stanje tokom 2020. godine koje bi joj omogućilo da odstupa od nekih, ali ne i svih ljudskih prava na Kosovu¹⁰, mere protiv COVID-19 koje su ograničavale ljudska prava važile su samo u meri u kojoj su (1) predviđene zakonom; (2) u legitimne svrhe (npr. zaštita javnog zdravlja); i (3) i neophodne i srazmerne postizanju legitimne svrhe¹¹. Sa ovim u vezi, 31. marta Ustavni sud je proglasio inicijalni policijski čas i ograničenja za privatna i javna okupljanja neustavnim na osnovu toga što mere na celom Kosovu nisu bile „propisane zakonom“ i time kršile slobode kretanja, mirnog okupljanja i udruživanje i pravo na privatnost. Ova odluka je navela Ministarstvo zdravlja da naknadno usvoji mere specifične za opštinu počev od 14. aprila 2020. U avgustu je na snagu stupio Zakon br. 07/L-006 o sprečavanju i borbi protiv pandemije COVID-19 na Kosovu, ojačavajući pravnu osnovu da Ministarstvo zdravlja ograniči ljudska prava onoliko dugo koliko je potrebno za borbu i sprečavanje širenja COVID-19 i novčane kazne zbog nepoštovanja mera COVID-19.¹²

14. Pod uslovom da predstavljaju valjana ograničenja ljudskih prava, vladine mere mogu se smatrati zadovoljavanjem svojih pozitivnih obaveza dužne pažnje u pogledu prava na život i zdravlje radi sprečavanja, zaustavljanja ili ublažavanja širenja opasnih po život bolesti poput COVID-19¹³. Mere preduzete 2020. godine za suzbijanje pandemije COVID-19 na Kosovu sadržale su, između ostalog, nametanje rotacionih rasporeda kretanja, policijskog časa i opštinskih karantina koji su ograničavali kretanje; ograničavanje okupljanja na manje od pet ljudi i zabrana društvenih i porodičnih okupljanja; obustavljanje verskih i kulturnih aktivnosti, iako su kulturne aktivnosti dozvoljene smanjenim kapacitetima od septembra; zatvaranje škola i pružanje samo učenja na daljinu do septembra 2020; zatvaranje ne-suštinski-bitnih poslova praćeno različitim ograničenjima radnog vremena; zabrana putovanja vazдушnim i kopnenim putovanjima uz izvesne izuzetke do juna; i zahtevanje od lica koja ulaze na Kosovo da odu u karantin u trajanju od 14 dana u za to određena mesta, što je praćeno samoizolacijom kod kuće.

10 Vidi Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 56. Ljudska prava koja se ne mogu derogirati su, između ostalih, pravo na život i zabrana torture i drugog surovog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana.

11 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 55.

12 [Zakon br. 07/L-006 o prevenciji i borbi protiv pandemije COVID-19 na Kosovu](#) (25. avgust 2020.).

13 Odbor UN za ljudska prava, 'Opšti komentar br. 36 o članu 6: Pravo na život' (3. septembar 2019.) [UN Doc. CCPR/C/GC/36](#), paragrafi 26; Odbor UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava, 'Opšti Komentar br. 14: Pravo na najviši dostižni zdravstveni standard (Član 12)' (11. avgust 2020.) [UN Doc. E/C.12/2000/4](#), paragrafi 16, 44.

15. U novembru je vlada uvela troslojni sistem mera za COVID-19 u zavisnosti od toga da li je neka opština klasifikovana kao zelena, žuta ili crvena zona na osnovu broja slučajeva na 100.000 stanovnika¹⁴. Pored održavanja zabrane javnog okupljanja više od pet osoba i posebnih ograničenja kretanja za starije osobe (preko 65 godina), izuzev iz hitnih i medicinskih razloga, vlada je takođe uvela policijski čas i ograničenje ulaska i izlaska od 19:00 do 05:00 za opštine klasifikovane kao „crvene zone“; ograničeno radno vreme na 20:00 ili ranije u zavisnosti od klasifikacije; i još jednom obustavila sve verske obrede i aktivnosti (osim kod članova uže porodice). Od 31. decembra, mere usvojene u novembru uglavnom su ostale iste, iako je početak policijskog časa i ograničenja ulaska i izlaska u opštinama crvene zone produžen na 20:00.¹⁵

16. Pored ograničavanja sloboda kretanja, mirnog okupljanja i religije, pandemija i mere za njeno suzbijanje značajno su uticale na ostvarivanje širokog spektra drugih građanskih i političkih prava, kao i ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Kosovu. Pogoršanje epidemiološke situacije u julu i avgustu, a zatim ponovo u oktobru i novembru, predstavljalo je ozbiljne implikacije na prava na život i zdravlje, posebno u svetlu izveštaja u vezi sa ograničenim i selektivnim testiranjem na COVID-19, zaraženim medicinskim radnicima, preopterećenim bolnicama, nedovoljnim medicinske potrepštine i visoke cene lekova COVID-19. Na dan 31. decembra bilo je 51.328 potvrđenih slučajeva COVID-19 i 1.335 smrtnih slučajeva, prema podacima Kosovskog instituta za javno zdravlje (KIJZ).

17. Hapšenje više od 1.000 ljudi zbog nepoštovanja prvobitnih mera COVID-19 za koje se kasnije utvrdilo da su neustavne, podstaklo je implikacije na pravo na slobodu i sigurnost lica, iako hapšenja nisu dovela do krivičnog gonjenja. Iako su medijski radnici bili izuzeti od ograničenja slobode kretanja dok su bili na dužnosti, druga pitanja, poput nedostatka lične zaštitne opreme (LZO) za prisustvo i izveštavanje o zvaničnim događajima, ometala su slobodu medija. Pandemija je takođe pogoršala već postojeća pitanja koja se odnose na jezička prava i pravo na informacije za zajednice koje ne govore albanski jezik i osobe sa invaliditetom. Pored toga, mediji su u više navrata objavljivali lične podatke pacijenata sa COVID-19 kršeći Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka i pravu na privatnost. Kosovski sudovi su radili smanjenim kapacitetom, dajući prioritet hitnim slučajevima (npr. u slučajevima koji se tiču pritvora i porodičnog nasilja) tokom većeg dela 2020. godine, pobuđujući zabrinutost za pravo na efikasan pravni lek i prava na pravično suđenje u ne prioritarnim slučajevima. Odluka o odlaganju vanrednih izbora za gradonačelnika u Podujevu i severnoj Mitrovici do 29. novembra uticala je na pravo učešća u javnim poslovima i glasanju, dok je održavanje izbora usred pandemije takođe zahtevalo pažljivo balansiranje sa pravima na život i zdravlje.

18. Mere suzbijanja pandemije i COVID-19 takođe su negativno uticale na ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava na Kosovu, posebno prava na odgovarajući životni standard, bezbednost i zdravlje na radu, obrazovanje i učešće u kulturnom životu. Međunarodni monetarni

¹⁴ [Odluka VK br. 01/42](#) (11. novembar 2020.).

¹⁵ [Odluka VK br. 01/51](#) (22. decembar 2020.).

fond procenio je da je ekonomska aktivnost na Kosovu opala za šest odsto u 2020. godini zbog pandemije¹⁶, koja je rezultirala, između ostalog, više od 50.000 ljudi koji su navodno ostali bez posla, zatvaranjem preduzeća i povećanjem broja pojedinaca i porodica na šemama socijalne pomoći. Kosovske institucije usvojile su i primenile nekoliko paketa ekonomskog oporavka i mere za ublažavanje nekih socio-ekonomskih uticaja pandemije, poput paketa hitnog ekonomskog oporavka u iznosu od 170 miliona evra u martu, izmenjenog budžeta kojim je uspostavljen fond za ekonomski oporavak u iznosu od 365 miliona evra u avgustu i Zakon br. 06/L-016 o ekonomskom oporavku - COVID-19 da pruži dodatne ekonomske olakšice u decembru.

19. Zatvaranje obrazovnih institucija na svim nivoima i korišćenje samo učenja na daljinu od sredine marta do septembra uticalo je na uživanje prava na obrazovanje. Početkom nove akademske godine u septembru, osnovne i srednje škole nastavljene su korišćenjem kombinacije ličnog i onlajn obrazovanja, dok su univerziteti nastavili da predaju koristeći učenje na daljinu. Međutim, nedostatak tehnološke opreme i/ili Internet konekcije, ometa pristup obrazovanju za neke pripadnike zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, kao i za osobe koje žive u siromaštvu i osobe sa invaliditetom.

20. Pandemija i srodne mere rezultirale su otkazivanjem većine kulturnih aktivnosti u 2020. godini i značajno su uticale na uživanje kulturnih prava, dok mere ekonomskog oporavka u početku nisu u dovoljnoj meri ciljale kreatore kulturnih sadržaja na Kosovu. Izuzev maja i juna kada su mere COVID-19 nakratko ukinute, vlada je obustavila sve kulturne aktivnosti od sredine marta do 25. septembra 2020, nakon čega su lične kulturne aktivnosti dozvoljene smanjenim kapacitetima.

21. Pandemija i sa njom povezane mere suzbijanja COVID-19 nesrazmerno su uticale na prava pripadnika nevećinskih zajednica na Kosovu i osoba u osetljivim situacijama. Nevećinske zajednice, uključujući ovde K-Srbe, suočavale su se sa povećanim izazovima u pogledu prava na informacije, ličnu i javnu bezbednost i jednak pristup uslugama, uključujući ekonomsku pomoć i podršku. Pripadnici zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana naišli su na povećane rizike i izazove zbog, između ostalog, ograničenog pristupa obrazovanju, čistoj vodi i zdravstvenoj zaštiti. Izvešteni porast rodno zasnovanog nasilja, uključujući porodično nasilje, i neplaćenih poslova nege pripisanih pandemiji i srodnim merama nesrazmerno su uticali na prava žena i devojčica na život, fizički i mentalni integritet, zdravlje i ravnopravnost. Kriza COVID-19 takođe je uticala na prava dece na život, fizičko i mentalno zdravlje, sigurnost i obrazovanje i navodno je rezultirala porastom nasilja nad decom. Osobe sa invaliditetom, posebno deca sa invaliditetom, takođe su se suočila sa više izazova u svom pravu na pristup osnovnim socijalnim, zdravstvenim i rehabilitacionim uslugama, mada su napravljeni važni izuzeci u merama koje ograničavaju kretanje ljudi koji brinu o njima.

16 Međunarodni monetarni fond, "[Kosovo: Izveštaj osoblja za konsultacije po članu IV n](#)" (17. februar 2021.), str. 4.

22. Primljeni su brojni izveštaji da osobama u osetljivim situacijama, posebno starijim osobama, osobama u pokretu i pripadnicima zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana nedostaje dovoljno hrane, medicinskih sredstava i LZO, utičući na uživanje njihovih prava na život, zdravlje, hranu i druga međusobno povezana prava. Zbog povećanog rizika od zdravstvenih komplikacija povezanih sa COVID-19, starije osobe bile su podvrgnute određenim ograničenjima koja su ograničavala njihovo kretanje. Ljudi u pokretu takođe su suočeni sa ograničenom sposobnošću primene mera fizičkog udaljavanja u centrima za azil, imigracionim pritvornim centrima i kolektivnim centrima za interno raseljena lica širom Kosova. Pored toga, ograničenja kretanja pogoršala su ranjive situacije sa kojima se LGBT+ osobe suočavaju na Kosovu, dok je obustava međunarodnih avionskih i kopnenih putovanja do juna nesrazmerno uticala na pristup transrodnih osoba osnovnim zdravstvenim uslugama, poput hormonske terapije, koje na Kosovu nisu obezbeđene.

23. Korektivna Služba Kosova (KSK) je generalno dobro upravljala pandemijom u popravnim ustanovama na Kosovu usvajanjem i sprovođenjem posebnog operativnog plana i uspešno smanjila broj pritvorenika i zatvorenika koji su dobili COVID-19. Istovremeno, obustavljanje i isključivanje poseta članova porodice, advokata i nadzornih organizacija, kao i problemi koji ometaju mogućnost primene alternativnih mera za pritvor, pokrenuli su neke zabrinutosti.

5. ODELJAK A: GRAĐANSKA I POLITIČKA PRAVA

5.1 Pravo na human tretman i zabrana torture

24. Ustav Kosova zabranjuje mučenje, okrutno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje¹⁷. Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (CAT) i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) takođe zabranjuju takvo ponašanje i direktno su primenjive na Kosovu i zamenjuju kosovsko zakonodavstvo u slučaju konflikta¹⁸. Obaveza tumačenja odredbi Ustava u skladu sa odlukama Evropskog suda za ljudska prava¹⁹ takođe predviđa obavezu istrage navoda o mučenju, okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju. Kosovski krivični zakonik inkriminiše mučenje²⁰, dok Zakonik o krivičnom postupku zabranjuje pod prisilom iznuđena priznanja²¹ u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Krivični zakonik takođe inkriminiše maltretiranje, zastrašivanje ili teške uvrede od strane osobe na poziciji vlasti²². Međutim, drugi okrutni, neljudski ili ponižavajući postupci ili kažnjavanje još uvek nisu kodifikovani kao krivična dela pod istim uslovima kao i

17 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 27.

18 Ibid., Čl. 22. Vidi takođe CAT, Čl. 1-2, 4; ECHR, Čl. 3.

19 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 53.

20 [Krivični zakonik Kosova br. 06/L-074](#) (14. januar 2019.), Čl. 196 (u daljem tekstu Krivični zakonik).

21 [Zakon br. 04/L-123 o krivičnom postupku](#) (28. decembar 2012.), Čl. 10 (u daljem tekstu Zakon o krivičnom postupku).

22 Krivični zakonik, napomena 20, Čl. 195.

mučenje, uprkos preporuci Specijalnog izvestioca UN-a o mučenju i drugim okrutnim, neljudskim ili ponižavajućim postupcima ili kažnjavanju (Specijalni izvestilac za torturu) da to učini tokom posete Kosovu 2017. godine.²³ Specijalni izvestilac za torturu takođe je preporučio da Kosovo izričito isključi prihvatljivost dokaza dobijenih mučenjem ili drugim okrutnim, nehumanim ili ponižavajućim postupkom ili kažnjavanjem.²⁴

25. U skladu sa zahtevima članova 1 i 3 Opcionog protokola uz CAT (OP-CAT) i prema Zakonu br. 03/L-195 o ombudsmanu²⁵, ombudsman deluje kao Nacionalni preventivni mehanizam (NMP) protiv mučenja i drugog okrutnog, neljudskog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. U 2020. NMP je izvršio ukupno 52 *ad hoc* posete mestima gde su lica lišena slobode²⁶. Tokom izveštajnog perioda, IOK je otvorio istrage o pet slučajeva navodnog zlostavljanja od strane kosovske policije, dok je u jednom slučaju tražio da Policijski inspektorat Kosova (PIK) otvori istragu na osnovu svog mandata²⁷. Slučajevi su bili pod istragom u vreme pisanja ovog članka. Evropski komitet za prevenciju mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) posetio je Kosovo od 6. do 16. oktobra 2020. godine, a njegovi preliminarni nalazi dostavljeni su relevantnim organima.

26. Kosovske vlasti nastavile su da pokazuju posvećenost da generalno podržavaju pravo na human tretman i zabranu mučenja. KRCT je 2020. godine obavio osam poseta pritvorskim centrima i nije dobio izveštaje o mučenju. Izveštaj američkog Stejt departmenta za 2020. godinu, međutim, pominje dva izolovana slučaja zlostavljanja²⁸. Prema godišnjem izveštaju NMP za 2020. godinu, incidenti između zatvorenika više se ne dešavaju u popravnim ustanovama na Kosovu.²⁹

27. Neuspeh kosovskih vlasti da adekvatno odgovore na specifične potrebe grupa i osoba u osetljivim situacijama u pritvorskim mestima (npr. žene, deca i omladina, starije osobe, osobe sa hroničnim bolestima i mentalnim invaliditetom i LGBT+ osobe), neefikasne istrage i neuspešno rešavanje određivanje prioriteta pri procesiranju takvih slučajeva, međutim, nastavio je da izaziva zabrinutost 2020. godine.

28. Policijska ispitivanja i istrage i dalje su van opsega relevantnih mehanizama nadzora. Žalbe na zlostavljanje tokom ispitivanja i istraga dalje ističu potrebu za jačanjem nadzornih mehanizama u okviru kosovske policije. Sledeći preporuke CPT-a, kosovska policija započela je postavljanje kamera za maloletnike u policijskim stanicama, dok je planirano da se sigurnosne kamere postave u sve stanice i sobe za razgovore do kraja 2021. godine.

23 Specijalni izvestilac za torturu i drugi surovi, nehumani ili ponižavajući tretman ili kažnjavanje, 'Izveštaj o poseti Srbiji i Kosovu od 13. do 24. novembra 2017.' (25. januar 2019.) [UN Doc. A/HCR/40/59/Add.1](#), stav. 109.

24 Ibid.

25 [Zakon br. 05/L-019 o ombudsmanu](#) (26. jun 2015.), Čl. 17.

26 IOK, 'Godišnji izveštaj 2020. br. 20' (14. april 2021.), str. 101 (u daljem tekstu 2020 Izveštaj IOK).

27 Ibid., str. 103.

28 Američki Stejt department, 'Kosovo 2020 Izveštaj o ljudskim pravima' (30. mart 2021.), str. 5 (u daljem tekstu 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima).

29 2020 Izveštaj IOK, napomena 26, str. 107.

29. Tokom 2020. godine, PIK je primio 15 procenata više žalbi nego u 2019.³⁰ Od 1.658 žalbi, 35 procenata je prosleđeno na krivične istrage Odeljenju za istrage, dok je preostalih 65 procenata Odeljenje za Interne istrage i verifikaciju prošlosti u okviru kosovske policije. PIK je 2020. podneo krivične prijave u 82 slučaja. Od ova 82 slučaja, 23 se odnosilo na zlostavljanje, a devet na porodično nasilje.³¹

30. Izveštavanje od strane KRCT ukazuje da su materijalni i stambeni uslovi u popravnim ustanovama na Kosovu relativno dobri³². Takođe je došlo do poboljšanja uslova stanovanja zbog obnove i funkcionalizacije novih objekata, poput pritvorskog centra u Prištini. Istovremeno, uslovi stanovanja u nekim popravnim ustanovama i dalje ostaju izazovi, na primer u nekim delovima popravnog centra u Dubravi i pritvorskom centru u Peći.

31. Pitanje smeštaja i lečenja pritvorenika, uključujući pritvorenike sa mentalnim problemima, još uvek nisu rešavali nadležni organi, kao što su Ministarstvo pravde (i njegova korektivna služba, KSK) i Ministarstvo zdravlja (i njegov zatvor Zdravstvena jedinica). Pritvorenici sa mentalnim poremećajima i dalje se drže u pritvorskim centrima ili popravnim centrima do odluke suda ili čak i nakon završetka suđenja. Međutim, infrastruktura, usluge i lečenje nisu na odgovarajući način prilagođeni njihovim specifičnim potrebama i zahtevima, u suprotnosti sa kosovskim pravnim okvirom i direktno primenljivim instrumentima o ljudskim pravima. Na osnovu procene KRCT-a, tretman zatvorenika sa mentalnim poremećajima na Kosovu smatra se suprotnim principima dostojanstvenog postupanja sa licima lišenim slobode.

32. Godine 2020. jedan od glavnih izazova za KSK bilo je upravljanje pandemijom i sprečavanje širenja COVID-19 u pritvorskim objektima. Na osnovu procene KRCT-a, KSK i Zatvorska zdravstvena jedinica su, generalno, uspešno rešili situaciju. Broj zatvorenika zaraženih COVID-19 i dalje je veoma nizak. Obezbeđeni su higijenski proizvodi i zaštitne mere za pritvorenike i osoblje, dok je isporuka maski za lice zadovoljavajuća. Maske su takođe proizvodili osuđenici u popravnom centru u Lipljanu. KRCT je pripremio izveštaj o upravljanju pandemijom COVID-19 od strane KSK³³, a relevantne preporuke su podeljene sa KSK i zatvorskim zdravstvenim odeljenjem.

33. Iako postoje usmeno preuzete obaveze da se uzmu u rešavanje preporuke specijalnog izvestioca o torturi, relevantne institucije, kao što su Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja i Sudsko savet Kosova (SSK), tek treba da deluju i da ispoštuju ove preporuke. Preporuke obuhvataju uspostavljanje sistematskih programa obuke o Istambulskom protokolu za zdravstvene radnike koji ispituju osobe lišene slobode, kao i za advokate, tužioce i sudije kako bi ojačali svoje kapacitete za identifikovanje i dokumentovanje torture i drugih oblika zlostavljanja.

30 PIK, '[Godišnji izveštaj 2020](#)' (2020.), str. 6, 9.

31 Ibid., str. 19.

32 KRCT, '[Izveštaj o monitoringu ljudskih prava u popravnim ustanovama na Kosovu 2019 – 2020](#)' (decembar 2020.), str. 30 (u daljem tekstu KRCT 2019 – 2020 Izveštaj o monitoringu).

33 Ibid., str. 51-67.

34. Preporuke:

- Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, SSK i KSK bi trebalo da se pridržavaju preporuka dobijenih od NMP.
- Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, SSK i KSK bi trebalo da sprovedu preporuke specijalnog izvestioca za torturu.
- Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, SSK i KSK bi trebalo da rešavaju i da se pridržavaju preliminarnih preporuka dobijenih od CPT.³⁴

5.2 Pravo na slobodu i bezbednost

35. Ustav Kosova garantuje svima pravo na slobodu i sigurnost³⁵. Zakon o krivičnom postupku³⁶ i neposredno primenljivi instrumenti o ljudskim pravima³⁷ stvaraju snažan pravni okvir za zaštitu ljudi od proizvoljnog hapšenja ili pritvaranja. Ustav predviđa da svako ko je lišen slobode bude odmah obavešten o razlozima lišenja slobode na jeziku koji razume i izveden pred sudiju u roku od prvih 48 sati³⁸. Takođe predviđa pravo na naknadu za sve koji su uhapšeni ili pritvoreni uz kršenje Ustavom utvrđenih garancija.³⁹

36. Prekomerna upotreba i dužina istražnog zatvora, međutim, i dalje su postojale na Kosovu 2020. godine. Međunarodno pravo o ljudskim pravima predviđa da istražni pritvor treba odrediti samo kada je to razumno i neophodno, kao i kada se druge mere prinude smatraju nedovoljnim. To bi pre trebalo biti izuzetak nego pravilo.⁴⁰ Relevantne odredbe Zakonika o krivičnom postupku u velikoj meri su u skladu sa ovim standardom, jer predviđaju da se istražni pritvor može primeniti samo kada druge mere prinude ne bi bile dovoljne da obezbede prisustvo okrivljenog na suđenju, spreče ponovni prekršaj ili osiguraju uspešno vođenje krivičnog postupka.⁴¹ Nadgledanje od strane KRCT, međutim, ukazuje na to da se istražni pritvor prekomerno koristi na Kosovu, često ne uzimajući u obzir okolnosti slučaja. Prema KRCT, oko 70 procenata pritvorenika na Kosovu, uključujući i pritvorenike koji čekaju na suđenje, nema konačnu sudsku odluku.⁴² Od 2015. godine, KRCT je uputio oko 50 podnesaka različitim sudovima na Kosovu izražavajući zabrinutost zbog prakse određivanja i produženja pritvora, što je, prema njegovom mišljenju, rezultiralo „dugim i samo površno opravdanim pritvorom“.⁴³ Situaciju dodatno pogoršavaju kašnjenja u prvostepenom

34 CPT, 'Odbor Saveta Evrope za borbu protiv torture posetio Kosovo*' (20. oktobar 2020.).

35 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 29.

36 Zakon o krivičnom postupku, napomena 21, Čl. 10, 12-13.

37 UDHR, Čl. 3, 9; ICCPR Čl. 9-10; ECHR, Čl. 5.

38 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 29.

39 Ibid.; vidi takođe Zakon o krivičnom postupku, napomena 21, Čl. 15.

40 ICCPR, Čl. 9(3), Odbor UN za ljudska prava, 'Generalni komentar br. 35: Član 9 (Sloboda i bezbednost lica)' (16. decembar 2014.) [UN Doc. CCPR/C/GC/35](#), stavovi 11-12, 38.

41 Zakon o krivičnom postupku, napomena 21, Čl. 187.

42 KRCT 2019 – 2020 Izveštaj o monitoringu, napomena 32, str. 48.

43 Ibid.

sudskom postupku i značajan broj predmeta koje Apelacioni sud vraća na ponovno suđenje.⁴⁴ Kosovo tek treba da uvede efikasan pravni lek, uključujući kompenzaciju, za rešavanje takvog mešanja u pravo na slobodu i bezbednost.⁴⁵

37. Ustavni sud Kosova je 2019. godine, u slučaju koji se bavio sa nekoliko aspekata prava na slobodu i bezbednost ličnosti, smatrao da je produženjem istražnog zatvora bez kontinuiranog i individualizovanog ispitivanja okolnosti povređeno pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Međutim, ostaje da se vidi da li će kosovski sudovi dosledno primenjivati ovaj novi standard, koji zahteva od sudija da izvrše individualnu procenu svih relevantnih okolnosti u svakom slučaju.

38. Mere za suzbijanje COVID-19 takođe su uticale na uživanje prava na slobodu i bezbednost na Kosovu. Prema bivšem ombudsmanu, više od 1.000 osoba uhapšeno je u ranim fazama pandemije zbog nepoštovanja mera suzbijanja COVID-19.⁴⁶ Neki od njih su uhapšeni zbog kršenja ili početnog policijskog časa ili zabrane javnih i privatnih okupljanja, koja su 31. marta bila neustavna. 20. avgusta, Vrhovni sud Kosova presudio je da ljudi koji su uhapšeni zbog nepoštovanja mera suzbijanja COVID-19 koji su uvedeni u martu neće biti optuženi niti krivično gonjeni.⁴⁷ Prema odluci, takvo gonjenje bilo bi moguće samo ako bi postojale odluke koje se obraćaju određenim pojedincima o tome šta mogu ili ne mogu učiniti. Uhapšeni bez dovoljne pravne osnove nisu dobili nikakvu nadoknadu uprkos zalaganju bivšeg ombudsmana.⁴⁸ U ranim fazama pandemije, bivši ombudsman takođe je tražio primenu alternativnih mera prinude tamo gde je to bilo moguće, ali bez uspeha.⁴⁹ Odbor Skupštine za ljudska prava, ravnopravnost polova, nestala lica i predstavke ispitao je mogućnost izmene relevantnog zakonodavstva kako bi se omogućilo prevremeno puštanje pritvorenika zbog COVID-19, ali je na kraju zaključio da to nije u okviru njegovog mandata.

39. U avgustu je Radna grupa za arbitrarni pritvor (WGAD) usvojila mišljenje u slučaju proterivanja šest turskih državljana u martu 2018. godine zbog njihovih navodnih veza sa pokretom Hizmet/Gulen.⁵⁰ WGAD je utvrdio da su lišavanje slobode ovih šest osoba od strane prištinskih vlasti proizvoljne i da nije postojao pravni osnov koji opravdava takvo lišavanje slobode i uklanjanje sa Kosova. WGAD je primetio da je hapšenje i pritvor šest dotičnih pojedinaca rezultat ostvarivanja njihovog prava na slobodu mišljenja i izražavanja i zatražio je od vlasti u Prištini i Ankari da, između ostalog, obezbede potpunu i nezavisnu istragu o stvar i da dodele šestorici turskih državljana izvršno pravo na naknadu i druge odštete.⁵¹ Godine 2020. Specijalno tužilaštvo Kosova (SPRK) nastavilo je istragu slučaja. Vredi podsetiti da su ovaj slučaj već ispitala razne institucije u Prištini.

44 Evropska komisija, '[Izveštaj za Kosovo* 2020](#)' (6. oktobar 2020.), str. 22 (u daljem tekstu Izveštaj EK o progresu 2020).

45 Ibid.

46 Kosovska Policija, '[Policijski rad u vreme pandemije: Šestomesečni izveštaj o radu Kosovske Policije](#)' (septembar 2020.), str. 4.

47 Vrhovni sud Kosova, '[Miratohet Mendimi Juridik lidhur me veprën penale – Mosveprimi sipas dispozitave shëndetësore gjatë epidemisë](#)' (20. avgust 2020.).

48 RTK Live, '[Kërkohet Dëshmëpërblim Për Qytetarët Që U Arrestuan Gjatë Epidemisë](#)' (rtklive.com, 1. juna 2020.).

49 IOK, '[Saopštenje za javnost](#)' (20. april 2020.).

50 U martu 2018. godine kosovske vlasti uhapsile su šest turskih državljana i proterale ih u Tursku zbog navodnih veza sa pokretom Hizmet/Gulen. Optuženi su za „međunarodnu špijunažu“ i „vođenje oružane terorističke organizacije.“

51 WGAD, '[Mišljenja usvojena na Radnoj grupi za arbitrarno pritvaranje, na osamdeset i osmoj sesiji, 24–28. avgust 2020.](#)' (25. septembar 2020.) [UN Doc. A/HRC/WGAD/2020/47](#), stav. 103-106 (u daljem tekstu Mišljenje WGAD).

IOK je objavio izveštaj po službenoj dužnosti u aprilu 2018. godine, dok je Skupština usvojila izveštaj⁵² u junu 2019. godine, navodeći 31 kršenje zakona i procedura, uključujući navodne povrede Međunarodne povelje o građanskim i političkim pravima (ICCPR), od strane vlasti Prištine. Najmanje troje od ovih šest turskih državljana u međuvremenu je u Turskoj osuđeno na sedam do osam godina zatvora zbog „učesća u oružanoj terorističkoj organizaciji.”⁵³

40. Preporuke:

- SSK, Tužilački savet Kosova (TSK) i Advokatska komora Kosova trebalo bi da slede smernice u vezi sa izricanjem i izvršenjem istražnog pritvora utvrđene odlukom Ustavnog suda od 8. oktobra 2019. godine.
- Sudovi na Kosovu trebalo bi da tretiraju istražni pritvor kao meru ograničenja koja se primenjuje samo kada je to neophodno, u skladu sa važećim zakonskim okvirom.
- VK i SK bi trebalo da uvedu efikasan pravni lek za rešavanje slučajeva arbitrarnog lišavanja slobode koji su rezultat dugotrajnog sudskog postupka i prekomerne upotrebe istražnog pritvora.

5.3 Pravo na pravično suđenje i delotvoran pravni lek

41. Ustav Kosova garantuje svima pravo na pravično i nepristrasno suđenje⁵⁴, dok Zakon br. 06/L-054 o sudovima predviđa da „[svi] sudovi treba da funkcionišu na brz i efikasan način kako bi se obezbedilo brzo rešavanje slučajeva.”⁵⁵ Ustav takođe predviđa da svako ima pravo na sudsku zaštitu i efikasan pravni lek ako je povređeno bilo koje pravo zajemčeno Ustavom ili zakonom.⁵⁶ ICCPR i ECHR, koji takođe garantuju prava na pravično suđenje, direktno su primenljivi na Kosovu i zamenjuju kosovsko zakonodavstvo u slučaju konflikta.⁵⁷ U isto vreme, prema analizi KLI, od 209 presuda svih sudova na Kosovu, samo 20 presuda (9,56 procenata) izričito se odnosilo na ECHR.⁵⁸

42. Nakon izbijanja pandemije COVID-19, SSK je 15. marta usvojio odluku da sve aktivnosti kosovskih sudova svede na samo hitne slučajeve, poput onih koji obuhvataju pritvor ili druge restriktivne mere i nasilje u porodici. Kratki nastavak redovnog poslovanja u junu brzo je praćen ponovnim smanjenjem aktivnosti u julu i prioritetom gore pomenutih kategorija predmeta. Medijskom osoblju i sudskim posmatračima bilo je dozvoljeno da učestvuju u sudskim postupcima samo po diskreciji predsednika i sudija, što je izazvalo zabrinutost u pogledu transparentnosti postupka.

52 Američki Stejt department, ‘[Kosovo 2019 Izveštaj o ljudskim pravima](#)’ (februar 2020.), str. 16.

53 Mišljenje WGAD, napomena 51, stavovi 47, 49, 53.

54 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 31.

55 [Zakon br. 06/L-054 o sudovima](#) (18. decembar 2018.), Čl. 7(5).

56 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 54.

57 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 22. Vidi takođe ICCPR, Čl. 14; ECHR, Čl. 6.

58 KLI, ‘[Praktika e GJEDNJ-së, obligimnëletër](#)’ (25. septembar 2020.).

Prvo „onlajn“ sudsko ročište (preko Interneta) na Kosovu održano je u građanskom predmetu u Osnovnom sudu u Prizrenu tek u septembru 2020. godine.⁵⁹

43. Prema KLI, zaostali administrativni, građanski i krivični predmeti povećali su se tokom pandemije. Tokom 2019. godine, Odeljenje za administrativne poslove imalo je 9.244 upravnih predmeta na čekanju, od kojih je 2.929 (oko 32 procenta) rešeno, dok je 6.315 predmeta (oko 68 procenata) ostalo nerešeno. U 2020. godini, prema statistici koju su dostavili sudovi, od 8.285 predmeta koliko je odeljenje imalo na čekanju, rešeno je samo 1.947 predmeta (23,50%). Još veći porast zabeležen je u broju zaostalih građanskih i krivičnih predmeta. U 2019. godini bilo je u radu 4.739 krivičnih predmeta, od čega je rešeno samo 1.630 predmeta (34 procenta). U 2020. godini, od 5.791 predmeta u radu, rešeno je samo 1.808 predmeta (31,22%).

44. Što se tiče građanskog postupka, nalazi KLI pokazuju da prosečno trajanje postupka u prvostepenim sudovima iznosi 1.513 dana i 1.288 dana u drugostepenim sudovima. Prosečno trajanje predmeta koji su dve instance razmotrile je, dakle, 2.801 dan ili oko sedam godina i osam meseci. Kosovo tek treba da uvede efikasan pravni lek, uključujući kompenzaciju, za rešavanje kašnjenja u sudskim postupcima.

45. 2020. godine, najmanje tri pripadnika TSK-a podnela su ostavke kako bi se prijavila za mesta šefova određenih tužilaštava, a potom su izabrana. Ova praksa, koja je trajala godinama, u suprotnosti je sa Zakonom br. 06/L-011 o sprečavanju sukoba interesa prilikom vršenja javne funkcije⁶⁰ i kritikovana je od strane američke ambasade na Kosovu, kao i Evropske unije (EU) Kancelarija na Kosovu.⁶¹ U decembru 2020. SSK je odlučio da unapredi pet od 11 sudija Odeljenja za teška krivična dela Osnovnog suda u Prištini u Posebno odeljenje ovog suda. Kao rezultat, suđenja u oko 1.000 slučajeva morala su započeti ispočetka zbog promene predsedavajućih sudija. Početkom 2021. godine u Odeljenju za teška krivična dela ostalo je samo šest sudija. Takve odluke zajedno sa nedostatkom održivih politika i odsustvom efikasnih rešenja utiču na kontinuitet rada sudova i utiču na pravo na efikasan pravni lek i pravično suđenje u razumnom roku.

46. Preporuke:

- VK i SK treba da uvedu zakon koji uspostavlja kompenzaciju za žrtve bilo kakvih kršenja prava na pravično suđenje u razumnom vremenskom roku.
- SSK treba da obezbedi da svaki poremećaj rada pravosudnog sistema ne dovede do kršenja prava na pravično suđenje i efikasan pravni lek, uključujući davanje prioriteta slučajevima prema opštem značaju i uticaju na pojedinačna prava i grupe u osetljivim situacijama ; promovisanje tehnoloških rešenja kao što su mrežne usluge, daljinska saslušanja i video konferencije; i sledeći stručne smernice Evropske komisije za efikasnost pravosuđa.

⁵⁹ Marcel Lekaj, 'FOTO - Gjkata e Prizrenit mban seancën e parë online' (kallxo.com, 2. septembar 2020.).

⁶⁰ Zakon br. 06/L-011 o prevenciji sukoba interesa pri vršenju javne funkcije (27. april 2018.).

⁶¹ KLI, 'Dorëheqja e anëtarëve të KPK-së në kohën para shpalljes së konkursit për kryeprokurorë, praktikë që mund të paraqesë konflikt të interesit dhe mungesë të integritetit' (8. oktobar 2020.).

5.4 Sloboda izražavanja i mišljenja, pravo na informisanost i pravo na privatnost

47. Ustav Kosova garantuje slobodu izražavanja i mišljenja, pravo na informisanje i slobodu medija na Kosovu,⁶² dok su razlozi za ograničenja u potpunosti u skladu sa međunarodnim instrumentima koji su direktno primenljivi na Kosovu⁶³, posebno ECHR.

48. Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima, koji je stupio na snagu jula 2019. godine, ima za cilj da garantuje pravo svake osobe bez diskriminacije na pristup javnim dokumentima koje proizvode, primaju, održavaju ili kontrolišu javne institucije kao i pravo na ponovnu upotrebu dokumenata javnog sektora.⁶⁴ Ovaj relativno novi zakon uspostavlja Agenciju za informacije i privatnost (AIP) kao nezavisno telo odgovorno za nadgledanje njegove primene. Međutim, nakon tri neuspešna pokušaja, SK još uvek nije uspeo da izabere Poverenika za privatnost. Predlog Odbora za bezbednost SK za izmenu zakona u vezi sa izborom poverenika kritikovale su OCD, smatrajući to pokušajem politizacije ovog mehanizma.

49. Što se tiče slobode medija, bilo je više prijavljenih napada na medijske radnike u 2020. godini, od kojih su se neki odnosili na njihov rad na pitanjima koja se odnose na pandemiju. Kosovska policija u Gnjilanu je 5. maja navodno pretila novinaru dok je istraživala navode da se mere COVID-19 primenjuju nejednako, uključujući obavezni 14-dnevni karantin.⁶⁵ Povodom Svetskog dana slobode štampe 3. maja, više aktera, uključujući ovde IOK, Misiju Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) na Kosovu i Udruženje novinara Kosova (UNK), izrazili su zabrinutost u vezi sa nedavnim napadima i pretnjama upućenim novinarima i istakli su presudnu važnost slobode medija na Kosovu.⁶⁶ Dalje, UNK je u oktobru objavio izveštaj o istraživanju pod nazivom „Uticaj pandemije COVID-19 na ekonomsku situaciju novinara, snimatelja i fotoreportera“, koji govori o više izazova sa kojima se medijsko osoblje suočilo tokom pandemije u odnosu na svoj rad i ekonomska prava, bezbednost na radu i sposobnost da izvršavaju svoje funkcije izveštavanja.⁶⁷ Izveštaj skreće pažnju na otpuštanja, smanjenja plata i kašnjenja u isplati zarada koja su se navodno dogodila od marta 2020. godine, dalje napominjući da su nekim medijskim radnicima otkazani ugovori o radu bez prethodne najave kršeći Zakon br. 03/L-212 o radu. Prema izveštaju, medijski radnici takođe nisu klasifikovani kao „suštinski važni radnici“ prema inicijalnom VK fiskalnom paketu COVID-19 i nisu imali pravo na neke od njegovih pogodnosti, što je dalje uticalo na njihovu ekonomsku situaciju. Takođe naglašava da su se medijski radnici suočavali sa poteškoćama u obavljanju svog posla i pribavljanju dovoljne LZO da bi zaštitili svoju bezbednost i zdravlje na radu.

62 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 40-42.

63 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 22; vidi takođe UDHR, Čl. 19; ICCPR, Čl. 19; ECHR, Čl. 10.

64 [Zakon br. 06/L-081 o pristupu javnim dokumentima](#) (4. juli 2019.), Čl. 1.

65 UNK, 'Ostale pretnje novinarima, Yllka Ahmetxhekaj, Prishtinë' (5. maj 2020.).

66 Vidi, npr. IOK, 'Izjava ombudsmana o Svetskom Danu Slobode Štampe' (3. maj 2020.).

67 UNK, 'Uticaj pandemije COVID-19 na ekonomsku situaciju novinara, kamermana i foto-reportera' (27. oktobar 2020.).

50. Zajednice iz nealbanskog govornog područja suočavale su se sa posebnim izazovima pri dobijanju relevantnih i pravovremenih informacija o merama prevencije i suzbijanja COVID-19, jer je pandemija pogoršala postojeća pitanja u vezi sa obezbeđivanjem prevoda na oba službena jezika, utičući na njihovo pravo na informacije i jezička prava. Uprkos članu 5 Ustava i Zakonu br. 03/L-37 o upotrebi jezika,⁶⁸ prevodi odluka VK u vezi sa merama za suzbijanje COVID-19 na srpski jezik često su stizali u zajednice koje govore srpski jezik tek nakon što su te mere stupile na snagu, dok na nekim konferencijama za štampu vezanim za COVID-19 nedostajali su prevodioci za izveštavanje medijskog osoblja na srpskom jeziku. Na primer, KIJZ je pružao novosti o situaciji sa COVID-19 na Kosovu samo na albanskom jeziku. Prema istraživanju javnog mnjenja koje je sproveda NVO AKTIV, „neuspeh kosovskih institucija da efikasno komuniciraju sa nevećinskim zajednicama [o informacijama vezanim za COVID-19] stvorio je širok prostor za širenje teorija zavere i „lažnih vesti“, Značajno utičući na „percepciju opasnosti koju predstavlja COVID-19“. NVO AKTIV posebno ističe da Ministarstvo zdravlja mesecima nije ažuriralo srpsku verziju svoje Internet stranice tokom pandemije.⁶⁹

51. Ustav Kosova garantuje pravo na privatnost⁷⁰, dok je pravo na zaštitu ličnih podataka garantovano Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka.⁷¹ Zakon zahteva da se subjekti podataka upoznaju sa obradom ličnih podataka koji se odnose na njih i da obrada ličnih podataka treba da se vrši samo ako je potrebno i srazmerno izričitoj, određenoj i legitimnoj svrsi kojoj se teži.⁷²

52. U ilustrativnom slučaju 4. aprila, medij je objavio imena 210 K-Srba, K-Roma i K-Goranaca kojima je naređeno da se izoluju, uključujući imena osoba koje se leče od COVID-19.⁷³ Prema Savetu za štampu Kosova, objavljivanje njihovih privatnih podataka i njihov mogući status COVID-19 prekršili su sedmo poglavlje Kosovskog zakonika za štampu, koje garantuje pravo na privatnost u izveštavanju medija.⁷⁴ Kasnije tog dana, IOK je reagovao i poslao pismo preporuke Agenciji za zaštitu podataka o ličnosti navodeći kršenje Ustava i relevantnog zakonodavstva. U posebnoj prilici, jedan medij je objavio imena i matične brojeve za 82 srpska lekara i medicinske sestre koji su ušli na Kosovo kako bi nadgledali situaciju sa COVID-19 u severnim opštinama.⁷⁵ Čini se da takvi incidenti krše Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka i pravo na privatnost zagarantovanom Ustavom Kosova, kao i direktno primenljivim instrumentima o ljudskim pravima, kao što je član 17 ICCPR.

68 [Zakon br. 02/L-37 o upotrebi jezika](#) (1. mart 2007.) (u daljem tekstu Zakon o upotrebi jezika).

69 NVO AKTIV, 'Godišnji izveštaj o stanju jezičkih prava na Kosovu: Jezička prava u vreme pandemije' (1. februar 2021.) (u daljem tekstu 2020 AKTIV Izveštaj o jezičkim pravima).

70 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 36.

71 [Zakon br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka](#) (25. februar 2019.).

72 Ibid., Čl. 3.

73 Radio Kontakt Plus, 'Gazeta Sinjali da hitno ukloni lične podatke osoba u izolaciji i obolelih od Kovid-19' (radiokontaktplus.org, 4. april 2020.).

74 Ibid.

75 Indeksonline, 'Dokument / Imena 82 srpskih lekara i medicinskih sestara i tehničara koji su ušli na Kosovo danas' (indeksonline.net, 28. april 2020.).

53. Jedini način da se osigura adekvatno sprovođenje zakona o zaštiti podataka je jačanje autoriteta AIP. Postojeći kapacitet i finansijska podrška ove agencije ne pružaju dovoljnu osnovu za osiguranje pravilne primene zakonskog okvira koji štiti prava na informacije i privatnost na Kosovu.

54. Preporuke:

- VK i SK treba da obezbede da se izbor Poverenika AIP odvija bez neopravdanih odlaganja i da se dodeljuju odgovarajući ljudski i finansijski resursi da AIP može da izvršava svoj mandat.
- Sve institucije na centralnom i lokalnom nivou treba da omoguće pristup informacijama na svim službenim jezicima i da tokom pandemije pružaju osnovne informacije na jezicima drugih lokalnih zajednica.
- Svi akteri treba da obezbede da svaka obrada zdravstvenih podataka bude bezbedna i poverljiva, u skladu sa važećim zakonskim okvirom na Kosovu.

5.5 Pravo na mirno okupljanje

55. Ustav Kosova i neposredno primenljivi instrumenti o ljudskim pravima svakom licu na Kosovu garantuju slobodu mirnog okupljanja.⁷⁶ Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima garantuje stanovnicima Kosova pravo da se organizuju i učestvuju u javnim okupljanjima.⁷⁷ Postojeći pravni okvir zahteva obaveštavanje o javnim okupljanjima u trajanju od 72 sata, osim u onim slučajevima kada nisu potrebne dodatne mere bezbednosti. Kada vlasti ne daju odgovor 48 sati pre javnog skupa, skup se može održati bez ikakvih ograničenja. Ako vlasti zabrane okupljanje, zakon dozvoljava podnošenje žalbe na takvu odluku „najvišim policijskim organima“ u roku od 48 sati. Vlasti moraju dati odgovor u roku od još 48 sati. Organizator ili predstavnik javnog skupa, koji nije zadovoljan odlukom organa da zabrani javno okupljanje, tada ima pravo žalbe na odluku u roku od tri dana po ubrzanom postupku.

56. Ono što je najvažnije, odredbe sadržane u Zakonu br. 03/L-118 o javnim okupljanjima odnose se samo na stanovnike Kosova. Ostaje nejasno da li se garancije utvrđene zakonom šire i na nerezidente, poput lica bez državljanstva, izbeglica i stranih državljana itd. Istovremeni i kontra sastavi nisu dozvoljeni, iako to nije izričito. Zakon kaže da se zahtev za organizaciju skupa može odbiti ako se planira da se dogodi u skoro ili tačno vreme i mesto za koje je data dozvola za drugi skup..

57. Ministarstvo unutrašnjih poslova započelo je 2019. godine proces izrade novog Zakona o javnim okupljanjima. U vreme pisanja ovog dokumenta, nacrt zakona je prošao javne konsultacije;

⁷⁶ Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 43; ICCPR, Čl. 21; ECHR, Čl. 11.

⁷⁷ [Zakon br. 03/L-118 o javnim okupljanjima](#) (15. april 2009.).

međutim, najnovija verzija se i dalje ne bavi komentarima koje su dale OCD. U oktobru 2020. godine, na zahtev VK, Evropska komisija za demokratiju putem zakona (Venecijanska komisija) objavila je svoje mišljenje o nacrtu zakona.⁷⁸ Prema ovom mišljenju, definicije „mirnog javnog okupljanja“ i „javnog okupljanja“ su nejasne i mogu da dovedu do zabune oko uloge policije u slučajevima javnih skupova i dužnosti i odgovornosti organizatora „javnih mirnih okupljanja“. Nacrt zakona ne definiše pojam „mirnog“, stvarajući prostor za različita tumačenja. Definicije „nasilja“ i „protesta“ ne udovoljavaju međunarodnim standardima ljudskih prava. Pojam „nadležnog tela“ koje je ovlašćeno da dozvoli ili odbije javna okupljanja zahteva dodatne detalje, uključujući ovde i preciziranje koji organi ili službenici spadaju u delokrug ove odredbe. Pored toga, sankcije za fizička lica zbog kršenja zakona ocenjene su kao nesrazmerno visoke. Takođe je važno da VK uzme u obzir nalaze i preporuke Smernica o slobodi mirnog okupljanja koje su Kancelarija OEBS za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) i Venecijanska komisija objavile 2019. godine,⁷⁹ a koje odražavaju praksu Evropskog suda ljudskih prava kao i praksu drugih demokratija. Ove smernice se fokusiraju na policijski pristup okupljanjima zasnovan na ljudskim pravima i pružaju smernice za sprovođenje lokalnog zakonodavstva o slobodi mirnog okupljanja u skladu sa međunarodnim standardima.

58. Mere suzbijanja COVID-19 značajno su uticale na ostvarivanje slobode mirnog okupljanja. Tokom godine, u zavisnosti od broja novih infekcija i mera koje je uvela vlada, sloboda okupljanja bila je podvrgnuta različitim ograničenjima, od zabrane okupljanja⁸⁰ tokom ranih faza pandemije do kratkog ukidanja svih ograničenja na sloboda mirnog okupljanja u junu. Blokada, međutim, nije sprečila stanovnike Kosova da pronađu kreativne načine da izraze svoje mišljenje i zabrinutost. Nekoliko dana stanovnici širom Kosova protestovali su na svojim balkonima i sa prozora svojih kuća udarajući u lonce i šerpe kako bi osudili kosovske političare zbog „izazivanja drame i neizvesnosti“ zbog budućnosti kosovskog vođstva tokom pandemije COVID-19. Takođe, Pokret Samoopredeljenje (Vetevendosje), poštujući uobičajene procedure, dobilo je dozvolu od kosovske policije da organizuje dva (test) protesta u skladu sa merama prevencije COVID-19 uspostavljenim od strane KIJZ. Pored toga, kosovska policija izdala je saopštenje tvrdeći da su protesti tokom pandemije dozvoljeni ukoliko se poštuju mere, poput socijalnog udaljavanja. U isto vreme, aktivisti koji traže pravdu za 11-godišnjeg romskog dečaka ubijenog u julu 2019. podneli su tužbu osporavajući odbijanje kosovske policije njihovog zahteva za održavanjem ličnog protesta 31. avgusta zbog pandemije. Zahtev je odbijen iako su organizatori navodno ispoštovali sve primenljive mere suzbijanja COVID-19.

59. Preporuke:

- VK treba da se obrati i uključi preporuke mišljenja Venecijanske komisije u nacrt zakona o javnim okupljanjima.

78 Venecijanska komisija, 'Mišljenje o nacrtu Zakona o javnim okupljanjima' (9. oktobar 2020.) Doc. No. CDL-AD(2020)030.

79 Venecijanska komisija i ODIHR, 'Smernice o slobodi mirnog okupljanja' (8. juli 2019.) Doc. No. CDL-AD(2019)017.

80 Odluka VK br. 01/15 (23. mart 2020.).

- VK treba da se obrati i uključi preporuke ODIHR-a i Venecijanske komisije u svoje smernice o slobodi mirnog okupljanja koje se odnose na pristup zasnovan na ljudskim pravima u javnim okupljanjima u nacrt zakona o javnim okupljanjima.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova treba da osigura da izmene i dopune Zakona br. 03/L-118 o javnim okupljanjima pružaju mogućnost organizovanja i prisustvovanja šalter i spontanim okupljanjima. Takođe bi trebalo da sadrži odredbe kojima se sloboda okupljanja proširuje na lica bez državljanstva, izbeglice, strane državljanke i druge.

5.6 Sloboda udruživanja

60. Sloboda udruživanja zagantovana je članom 44 Ustava Kosova. Obuhvata pravo svakog da osnuje organizaciju bez dobijanja dozvole, pravo da bude ili ne bude član organizacije i pravo da učestvuje u aktivnostima organizacije. Najnovija verzija Zakona br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije stupila je na snagu tokom drugog tromesečja 2019.⁸¹ Zakonom su prepoznata tri oblika NVO: udruženja, fondacije i instituti. Instituti su tek nedavno uvedeni kao novi pravni oblik, a podzakonski akti koji definišu formiranje i rad instituta još uvek se izrađuju. Posebni zakoni regulišu udruživanje u sindikate, političke stranke i verske zajednice. Postojeći pravni okvir ne sadrži ograničenja koja bi zahtevala od organizacija da rade samo u određenim oblastima i ne ograničava broj organizacija koje mogu da deluju u slične svrhe. Sloboda udruživanja odnosi se podjednako na fizička i pravna lica koja žele da osnuju udruženja, fondacije ili institute. Niko ne može biti diskriminisan zbog odluke o udruživanju ili ne udruživanju i ni od jedne osobe se ne može tražiti udruživanje protiv njegove volje.⁸² Zakonski okvir omogućava uspostavljanje lokalnih organa. Međutim, ne definiše ih kao zasebnu kategoriju.

61. Novi zakon skratio je postupak registracije sa 60 na 30 dana, što je besplatno i jednostavno se prati. Postojanje mrežne platforme za registraciju OCD olakšava proces. Zaključno sa 31. decembrom 2020. godine, javni registar NVO nabrojao je 10.759 organizacija koje pokrivaju širok spektar tema kao što su osobe sa posebnim potrebama, osnaživanje, demokratizacija i razvoj civilnog društva.

62. KCSF je 2020. godine intervjuisao OCD, donatore i javne institucije kako bi prikupio informacije od svih relevantnih zainteresovanih strana o tome kako je pandemija uticala na civilno društvo na Kosovu. Prema rezultatima ankete, 96,71 posto OCD izjavilo je da je pandemija COVID-19 uticala na njihov svakodnevni rad, a oko 20 posto OCD zatvorilo je svoje kancelarije, dok je više od 60 posto njih prijavilo da trenutno rade na daljinu. Oko 30 procenata anketiranih organizacija izjavilo je da moraju otpustiti ili privremeno suspendovati osoblje, dok je 38 procenata organizacija izjavilo da se smanjio broj volontera. Većina anketiranih OCD registrovanih prošle godine nije

81 [Zakon br. 06/L-043 o slobodi udruživanja u nevladine organizacije](#) (24. april 2019.).

82 Ibid., čl. 4.

prijavila nikakav pritisak vlasti. Nijedna od anketiranih OCD nije rekla da se suočava sa bilo kojim ograničenjima kada ostvaruju slobodu udruživanja na Internetu ili van njega.

63. VK u 2020. godini nije pokrenula nijednu izmenu zakonskog okvira o slobodi udruživanja niti celokupnog pravnog okvira za NVO. U međuvremenu, OCD na Kosovu bile su vrlo glasne u podsticanju VK da ih uključi u svoje pakete za hitni ekonomski oporavak COVID-19. Zalaganje za uključivanje organizacija civilnog društva kao korisnika fiskalnog paketa za vanredne situacije Ministarstva finansija pokazalo se uspešnim.

64. Preporuke:

- VK treba da obezbedi da OCD budu posebno uključene u sve mere ekonomskih olakšica u vezi sa COVID-19 kako bi se obezbedilo pravilno funkcionisanje civilnog društva tokom i posle pandemije COVID-19.

5.7 Sloboda verovanja, savesti i religije

65. Ustav Kosova i Zakon br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu predviđaju da je Kosovo sekularno i neutralno u pitanjima verskih uverenja.⁸³ Pravni okvir garantuje svima pravo na slobodu verovanja, savesti i veroispovesti.⁸⁴ Ovo pravo uključuje slobodu „imati, a ne imati, zadržati ili promeniti nečiju veru ili uverenje i slobodu, bilo samostalno ili u zajednici sa drugima, javno ili privatno“ i „ispoljavati svoju religiju ili uverenje, u bogoslužnje, poučavanje, vežbanje i praznovanje“⁸⁵. Zakon, međutim, ne pruža verskim entitetima ili grupama mogućnost da se registruju i steknu pravni subjektivitet, što stvara dodatne prepreke za rad i pravilno funkcionisanje verskih zajednica. Verske zajednice bez pravnog lica ne mogu da ostvare svoje pravo na imovinu, da vode računa u bankama, zapošljavaju radnike itd. Kao rezultat toga, neke verske zajednice su primorane da se registruju i funkcionišu kao NVO, uprkos neadekvatnosti ovog okvira za verske zajednice.⁸⁶

66. Uprkos više rundi preispitivanja i revizija radi usklađivanja, uglavnom u skladu sa mišljenjem Venecijanske komisije iz 2014. godine⁸⁷, nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu kako bi se verskim zajednicama omogućilo da se registruju i dobijanje statusa pravnog lica čeka se od 2013. godine i još uvek nije usvojen od decembra 2020. Ako bude usvojen, nacrt zakona konačno bi verskim zajednicama omogućio pravo da se registruju i steknu pravni subjektivitet, stvarajući dvostepeni sistem registracije za status pravnog lica: automatska registracija i pravni status za šest priznatih verskih zajednica i izborna registracija

83 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 8; [Zakon br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu](#) (1. april 2007.), Čl. 5 (u daljem tekstu Zakon o slobodi veroispovesti).

84 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 38.

85 Zakon o slobodi veroispovesti, napomena 83, Čl. 1.

86 Serbeze Haxhijaj, 'Grupet fetare të Kosovës ende të ndara për Ligjin që ofron Status Ligjor' (*kallxo.com*, 11. februar 2021.).

87 Venecijanska komisija, 'Mišljenje o nacrtnu Zakona o izmenama i dopunama Zakona br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu' (25. mart 2014.) Doc. No. CDL-AD(2014)012.

za „nove“ verske zajednice ako su ispunjeni određeni uslovi. Prema najnovijoj verziji nacrtu zakona koju je VK odobrila u septembru 2020. godine, postoji šest priznatih verskih zajednica koje imaju pravo na automatsku registraciju i status pravnog lica: Kosovska Islamska Zajednica, Katolička Crkva, Srpska Pravoslavna Crkva (SPC), Jevrejska Verska Zajednica, Kosovska Protestantska Evangelistička Crkva i Tarikatska Zajednica na Kosovu.

67. U 2020. godini pripadnici zajednica K-Srba nastavili su da budu izloženi nasilju i zastrašivanju prilikom pokušaja pristupa verskim i kulturnim mestima na hodočašćima ili drugim značajnim događajima. Početkom 2020. godine, K-Srbi su se suočili sa protestom prilikom pokušaja posete pravoslavnoj crkvi u Đakovici, kao što je to bio slučaj početkom 2019. To se može smatrati ograničenjem njihovog ustavnog prava na slobodu veroispovesti i verovanja pošto hodočasnici nisu mogli da uđu u svoje bogomolje. Bilo je i napada na groblja i pokušaja zastrašivanja i pretnji onima koji ih pokušavaju posetiti. Između januara i novembra 2020. godine, prijavljena su tri slučaja skrnavljenja srpskih pravoslavnih grobalja u opštinama Istok i Južna Mitrovica. Neuspeh vlasti da spreče napade na verska mesta i spomenike, kao i da im obezbedi pristup, sprečio je vernike da ispovedaju svoju veru i može se smatrati kršenjem prava na slobodu veroispovesti..

68. Mere ograničavanja koje su uvedene nakon izbijanja COVID-19 uticale su na ostvarivanje slobode veroispovesti. Tokom 2020. godine, VK je pooštrila i ublažila ograničenja zasnovana na situaciji sa COVID-19 na Kosovu. Većina džamija, crkava i drugih bogomolja bila je zatvorena tokom vrhunca pandemije i tamo nije bilo dozvoljeno održavanje verskih ceremonija⁸⁸, što je uticalo, između ostalog, na slobodu okupljanja u vezi sa religijom ili verovanjem kako je propisano zakon.

69. Preporuke:

- VK i SK bi trebalo da izmene i dopune zakon br. 02/L-31 o slobodi veroispovesti na Kosovu kako bi verske grupe imale pravo da se registruju i steknu status pravnog lica.
- VK bi trebalo da obezbedi bolju zaštitu za verske objekte i lokalitete kao što su groblja, manastiri, crkve i džamije.

88 [Odluka VK br. 01/15](#) (23. mart 2020.); [Odluka VK br. 01/42](#) (11. novembar 2020.).

6. ODELJAK B: EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA

6.1 Radnička prava

70. Ustav Kosova garantuje jednaku pravnu zaštitu i nediskriminaciju, pravo na rad i slobodan izbor zanimanja i slobodu udruživanja, uključujući tu i slobodu osnivanja sindikata.⁸⁹ Takođe predviđa da deca imaju pravo da budu zaštićena, između ostalog, od eksploatacije.⁹⁰ Zakon br. 03/L-212 o radu, koji je usvojen 2010. godine, nastavlja da reguliše radne odnose i radna prava zaposlenih u privatnom i javnom sektoru⁹¹, dok Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na Rad, koji je usvojen 2013. godine, pruža pravnu zaštitu prava na bezbednost i zdravlje na radu.⁹² Zakonom br. 04/L-011 o sindikalnoj organizaciji uređuju se i utvrđuju prava i slobode zaposlenih da osnivaju sindikate u javnom i privatnom sektoru.⁹³

71. U pozitivnom razvoju događaja, VK je predložila Nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada sa glavnim ciljevima rešavanja neformalnog zapošljavanja i povećanja kapaciteta za poslovne inspekcije radi sprečavanja kršenja prava zaposlenih prema konceptu papir. Međutim, nacrt zakona, koji bi zamenio postojeći Zakon br. 2002/9 o Inspekciji rada, još od septembra čeka na pregled i odobrenje od strane funkcionalnog odbora Skupštine Kosova.⁹⁴

72. Inspekcija rada, koja je ključni mehanizam za praćenje primene kosovskih zakona o radu i rešavanje žalbi u vezi sa tim, predstavila je u svom izveštaju za 2020. godinu zabrinjavajuću sliku za sektor rada.⁹⁵ Prema izveštaju, Inspekciji rada nedostaju potrebni kapaciteti za efikasno nadgledanje primene zakona o radu, jer ima samo 30 inspektora koji moraju da pregledaju i nadgledaju 50.000 aktivnih subjekata samo u privatnom sektoru. Drugim rečima, svaki inspektor mora da nadgleda 1.666 subjekata u roku od godinu dana. Drugo ključno pitanje su žalbe na neslaganja koja je pregledala Inspekcija rada u vezi sa javnim sektorom (10.010 žalbi) u odnosu na privatni sektor (646 žalbi). Izveštaj takođe ukazuje na to da je neformalno zapošljavanje i dalje stalni problem na celom Kosovu: 19 odsto od 25.725 zaposlenih u subjektima koji su bili nadgledani nemaju ugovore o radu. Jedan od glavnih razloga zašto poslodavci ne sklapaju formalne ugovore o radu jeste izbegavanje plaćanja doprinosa na račune penzijskog fonda svojih zaposlenih.

89 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 24, 44, 49.

90 Ibid., Čl. 50.

91 [Zakon br. 03/L-212 o radu](#) (1. decembar 2010.) (u daljem tekstu Zakon o radu).

92 [Zakon br. 04/L-161 o bezbednosti i zdravlju na radu](#) (14. juni 2013.) (u daljem tekstu Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu).

93 [Zakon br. 04/L-011 o organizovanju sindikata na Kosovu](#) (26. avgust 2011.).

94 [Nacrt zakona br. 07/L-028 o inspekciji rada](#) (14. septembar 2020.).

95 Inspekcija rada Kosova, 'Raporti I Punës Për Vitin 2020' (22. mart 2021.).

73. U maju je predsednik Unije nezavisnih sindikata Kosova (UNSK) naglasio da se na Kosovu krše prava radnika, uključujući pravo na bezbednost i zdravlje na radu tokom pandemije.⁹⁶ NVO MŽK takođe je pozvala na veću pažnju ženskim radnim pravima i dodatne napore u borbi protiv rodne diskriminacije na tržištu rada.

74. Radnici u kosovskim javnim institucijama ostali su pod obaveznom radnom obavezom tokom čitave pandemije, iako je VK od samog početka donela više odluka o zaštiti zdravlja i sprečavanju širenja pandemije, poput zahteva od institucija da rade sa smanjenim brojem osoblja. Mnogi državni službenici izvestili su da se ta pravila i vladine odluke ne primenjuju i poštuju u dovoljnoj meri. U nekim slučajevima, radnici javnog sektora bili su obavezni da rade čak i ako radno okruženje nije pružalo mogućnost održavanja bezbedne fizičke distance i pravilnih higijenskih mera. Zapravo, dezinfekciona sredstva i LZO su tek nakon nekog vremena postali široko dostupni na radnom mestu. U jednom ilustrativnom slučaju, Pokret FOL izvestio je da je od zaposlenih u nekim institucijama na centralnom nivou zatraženo da se vrate na posao 14. septembra, što je direktno kršenje odluke VK od 1. jula kojom se sve institucije obavezuju da rade sa smanjenim brojem osoblja kako bi se osigurala odgovarajuća fizička udaljenost radnika. Ovaj konkretni slučaj predstavlja kršenje radnih prava radnika, posebno njihovog prava na bezbednost i zdravlje na radu, na šta imaju pravo prema ugovorima o radu, Ustavu i kosovskom zakonodavstvu.⁹⁷

75. Kako se izveštava, od nastavnika sa zdravstvenim stanjima takođe se zahtevalo da rade lično kada su škole ponovo otvorene u septembru, što je posebno zabrinulo njihovo pravo na zaštitu na radu.⁹⁸ U isto vreme, predsednik UNSK naglasio je opštu zabrinutost zbog prijavljenih slučajeva u kojima kompanije ne dozvoljavaju svojim zaposlenima da se testiraju na COVID-19, ponovo im oduzimajući pravo na bezbednost i zdravlje na radu.⁹⁹ Generalni direktor kosovske policije izvestio je da su 293 policajca zaražena COVID-19, 234 policajca su stavljena u karantin, a 12 policajaca je umrlo zbog COVID-19 do 15. decembra,¹⁰⁰ što je još jednom pojačalo implikacije na pravo na zaštitu na radu i zdravlje za još jednu kategoriju radnika.

76. Pandemija COVID-19 i srodne mere uticale su na skoro sve aspekte društva, ali su posebno negativno uticale na radnike, posebno one zaposlene u privatnom sektoru. VK je zbog COVID-19 posebno uvela ograničenja kretanja¹⁰¹ i ograničila aktivnosti privatnog sektora u preduzećima i industrijama, kulturnim i sportskim događajima, a na kraju i obrazovnim institucijama, u različitom stepenu svuda kroz pandemiju.¹⁰² Kao takva, preduzeća su bila pogođena ovim ograničenjima i

96 RTK Live, 'Ajdini: Prava radnika na Kosovu se ne poštuju' (1. maj 2020.).

97 Zakon o radu, napomena 91; vidi takođe Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, napomena 92.

98 Arbisa Shefkiu, 'Denoncimi i Jasharajt, mësuesit e sëmurë po obligohen të mbajnë mësime gjatë COVID-19' (kallxo.com, 10. novembar 2020.).

99 Mediana Halili, 'Jusuf Azemi: Pronarët e bizneseve nuk lejuan testimin e puntorëve për COVID-19' (kallxo.com, 25. novembar 2020.).

100 SK, 'Nga mbledhja e Komisionit për Çështje të Sigurisë dhe të Mbrojtjes' (15. decembar 2020.).

101 Odluka VK br. 01/15 (23. mart 2020.).

102 Ibid.; Odluka VK br. 01/42 (11. novembar 2020.).

doživela su pad prihoda, što je posledično uticalo na dobrobit mnogih društvenih grupa. Prema Poreskoj upravi Kosova, Kosovo je doživelo značajan pad prihoda u prvih devet meseci 2020. godine, za preko milijardu evra manje nego 2019.¹⁰³

77. Početkom pandemije, bivša vlada je 30. marta odobrila hitni fiskalni paket za ublažavanje nekih socio-ekonomskih posledica pandemije koji je sadržao 15 mera osmišljenih da pomogne pojedinim radnicima, preduzećima i javnim organizacijama sa 179,6 miliona evra da se snađu sa poteškoćama izazvanim pandemijom,¹⁰⁴ uključujući ovde i finansijsku podršku za kompanije putem subvencionisanja mesečnih zarada u iznosu od 170 evra za dva meseca, 50 odsto subvencija za zakup za mala i srednja preduzeća i 130 evra subvencija za period od tri meseca za ljudi koji su ostali bez posla. Međutim, došlo je do kašnjenja u raspodeli sredstava zbog potrebe za revizijom kosovskog budžeta, kome je SK trebalo da obradi dodatno vreme zbog političkih razlika. Neke grupe su takođe imale poteškoća u pristupu ovim pogodnostima. Konkretno, neki povratnici i interno raseljena lica nisu bili upoznati sa mrežnom prijavom i nisu imali odgovarajuću dokumentaciju, dok su državne službe radile sa ograničenim brojem osoblja. Pored toga, osobe koje nisu imale formalne ugovore o radu i izgubile posao tokom pandemije rizikovale su da ne profitiraju jer privatne kompanije nisu bile voljne da formalizuju svoje ugovore na godinu dana, što je bio preduslov.¹⁰⁵

78. Kako su preduzeća patila u svojoj borbi da nastave da rade kao i obično, kriza COVID-19 nesrazmerno je pogodila radnike koji su doživeli akutna kršenja prava na pravedne i povoljne uslove rada, poput nezakonitog raskida ugovora, smanjenja plata, nedostatka ugovornih odnosa između poslodavca i zaposlenog, povećanog opterećenja zbog smanjenja radne snage, zakasnele isplate prekovremenih zarada i nedostatka odgovarajućih mreža socijalne zaštite za radnike. Mnogim ljudima na Kosovu prestao je radni odnos zbog nepostojanja zaštite prava radnika, a potom su bili izloženi teškoj finansijskoj situaciji. Neki radnici u javnom sektoru, poput policajaca koji su radili dodatne sate zbog pandemije, navodno su imali kašnjenja u isplatama prekovremenih zarada. Na primer, u septembru je VK konačno dodelila oko 4 miliona evra za isplatu prekovremenih zarada pripadnicima kosovske policije koje su se stekle od 15. marta do 31. avgusta, rešavajući dugogodišnje pitanje koje je uticalo na njihova radna prava. U međuvremenu, medicinsko pomoćno osoblje, poput tehničkih radnika u zdravstvenim ustanovama, u početku je bilo isključeno iz dodataka na zarade koji se pružaju lekarima i medicinskim sestrama, što je možda predstavljalo diskriminaciju, iako je na kraju bilo uključeno u takve isplate. Ostali slikoviti i upečatljivi slučajevi koji uključuju kršenje prava na pravedne i povoljne uslove rada su slučajevi gde kompanije nisu uplaćivale doprinose na račun penzijskog fonda svojih zaposlenih¹⁰⁶, poslodavci koji nisu dozvoljavali zaposlenima koji su bili zaraženi virusom COVID-19 da uzmu plaćeno bolovanje, da odu u karantin i podvrgnu se medicinskom lečenju¹⁰⁷, kao i zaposleni koji

103 Institut GAP, '[Uticao pandemije COVID-19 na ekonomiju Kosova](#)' (oktobar 2020.).

104 Ministarstvo finansija i transfera, '[Odluka o operativnom planu za hitni fiskalni paket](#)' (3. april 2020.).

105 Antigona Isufi, '[Dy muaj pasi u largua nga puna pronari i kompanise i kerkon punetorit 170 eurot e Pakos Emergjente](#)' (*kallxo.com*, 18. avgust 2020.).

106 Behar Mustafa, '[Ndertimtarët nuk ua paguajnë Trustin punëtorëve – VIDEO](#)' (*kallxo.com*, 16. decembar 2020.).

107 Telegrafi, '[Prishtinë, punëtori me coronavirus punonënjë market – nukidhapushimshefitij](#)' (*telegrafi.com*, 23. novembar 2020.).

nemaju dovoljno vremena od završetka radne smene da stignu kući pre početka policijskog časa COVID-19, što je za rezultat imalo novčane kazne za njih.¹⁰⁸

79. Nedostatak jakih sindikata, nedovoljno poštovanje vladavine zakona i drugi problemi u vezi sa transparentnošću i odgovornošću na Kosovu pogoršavaju kršenja radnih prava na Kosovu, naročito tokom pandemije.¹⁰⁹ Ovo posebno pogađa pripadnike nevećinskih zajednica i žene, jer su one u velikoj meri zaposlene u neformalnoj ekonomiji i zbog toga retko mogu imati koristi od vladine finansijske pomoći.¹¹⁰ Podaci koji odgovaraju ženama i muškarcima uključenim u neformalnu ekonomiju i dalje su nejasni. Ne postoji rodna analiza koja bi obavestila mere potrebne za borbu protiv radnika u neformalnoj ekonomiji koji su i dalje najosetljiviji na kršenje radnih prava. Diskriminacija na osnovu spola u sektoru rada takođe ostaje široko rasprostranjena sa samo nekoliko prijavljenih slučajeva, nedostatkom znanja o institucionalnim mehanizmima upućivanja i neadekvatnim inspekcijama po tom pitanju.

80. Preporuke:

- Skupština Kosova treba da obezbedi da Nacrt zakona br. 07/L-028 o Inspektoratu rada u potpunosti bude u skladu sa međunarodnim i regionalnim pravima i standardima rada i da se obaveže da ga usvoji radi poboljšanja funkcionisanja Inspekcije rada, dok bi VK trebalo da dodeli dodatna sredstva da se pozabavi ograničenim kapacitetima inspekcije za nadzor i inspekciju.
- VK treba da pruži konkretniju podršku radnicima koji su nesrazmerno pogođeni pandemijom COVID-19, posebno onima koji su izgubili izvore prihoda i egzistencije. To uključuje pružanje finansijske podrške svim nezaposlenim osobama, sa posebnim fokusom na marginalizovane zajednice.
- VK bi trebalo da pruži veću brigu o osiguranju prava svih radnika na bezbednost i zdravlje na radu, uključujući ovde i posebno odgovarajuće radno okruženje koje je u potpunosti u skladu sa merama zaštite i bezbednosti u vezi sa COVID-19.
- Ministarstvo rada i socijalne zaštite (MRSZ) treba da učini mreže socijalne zaštite široko dostupnim za sve radnike kako bi se osiguralo da ne padnu u nagle finansijske poteškoće u hitnim slučajevima.

108 Adelina Ahmeti, "Ora policore", qytetarja ankohet se u dënua nga Policia duke u kthyer nga puna' (kallxo.com, 13. novembar 2020.).

109 RTK Live, 'Pa Kontratë Pune, S'Ka Ndihmë Nga Pakoja Emergjente' (rtklive.com, 10. april 2020.).

110 Demokratija za razvoj (Democracy for Development), '(Ne)uključivanje žena u tržište rada' (12. januar 2021.).

6.2 Pravo na obrazovanje

81. Član 47 Ustava Kosova garantuje i štiti pravo na obrazovanje, naglašavajući da je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, a takođe garantuje jednake obrazovne mogućnosti za sve ljude u skladu sa njihovim specifičnim potrebama i sposobnostima. Zakon br. 04/L-032 o preduniverzitetskom obrazovanju je osnovni zakon koji reguliše preduniverzitetski obrazovni sistem na Kosovu.¹¹¹ Pored definisanja dužnosti Ministarstva obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT) u planiranju, postavljanju standarda i obezbeđivanju kvaliteta preduniverzitetskog obrazovanja, Zakon takođe predviđa da „[nijednom] licu neće biti uskraćen pravo na obrazovanje“ i zahteva da MONT uzima u obzir prilikom planiranja, upravljanja i pružanja preduniverzitetskog obrazovanja međunarodno prihvaćene norme, prava deteta, zaštitu grupa u osetljivim situacijama i promovisanje rodne ravnopravnosti.¹¹² Zakon br. 04/L-037 o visokom obrazovanju nastoji da obezbedi kvalitet visokog obrazovanja na Kosovu i zahteva jednake mogućnosti za studente i osoblje u visokoškolskim ustanovama bez diskriminacije.¹¹³ Pored toga, Zakon br. 03/L-068 o obrazovanju u kosovskim opštinama reguliše organizaciju javnih obrazovnih institucija i pružanje svih nivoa javnog obrazovanja na opštinskom nivou, zahtevajući od MONT-a da, između ostalog, „promoviše nediskriminatorni obrazovni sistem u kojem se poštuje pravo svake osobe na obrazovanje i „poboljšava kvalitet, relevantnost i efikasnost obrazovanja“.¹¹⁴

82. Nekoliko pitanja je nastavilo da utiče na pravo na obrazovanje na Kosovu, uključujući napuštanje učenika i izazove koji se tiču uključivanja učenika sa posebnim potrebama, kao i ranog detinjstva obrazovanja i razvoja. Pitanje napuštanja učenika iz obaveznog osnovnog obrazovanja i dalje je bilo jedno od najproblematičnijih pitanja u kosovskom obrazovnom sistemu, iako je došlo do blagog smanjenja broja napuštenih slučajeva - 0,05% u 2020. godini u odnosu na 0,07% u 2019. godini.¹¹⁵ Prema godišnjoj statističkoj proceni od strane MONT-a i Kosovske agencije za statistiku za 2020. godinu, obrazovanje i uključivanje svih učenika sa posebnim potrebama u redovno obrazovanje takođe je ostalo pitanje koje izaziva zabrinutost. Prema proceni, u redovnoj nastavi bilo je 3.903 učenika sa posebnim potrebama,¹¹⁶ iako je u izveštaju navedeno da procena nije rađena za sve učenike sa posebnim potrebama zbog činjenice da stručni timovi još uvek nisu završili ocenjivanje u svojim opštinama.

83. Rani razvoj deteta takođe ostaje poseban izazov jer je samo 15 procenata dece (17 procenata dečaka i 13 procenata devojčica) uzrasta od tri do četiri godine pohađalo programe ranog obrazovanja.¹¹⁷ Značajan pad broja dece iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana koja su pohađala obrazovanje u ranom detinjstvu 2014. godine (16 procenata) u poređenju sa 2020.

111 [Zakon br. 04/L-032 o pred-univerzitetskom obrazovanju na Kosovu](#) (16. septembar 2011.).

112 Ibid., Čl. 3 i 5.

113 [Zakon br. 04/L-037 o višem obrazovanju na Kosovu](#) (9. septembar 2011.).

114 [Zakon br. 03/L-068 o obrazovanju u opštinama na Kosovu](#) (15. juni 2008.).

115 MONT, 'Mundësi të barabarta në arsim për të gjithë: Java kundër braktisjes 11-20 nëntor 2020' (novembar 2020.).

116 Kosovska agencija za statistiku i MONT, 'Statistika obrazovanja na Kosovu 2019/20' (12. juni 2020.), str. 69.

117 UNICEF Kosovo, 'Rezultati godišnjeg programa 2020' (22. mart 2021.), str. 3 (u daljem tekstu UNICEF 2020 Programski rezultati).

godinom (osam procenata) pokazuje sve veći jaz u jednakosti u obrazovanju u ranom detinjstvu između deca iz ovih zajednica i druga deca na Kosovu.¹¹⁸

84. Početne mere koje je vlada preduzela da zaustavi širenje COVID-19 u martu 2020. godine uključivale su zatvaranje svih obrazovnih institucija i pružanje obrazovanja kroz učenje na daljinu. Ovo je neizbežno uticalo na ukupan kvalitet obrazovanja, kao i na pristup obrazovanju za neke učenike, posebno one koji pripadaju određenim grupama u osetljivim situacijama, kao što su pripadnici nevećinskih zajednica, povratnici, interno raseljena lica i lica koja žive u siromaštvu zbog svojih nizak finansijski položaj što rezultira nedostatkom osnovne informatičke opreme i/ili Internet konekcije.

85. Kao odgovor na pandemiju, MONT je obustavio lično obrazovanje 12. marta 2020. godine i blagovremeno razvio platformu za učenje na daljinu za razrede od 1 do 9 koja se emitovala od 20. marta 2020. putem javnih TV stanica, a takođe je bila dostupna i na Internetu.¹¹⁹ Ministarstvo prosvete Srbije takođe je pokrenulo učenje na daljinu za učenike po srpskom nastavnom programu na Kosovu, koje je takođe obezbeđeno putem javnih TV stanica i putem Interneta.¹²⁰ Međutim, učenici iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana suočili su se sa značajnim preprekama u pristupu učenju na daljinu zbog nedostatka IT opreme, Internet veze ili TV uređaja.¹²¹ Prema bivšem ministru obrazovanja, oko 32.000 učenika ili nije pohađalo redovno ili uopšte iz navedenih razloga, uključujući i decu sa invaliditetom.¹²² Nakon toga, MONT je izvestio da 9.070 učenika (ili 2,8 procenata) javnih učenika od 1. do 12. razreda nije pratilo učenje na daljinu od marta do juna 2020. godine zbog teške socijalno-ekonomske situacije i nedostatka potrebne tehnološke opreme, dok su učenici privatnih škola imali stopostotnu stopu učešća.¹²³ Prema jednom izveštaju, samo 22 procenata učenika i nastavnika na Kosovu veruje da postoji odgovarajuća platforma za podršku efikasnom učenju preko Interneta, a neadekvatnost i nepripremljenost nastavnika u korišćenju tehnologije za ovakvu nastavu na daljinu takođe predstavlja još jedan izazov.¹²⁴

86. Univerzitetima je takođe bilo dozvoljeno da predaju koristeći učenje na daljinu od marta i do kraja 2020. godine, mada je na kraju napravljen izuzetak koji omogućava lični praktični ili laboratorijski rad, ispite i administrativne usluge.¹²⁵ Međutim, bilo je više izveštaja da univerziteti i njihovi studenti nisu poštovali i sprovodili zaštitne mere protiv COVID-19, kao što su fizičko

118 Ibid., str. 3-4.

119 MONT, [Platforma za e-učenje](#).

120 Ministarstvo prosvete Srbije, 'Распоред емитовања образовних садржаја'.

121 Gentiana Ahmeti, 'Viti i pandemisë në shkollë, mësimi online i paarritshëm për të gjithë' (kallxo.com, 6. februar 2021.).

122 Arbisa Shefkiu, 'Likaj: Rreth 32 mijë nxënës s'janë përfshirë në mësimin nga distanca' (kallxo.com, 16. juni 2020.).

123 MONT, 'Udhëzues I Përgjithshëm I Mash Për Organizimin E Mësimin Në Vitin Shkollor 2020/2021 Në Kushtet E Pandemisë COVID-19' (10. septembar 2020.); Telegrafi, 'Mungesa e mjeteve teknologjike bënë që 9.070 nxënës të mos marrin pjesë në mësimin online' (telegrafi.com, 17. septembar 2020.).

124 Svetska banka, 'Redovni ekonomski izvještaj za zapadni Balkan br. 17: Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19' (proleće 2020.).

125 Gentiana Ahmeti, 'Çalimi në menaxhimin e pandemisë në universitetet publike' (kallxo.com, 31. decembar 2020.).

udaljavanje, nedovoljni higijenski uslovi u učionicama i toaletima, nedostatak termometara i studenti koji nisu nosili zaštitne maske.¹²⁶

87. Dana 27. avgusta 2020. godine, MONT je odlučio da školska godina 2020 - 2021 na Kosovu započne 14. septembra 2020. godine u skladu sa Master planom koji je odobrila vlada i koji je predviđao nastavu prema tri scenarija - lično, učenje na daljinu, ili kombinovani pristup - u zavisnosti od epidemiološke situacije u svakoj školi.¹²⁷ Međutim, MONT navodno nije izvršio potrebne pripreme nakon nastavka školske godine da bi se primenjivalo samo učenje na daljinu ukoliko bi se epidemiološka situacija pogoršala.¹²⁸ Gotovo su odmah prijavljeni novi slučajevi COVID-19 među nastavnicima i učenicima, koji su zahtevali da se više osnovnih i srednjih škola privremeno zatvori i vrati na korišćenje samo učenja na daljinu, što je još jednom dovelo do nekoliko gore pomenutih izazova koji su uticali na kvalitet i pristup obrazovanju. U školskom sistemu kojim upravlja Srbija na Kosovu, razredi 1 do 4 takođe su nastavljani krajem septembra, ličnim prisustvovanjem, dok su razredi 5 do 8 i srednje škole započeli korišćenjem kombinacije ličnog učenja i učenja na daljinu. Navodno se neke škole nisu redovno dezinfikovale i nedostajalo im je sredstava za dezinfekciju za učenike i obrazovno osoblje. Ipak, prema zajedničkoj anketi Dečjeg fonda UN (UNICEF) i MONT objavljenoj u oktobru, većini učenika bilo je drago što su se škole ponovo otvorile i radije su nastavili sa ličnim obrazovanjem za školsku 2020 - 2021. godinu.¹²⁹

88. Preporuke:

- MONT treba da sprovede i objavi službenu studiju o uticaju pandemije COVID-19 na ostvarivanje prava na obrazovanje na Kosovu, posebno u pogledu obrazovnih ishoda učenika tokom školskih godina 2019 - 2020 i 2020 - 2021.
- VK treba da preduzme konkretnije korake u obezbeđivanju prava na obrazovanje za sve učenike tokom pandemije, uključujući pružanje finansijske podrške i pomoći u naturi, snabdevanje obrazovnih ustanova odgovarajućim higijenskim pogodnostima i praćenje poštovanja zaštitnih mera, i biti proaktivniji u procesima izgradnje kapaciteta u školama pružajući dodatnu obuku za nastavnike i profesore.
- MONT bi trebalo da primeni posebne mere za poboljšanje pristupa obrazovanju i učini obrazovanje sveobuhvatnijim, posebno za učenike iz marginalizovanih grupa i zajednica, studente u osetljivim situacijama i sve ostale studente koji se suočavaju sa izazovima u pristupu obrazovanju zbog nižeg materijalnog stanja i nedostatka odgovarajuće obrazovne opreme.
- MONT bi trebalo da sačini program za izgradnju kapaciteta za nastavnike o metodama i praksi predavanja u eri tehnologije, posebno o upotrebi tehnologije u učenju i poučavanju na daljinu.

126 Xheneta Murtezaj, 'Ngecja e universiteteve në respektimin e masave kundër pandemisë' (*kallxo.com*, 31. januar 2021.).

127 MONT, 'Udhëzues I Përgjithshëm I Mash Për Organizimin E Mësimin Në Vitin Shkollor 2020/2021 Në Kushtet E Pandemisë COVID-19' (10. septembar 2020.).

128 Nga Xhejlane Kaçiu, 'Pupovci: Vala e dytë e coronavirusit është e parashikueshme, por në arsim nuk janë bërë përgatitje për këtë fazë' (*telegafi.com*, 22. septembar 2020.).

129 UNICEF Kosovo i MONT, 'Nazad u školu: U-Reporter' Mišljenja i peregpcije o ponovnom otvaranju škola na Kosovu' (oktobar 2020.).

- MONT treba da obezbedi obrazovnim institucijama sve neophodne higijenske i zaštitne pogodnosti COVID-19 i pojača nadzor nad poštovanjem da li obrazovne institucije na svim nivoima poštuju mere zaštite COVID-19.
- MONT bi trebalo da uspostavi programe za podršku za roditelje i staratelje u vezi sa razvojem u ranom detinjstvu.

6.3 Pravo na zdravlje

89. Ustav Kosova garantuje svakoj osobi pravo na poštovanje „fizičkog i psihološkog integriteta“, što uključuje pravo na donošenje sopstvenih medicinskih odluka i ne podvrgavanje lečenju protiv njihove volje.¹³⁰ Takođe predviđa da će se zdravstvena zaštita i osnovno socijalno osiguranje koje se, između ostalog, odnose na bolesti i invalidnost, regulisati zakonom.¹³¹ Više direktno primenljivih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima takođe garantuju pravo na najviši dostižni standard fizičkog i mentalnog zdravlja na Kosovu.¹³² Zakon br. 04/L-125 o zdravstvu, koji predviđa zaštitu i poboljšanje zdravlja svih ljudi na Kosovu, izričito predviđa da njegova primena mora biti u potpunosti u skladu sa zagantovanim standardima i principima ljudskih prava.¹³³ Utvrđuje da pružanje zdravstvene zaštite treba da osigura, između ostalih ključnih principa, potpunu jednakost u pristupu, inkluzivnost i nediskriminaciju i kvalitet usluga.¹³⁴ Zakon br. 05/L-025 o mentalnom zdravlju, sa svoje strane, štiti i promoviše mentalno zdravlje na Kosovu, uključujući i garantovanje više specifičnih prava osobama sa problemima sa mentalnim zdravljem.¹³⁵ Zakon br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju stvara obavezni univerzalni sistem zdravstvenog osiguranja kako bi se obezbedio pristup svim ljudima na Kosovu osnovnoj zdravstvenoj zaštiti sa ciljem poboljšanja zdravstvenih pokazatelja i obezbeđivanja finansijske zaštite od visokih troškova zdravstvene zaštite.¹³⁶ Postoje i drugi zakoni koji takođe podržavaju ostvarivanje prava na zdravlje na Kosovu, uključujući i zaštitu javnog zdravlja, sprečavanje i borbu protiv zaraznih bolesti, reproduktivna prava i zdravlje i zaštitu na radu.¹³⁷ Pored toga, administrativno uputstvo usvojeno 2013. godine uspostavlja povelju o pravima i odgovornostima pacijenata.¹³⁸

90. Postoji određen broj izazova koji i dalje ometaju sprovođenje ovog robusnog pravnog okvira i ometaju efikasno funkcionisanje zdravstvenog sistema Kosova, što uključuje ovde i nedovoljne ljudske i finansijske resurse, neadekvatno sprovođenje postojećih zakona i politika, nedovoljnu

130 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 26.

131 Ibid., Čl. 51.

132 Ustav Kosova, napomena 2 Čl. 22; vidi takođe UDHR, Čl. 25; CRC, Čl. 24; CEDAW, Čl. 10(h), 11(f), 12, 14(b).

133 [Zakon br. 04/L-125 o zdravlju](#) (7. maj 2013.), Čl. 1, 4.

134 Ibid., Čl. 5.

135 [Zakon br. 05/L-025 o mentalnom zdravlju](#) (23. novembar 2015.), Čl. 1, 6, 8.

136 [Zakon br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju](#) (30. april 2014.), Čl. 1-2, 6.

137 [Zakon br. 02/L-78 o javnom zdravlju](#) (15. avgust 2008.); [Zakon br. 02/L-109 o prevenciji i borbi protiv zaraznih bolesti](#) (15. oktobar 2008.); [Zakon br. 02/L-76 o reproduktivnom zdravlju](#) (1. maj 2008.); Zakon o bezbednosti i zdravlju na radu, napomena 92.

138 [Administrativno uputstvo br. 15/2013 Povelja o pravima i odgovornostima pacijenta](#) (13. avgust 2013.).

sektorsku koordinaciju i nadzor i slabo učešće ključnih grupa.¹³⁹ Ono što je najvažnije, Zakon br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju još uvek nije na snazi i primenjuje se više od šest godina nakon njegovog početnog usvajanja. Prema sadašnjem ombudsmanu, neuspeh u primeni ovog važnog zakona je neopravdan i stvorio je negativne posledice po ljude na Kosovu, kao što je snošenje finansijskih troškova osnovnih zdravstvenih usluga.¹⁴⁰ Nedostatak univerzalnog zdravstvenog osiguranja na Kosovu takođe je navodno stvorio veliki finansijski rizik i teret za pacijente sa COVID-19 koji su bili primorani da svoje lečenje plaćaju iz svog džepa, čineći njihovo lečenje težim i nesrazmerno pogađajući ljude koji žive u siromaštvu, jer nisu mogli da plate neke ili sve propisane lekove.¹⁴¹

91. Pandemija je pogoršala i izložila već postojeće izazove koji se odnose na ograničene kapacitete kosovskog zdravstvenog sistema i uživanje prava na zdravlje svih ljudi na Kosovu. Ključni izazovi su izveštaji o nedovoljnom snabdevanju kiseonikom i bolničkim krevetima, kao i poteškoće u vezi sa snabdevanjem zaštitnom opremom, testovima, lekovima i respiratorima zbog neuspešne primene relevantnog zakonskog okvira.¹⁴² Za veći deo pandemije, broj svakodnevni provedenih PCR COVID-19 testova ostao je ispod 1.000 testova dnevno, što je zabrinulo sposobnost institucija da sprovedu traženje kontakata i efikasno prate evolucijsku epidemiološku situaciju. Iako se broj dnevnih PCR COVID-19 na kraju povećao na između 1.000 i 1.900 testova dnevno u poslednjih nekoliko meseci 2020. godine, ispitivanje je ostalo ispod preporuka Svetske zdravstvene organizacije (SZO) da se na kraju godine izvrši 2.000 do 4.000 testova dnevno. Početni izazovi u obezbeđivanju adekvatnog snabdevanja zaštitnom opremom pokrenuli su posebne zabrinutosti za pravo na zanimanje i bezbednost medicinskih radnika, od kojih su neki oboleli od COVID-19, pa čak i umrli usled toga radeći na prvim linijama fronta da bi pružili medicinsku negu ljudima tokom pandemije. Zdravstveni radnici su krajem decembra 2020. godine činili 3.236 od 49.843 slučaja COVID-19, ili 6,5 odsto svih slučajeva. Nekim seoskim sredinama je, takođe, nedostajalo lekara i osoblja u njihovim lokalnim klinikama, jer je medicinsko osoblje preraspoređeno u prištinske medicinske centre zbog većeg broja pacijenata na tim lokacijama.

92. Prema iskazu ombudsmana, kosovske institucije takođe nisu u potpunosti ispunile svoje ustavne i zakonske obaveze da ljudima na Kosovu omoguće pristup zdravstvenim uslugama tokom pandemije, posebno u odnosu na osobe koje nisu zaražene COVID-19 i traže medicinsku pomoć lečenje drugih stanja.¹⁴³ Ombudsman je naročito zaključio da je odluci o obustavi selektivnih operacija i specijalističkih poseta od marta do septembra 2020. godine „nedostajala [pravna osnova] i da kosovske institucije nisu obezbedile alternative za obezbeđivanje pristupa zdravstvenim uslugama. Kao rezultat, liste čekanja za operacije su „znatno porasle“.¹⁴⁴ Osobe koje žive sa HIV/AIDS-om i tuberkulozom takođe su se suočile sa posebnim izazovima u pogledu

139 IOK, 'Ex Officio izveštaj br. 434/2020 u pogledu ograničenja u pružanju zdravstvenih usluga tokom pandemije COVID-19 na Kosovu' (23. februar 2021.), stav. 62 (u daljem tekstu IOK Ex Officio izveštaj o pristupu zdravstvenoj nezi).

140 Ibid., stav. 63.

141 Kallxo, 'Pa sigurime shëndetësore në pandemi' (kallxo.com, 6. mart 2021.).

142 IOK Ex Officio izveštaj o pristupu zdravstvenoj nezi, napomena 139, stavovi. 58-60.

143 Ibid.

144 Bujar Vitija, 'Dalekosežne posledice neuspeha Kosova da osigura vakcine' (prishtinainsight.com, 1. mart 2021.).

pristupa zdravstvenoj zaštiti tokom pandemije.¹⁴⁵ Ombudsman je takođe izvestio da zdravstvene ustanove nisu vršile testove niti održavale dovoljan kontakt sa pacijentima sa HIV/AIDS-om, dok su pacijenti sa tuberkulozom imali nedostatak posebnih sanitarnih čvorova u pulmološkim klinikama i nedovoljan broj pulmologa. Izvešteno je da su „neadekvatne zdravstvene usluge i faktori životne sredine proizveli nesrazmerno visoke stope smrtnosti od COVID-19“ na Kosovu.¹⁴⁶

93. Pored očigledne naplate na fizičko zdravlje i pravo na život, pandemija i srodne mere takođe su negativno uticale na pravo na mentalno zdravlje. Mere, kao što su zaključavanje i obavezna karantina u prvih nekoliko meseci pandemije, kao i uticaj pandemije na socijalno-ekonomsku situaciju i opšta neizvesnost u budućnosti doveli su do povećanog nivoa mentalnog zdravlja na Kosovu, poput anksioznosti i poremećaji spavanja. Međutim, Ministarstvo zdravlja izvestilo je krajem oktobra da mu nedostaje neophodan budžet za povećanje usluga mentalnog zdravlja. U jednom ilustrativnom slučaju koji se odnosi na mentalno zdravlje i pravo na život, 26-godišnji student koji se vratio iz Nemačke počinio je samoubistvo početkom maja nakon što je bio obavezan na karantin u studentskom centru u Prištini, mada je o ovom pitanju istraga još uvek bila u toku krajem 2020. Ovaj konkretni incident naglasio je nesrazmeran uticaj koji su mere COVID-19 imale na osobe u osetljivim situacijama, uključujući ovde i one sa problemima povezanim sa mentalnim zdravljem, kao i potrebu da se obezbedi da mere budu dovoljno ciljane da odgovore na njihove specifične potrebe.

94. Kancelarija Poverenika za jezike i Kancelarija ombudsmana primili su više žalbi tokom 2020. godine u vezi sa objavljivanjem važnih informacija koje se odnose na pandemiju i mere sprečavanja samo na albanskom jeziku od strane Ministarstva zdravlja i KIJJ, što koči pravo nealbanskog stanovništva zajednice koje govore na Kosovu na pristup kritično važnim zdravstvenim informacijama tokom trajanja pandemije.¹⁴⁷ Uprkos prošlim intervencijama i obećanjima obe institucije da će sprovesti prethodno izdate preporuke za poboljšanje pristupa informacijama, Internet stranice KIJJ i Ministarstva zdravlja i dalje predstavljaju informacije uglavnom na albanskom i uglavnom su nefunkcionalne na srpskom jeziku.

95. Preporuke:

- VK treba da preduzme sve neophodne mere da odmah obezbedi primenu i sprovođenje zakona br. 04/L-249 o zdravstvenom osiguranju bez ikakvog daljeg odlaganja, uključujući obezbeđivanje da svi ljudi na Kosovu budu obezbeđeni univerzalnim zdravstvenim osiguranjem.

145 IOK, 'Saopštenje za medije – Ombudsman je objavio izveštaj sa preporukama br. 698/2020 u pogledu pristupa uslugama zdravstvene nege za osobe pogođene virusom HIV i tuberkulozom tokom pandemije COVID-19' (27. januar 2021.).

146 Amnesty International, 'Izveštaj Amnesty International 2020/21: Stanje svetskih ljudskih prava' (7. april 2021.), str. 217.

147 2020 Izveštaj IOK, napomena 26, str. 95.

- VK treba da poveća budžet dodeljen zdravstvenom sistemu na Kosovu, uključujući dodatno finansiranje usluga mentalnog zdravlja.
- VK i relevantne institucije u oblasti zdravstva treba da obezbede da svi ljudi na Kosovu, posebno pacijenti sa COVID-19 i osobe sa hroničnim zdravstvenim stanjem poput HIV/AIDS-a i tuberkuloze, mogu ravnopravno da pristupe kvalitetnim i pristupačnim osnovnim lekovima, medicinskim materijalima (npr. testovi i kiseonik) i medicinski tretmani, uključujući snošenje troškova privatnog medicinskog tretmana u slučajevima kada javne zdravstvene ustanove ne pružaju zdravstvene usluge.
- Ministarstvo zdravlja i bolnice na Kosovu treba da obezbede da se specijalne posete i izborne operacije pružaju onima kojima su potrebne blagovremeno, čak i tokom tekuće pandemije, u potpunosti u skladu sa merama prevencije COVID-19.
- Relevantne institucije, uključujući Ministarstvo zdravlja, treba da obezbede da seoske medicinske klinike budu adekvatno zaposlene i opremljene.
- Ministarstvo zdravlja i KIJZ treba da u potpunosti ispoštuju svoje obaveze prema Zakonu br. 02/L-37 o upotrebi jezika tako što će obezbediti da sve zvanične komunikacije, uključujući i njihove Internet stranice, pružaju informacije na službenim jezicima Kosova.

6.4 Imovinska prava

96. Kosovo ima širok pravni okvir dizajniran da zaštiti imovinska prava.¹⁴⁸ U februaru 2017. godine, VK je pokrenula Kosovsku strategiju o imovinskim pravima koja je uspostavila pet ključnih ciljeva politike, uključujući jačanje pravnog okvira, rešavanje neformalnosti u sektoru nepokretne imovine i sprovođenje imovinskih prava raseljenih lica i nevećinskih zajednica. Kako smatraju OCD, međutim, usvajanje Strategije nije uspelo da poboljša celokupnu situaciju u pogledu imovinskih prava, a stari izazovi su i dalje postojali.

97. Godine 2020. zabeležen je određeni napredak u pogledu izvršenja odluka sudskih i nesudskih vlasti u imovinskim predmetima povezanim sa sukobima. U aprilu je Kosovska agencija za upoređivanje i verifikaciju imovine (KAUVI), koja je ovlašćena da sudi o imovinskim zahtevima i rešava neslaganja između imovinskih akata, usvojila je administrativno uputstvo o utvrđivanju postupaka za rušenje bespravnih građevina. U oktobru je prvi put sprovela odluku o rušenju nelegalne gradnje u slučaju koji je Vrhovni sud presudio godinama ranije.¹⁴⁹ Uprkos tome, od oktobra 2020. godine, KAUVI je imala 61 deložaciju na čekanju, od kojih se 23 odnosilo na imovinu koja se nalazi u regionu Mitrovice u vlasništvu pretežno K-Albanaca.¹⁵⁰ KAUVI još uvek nije primila preko četiri miliona skeniranih katastarskih dokumenata iz Beograda prema Briselskom sporazumu. Skupština Kosova još uvek nije usvojila izmene Zakona br. 05/L-010 o Kosovskoj agenciji za poređenje i verifikaciju imovine sa ciljem poboljšanja funkcionisanja KAUVI.

148 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 7, 46, 121, 122, 156, 159. Vidi takođe, npr. [Zakon br. 03/L-154 o imovini i ostalim stvarnim pravima](#) (4. avgust 2009.); [Zakon br. 05/L-010 o kosovskoj Agenciji za poređenje i verifikaciju imovine](#) (3. novembar 2016.); [Zakon br. 2002/5 o uspostavljanju Registra prava na nepokretnoj imovini](#) (1. avgust 2008.); [Zakon br. 03/L-007 o vanparničnom postupku](#) (12. januar 2009.); [Zakon br. 2004/06 o nasleđivanju na Kosovu](#) (1. avgust 2006.).

149 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 12.

150 Ibid., str. 13.

98. Tekući incidenti ilegalnog useljenja, neizvršavanje naloga za iseljenje i rušenje i nesposobnost KAUVI da obezbedi odgovarajuću kompenzaciju nastavili su da utiču na imovinska prava raseljenih lica i povratnika, što je dalje ometalo njihovu sposobnost povratka. Posebno su pogođene nevećinske zajednice, posebno K-Srbi i K-Romi, kao i K-Albanci na severu Kosova.¹⁵¹ Neke raseljene osobe i povratnici, uključujući pripadnike zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana na Kosovu, takođe su se suočili sa poteškoćama u pribavljanju neophodnih matičnih dokumenata i ličnih dokumenata da bi uknjižili imovinu na svoja imena i ostvarili svoja prava u pogledu nasledio ili preneo imovinu.¹⁵² Odluka Ustavnog suda iz 2016. godine kojom se potvrđuje vlasništvo SPC nad zemljištem u blizini manastira Visoki Dečani ostala je neizvršena¹⁵³ i uticala je na imovinska prava SPC.

99. Iako je Zakon br. 06/L-024 o tretmanu građevina bez dozvole usvojen 2018. godine, Kosovo se i dalje suočava sa izazovom legalizacije brojnih zgrada bez dozvola. Prema OCD, više od 356.000 zgrada na Kosovu tek treba da bude legalizovano. Međunarodna zajednica se ovim pitanjem bavi savetujući lokalne i centralne institucije; međutim, još uvek nedostaje pravna pomoć podnosiocima zahteva kako da podnesu relevantne prijave vlastima.

100. Preporuke:

- KAUVI treba da sprovede, bez odlaganja, odluke Komisije za potraživanje stambene imovine i Kosovske agencije za imovinu.
- Kosovska policija i tužilaštva treba da obezbede da imovina koja pripada pripadnicima nevećinskih zajednica ne bude ponovo zauzeta nakon deložacija koje je sprovela KAUVI.
- Organi vlasti na centralnom i lokalnom nivou treba da nastave kampanju podizanja svesti o važnosti legalizacije građevina bez dozvole.
- Organi vlasti na centralnom i lokalnom nivou treba da preduzmu odgovarajuće korake da blagovremeno formalizuju neformalna naselja.

6.5 Kulturna prava

101. Kosovo ima čvrst ustavni i pravni okvir za promovisanje ostvarivanja kulturnih prava¹⁵⁴ i zaštitu kulturnog nasleđa¹⁵⁵, iako je nekoliko izazova u primeni ostalo i 2020. Direktno primenljivi

151 Misija OEBS na Kosovu, 'Mehanizam za masovno potraživanje imovinskih prava: Kosovsko iskustvo' (16. juni 2020.), str. 16.

152 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 20.

153 Ibid., str. 11.

154 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 58, pod-odeljci (1), (3), (4), i Čl. 59, pod-odeljak (1). Vidi takođe, npr. [Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih pripadnika na Kosovu](#) (4. juni 2008.), sa [izmenama i dopunama](#) u 2011. (u daljem tekstu Zakon o pravima zajednica); [Zakon br. 02/L-57 o institucijama kulture](#) (1. april 2007.); [Zakon br. 02/L-59 o filharmoniji, operi i baletu](#) (1. maj 2007.); [Zakon br. 04/L-065 o autorskim i srodnim pravima](#) (30. novembar 2011.), sa izmenama i dopunama [Zakona br. 05/L-047](#) (3. novembar 2016.) i [Zakona br. 06/L-120](#) (4. juli 2019.).

155 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 9 i 58, pod-odeljak (5). Vidi takođe, npr. Zakon o pravima zajednica, napomena 154; [Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu](#) (1. juli 2008.); [Zakon br. 03/L-039 o specijalnim zaštitnim zonama](#) (4. juni 2008.) (u daljem tekstu Zakon o SZZ).

međunarodni instrumenti o ljudskim pravima na Kosovu štite pravo na „slobodno učešće“ u kulturnom životu¹⁵⁶; kulturna, verska i jezička prava „etničkih, verskih ili jezičkih manjina“¹⁵⁷; pravo na ravnopravno i nediskriminatorno učešće u kulturnim aktivnostima bez razlika na osnovu rase, nacionalnog ili etničkog porekla¹⁵⁸ ili pola¹⁵⁹; i kulturna prava dece¹⁶⁰. Okvirna konvencija Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (FCPNM), koja se takođe direktno primenjuje, nameće obaveze promovisanja jednakosti nevećinskih zajednica u kulturnom životu i stvaranja uslova koji će im omogućiti da izraze, sačuvaju i razviju svoju kulturu, religija, jezik i tradicija, posebno u oblasti obrazovanja.¹⁶¹ Iako se ICESCR ne nalazi na listi instrumenata koji se direktno primenjuju, Kosovo se obavezalo na sprovođenje Agende 2030 za održivi razvoj¹⁶² i predlaže usklađivanje pravnog okvira Kosova sa ICESCR-om u svom Nacrtu programa za zaštitu i promovisanje ljudskih prava 2021 - 2025, koji, ako se preduzme i uspe, sprovede ključnu preporuku specijalnog izvestioca UN za oblast kulturnih prava.¹⁶³

102. U pogledu obaveza prema relevantnom zakonodavstvu, Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu štiti prava svih zajednica na Kosovu da održavaju, izražavaju, razvijaju, čuvaju, i poboljšati njihovu kulturu, identitet i kulturno nasleđe.¹⁶⁴ Zakon br. 02/L-37 o upotrebi jezika dalje garantuje jezička prava koja su ključna za kulturni identitet svake zajednice na Kosovu.¹⁶⁵ Zakon br. 02/L-88 o kulturnom nasleđu predviđa konkretnije obaveze u vezi sa zaštitom, konzervacijom, restauracijom i upravljanjem kulturnim nasleđem, uspostavljajući, između ostalog, zaštitne zone za nepokretno kulturno nasleđe. Naknadno usvojeni zakon br. 03/L-039 o posebnim zaštitnim zonama (SPZ) stvara posebne zone koje pružaju pojačanu zaštitu manastirima, crkvama i drugim verskim objektima SPC i drugim „istorijskim i kulturnim lokalitetima od posebnog značaja“ za K-Srpska zajednica i druge zajednice na Kosovu.¹⁶⁶ Savet za sprovođenje i nadgledanje (SSN) nadgleda poštovanje ovog zakona.

103. Na nivou politika, Kosovska strategija za kulturno nasleđe za 2017 - 2027. ostala je na snazi i 2020. godine, koja nastoji da poboljša zaštitu i očuvanje kulturnog nasleđa u skladu sa zakonskim okvirom i principima; međunarodni standardi; i održivi kulturni, ekonomski i socijalni razvoj.¹⁶⁷ Ministarstvo kulture, omladine i sporta (MKOS), međutim, tek treba da usvoji i objavi sveobuhvatnu strategiju o kulturnim pravima, iako je u februaru 2020. najavilo da će započeti razvoj takve strategije.¹⁶⁸

156 UDHR, Čl. 22, 27.

157 ICCPR, Čl. 27.

158 CERD, Čl. 1, 5(e)(vi).

159 CEDAW, Čl. 1, 3, 5, 13.

160 CRC, Čl. 4, 17, 20, 29(c), 30, 31.

161 FCPNM, Čl. 4, 5, 12, 15, 17.

162 UN Kosovo Team, 'Ciljevi održivog razvoja', pristupljeno 28. aprila 2021.

163 Specijalni izvestilac na polju kulturnih prava, 'Izveštaj o poseti Srbiji i Kosovu od 3. do 14. oktobra 2016.' (19. januar 2018.) [UN Doc. A/HRC/37/55/Add.1](#), stav. 47 (u daljem tekstu Izveštaj specijalnog izvestioca za kulturna prava).

164 Zakon o pravima zajednica, napomena 154, Čl. 2.1, 5.1.

165 Zakon o upotrebi jezika, napomena 68.

166 Zakon o SZZ, napomena 155, Čl. 1.

167 MKOS, 'Nacionalna strategija za kulturno nasleđe 2017-2027' (2. avgust 2016.).

168 MKOS, 'Ministar Dumoshi objavljuje strategiju za kulturu' (14. februar 2020.).

104. Više izazova za sprovođenje ovog snažnog pravnog i političkog okvira i dalje je postojalo u 2020. godini, poput nedovoljnih ljudskih i resursnih kapaciteta, nepostojanja odgovarajućeg sistema za prikupljanje podataka koji bi omogućio politike zasnovane na dokazima i nepoštovanje zakona br. 02/L-37 o upotrebi jezika u MKOS. Budžetska izdvajanja i dalje ostaju prvenstveno usmerena na donatore i nedovoljna za efikasnu primenu zakonskog okvira za promovisanje ostvarivanja kulturnih prava i zaštitu kulturnog nasleđa na Kosovu, za koja je potrebna „dugoročna finansijska podrška kako bi imala trajni uticaj“.¹⁶⁹ Uprkos obavezivanju VK da „postepeno povećava“ budžet za kulturu i kulturno nasleđe¹⁷⁰, budžet MKOS za 2020. godinu za kulturu i kulturno nasleđe smanjen je za 917.287 evra (devet procenata), odnosno 505.939 evra (8,3 procenta).¹⁷¹ Međutim, smanjenje - barem u odnosu na kulturno nasleđe - uglavnom je rezultat ukupnog budžetskog uticaja pandemije. U međuvremenu, MKOS još uvek nije u dovoljnoj meri u skladu sa Zakonom br. 02/L-37 o upotrebi jezika, što stvara izazove zajednicama koje ne govore albanski jezik da uživaju pravo na pravovremene i potpune informacije o kulturnim pravima i zaštiti kulturnog nasleđa. Na primer, Internet stranica MKOS ima više odeljaka koji su dostupni samo na albanskom jeziku, a odeljak vesti se redovno ažurira na albanskom, ali je poslednji put ažuriran tokom izveštajnog perioda na srpskom jeziku 17. jula 2020..

105. Godine 2020. bilo je 23 dobara verskog i drugog kulturnog nasleđa pod trajnom zaštitom¹⁷² i oko 1.600 kulturnih dobara pod privremenom zaštitom.¹⁷³ Osam novih kulturnih dobara je dodato na listu privremene zaštite u oktobru 2020. godine, uključujući tradicionalni kulturni događaj „Flaka e Janarit“ u Gnjilanu. Kosovo takođe ima 24 SPZ-a koji pružaju posebna mesta kulturnog nasleđa sa pojačanom zaštitom i pažljivim nadzorom od strane SSN i 24-časovnom zaštitom od strane multietničke policijske jedinice. Četiri verska kulturna mesta na Kosovu - manastir Visoki Dečani, manastir Peć, Pećka Patrijaršija, Crkva Svetih Arhanđela i Sveta Bogorodica Ljeviška – nastavila je da prepoznaje i štiti organizacija UN za obrazovanje, nauku i zaštitu kao mesta svetske baštine (UNESCO).¹⁷⁴

106. Nastavak rada na tranzitnom putu koji prolazi kroz određeni SPZ manastira Visoki Dečani u julu 2020. godine pokrenuo je zabrinutost ne samo zbog zaštite kulturne baštine već i zbog poštovanja imovinskih prava i vladavine zakona, posebno u pozadini nastavka nesprovođenja odluke Ustavnog suda iz maja 2016. godine kojom se potvrđuju prava svojine SPC na 24 hektara zemlje koja okružuje manastir. Nakon zaustavljanja gradnje sredinom avgusta i višemesečnih razgovora između relevantnih zainteresovanih strana, SSN je u novembru 2020. podržala sporazum

169 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 38.

170 VK, [Program Vlade 2020 – 2023](#) (juni 2020.), str. 59.

171 Uporediti [Zakon br. 06/L-133 o budžetskim izdvajanjima za budžet Kosova za godinu 2019 – Tabele budžeta za godinu 2019](#) (14. februar 2019.) sa [Zakonom br. 07/L-014 o izmenama i dopunama Zakona br. 07/L-001 o budžetskim izdvajanjima za budžet Kosova za godinu 2020](#) (7. avgust 2020.).

172 MKOS, [Odluka br. 69/2016](#) (10. oktobar 2016.).

173 MKOS, [Lista kulturnog nasleđa za privremenu zaštitu](#) (27. oktobar 2020.).

174 UNESCO World Heritage Centre, [‘Srednjovekovni spomenici na Kosovu’](#) (pristupljeno 28. aprila 2021.).

o istovremenoj rekonstrukciji međunarodnog obilaznog puta izvan SPZ manastira Visoki Dečani i puta za lokalni saobraćaj samo unutar SPZ.¹⁷⁵ SSN je naglasila da je ovaj važan novi sporazum u oblasti kulturnog nasleđa u potpunosti u skladu sa važećim pravnim okvirom i da će nadgledati primenu sporazuma koji teži da podstakne „odnose među zajednicama kroz zaštitu verskog kulturnog nasleđa“, dok takođe promovišući ekonomski razvoj regiona i slobodno kretanje ljudi na Kosovu.

107. Kao i proteklih godina, neadekvatna administracija i zaštita kulturnog nasleđa i dalje su posebno zabrinjavali u 2020. godini, poput nedovoljnih sistema zaštite od požara i neovlašćene gradnje i uništavanja koja pogađaju neka zaštićena mesta kulturnog nasleđa. Stalni problemi u vezi sa restauracijom tvrđave Novo Brdo - jednog od najpoznatijih spomenika kulture na Kosovu - predstavljaju slikovit primer ovog istrajnog problema. U martu 2020. godine, kosovski tužioci podigli su optužnicu tražeći naknadu od kompanije zbog izvođenja „neispravnih“ restauratorskih radova i oštećenja zidova tvrđave tokom projekta koji je u oktobru 2019. godine pokrenuo Kosovski institut za zaštitu spomenika.¹⁷⁶ Kulturno nasleđe, koja je nezavisna agencija koja nadgleda i štiti kulturno nasleđe, upozorila je da je tvrđava ostala ugrožena 2020. godine uprkos restauratorskim radovima.¹⁷⁷

108. Ipak, bilo je nekih pozitivnih pomaka u obnavljanju i očuvanju kulturnog nasleđa u 2020. Na primer, Komisija Kosovskog zavoda za zaštitu spomenika odbila je projekat kojim se težio očuvanju samo jednog zida Katoličke crkve iz 1926. „Engjellii Rojes“ (Anđeo čuvar) u Uroševcu i na njegovom mestu sagraditi potpuno novu crkvu.¹⁷⁸ Opština Prizren je navodno preduzela proaktivne korake za uklanjanje neovlašćenih građevina u istorijskom centru Prizrena,¹⁷⁹ koji je zaštićen kao SPZ prema posebnom zakonu.¹⁸⁰ MKOS je, u saradnji sa relevantnim opštinskim institucijama, obnovio Behramajev mlin izgrađen u Obiliću 1864. godine u julu¹⁸¹ i tri stare kuće u istorijskom centru Prizrena u oktobru 2020.¹⁸² MKOS je takođe sačinio plan upravljanja za Prizrensku tvrđavu, koji je objekat od posebnog značaja za kulturno nasleđe Kosova,¹⁸³ i preduzeo korake za očuvanje „Vodenice Dulahita“ u blizini Prištine za zimsku sezonu i započeo stvaranje planova za obnavljanje ovog objekta od „istorijskog značaja“.¹⁸⁴

109. Bilo je više prijavljenih incidenata koji su ciljali versko kulturno nasleđe koje pripada SPC i Islamskoj zajednici Kosova u 2020. godini. Izvešteno je da su se incidenti koji su pogađali imovinu SPC dogodili početkom 2020. godine u selima Novake, Gornje Selo i Sredska.¹⁸⁵ U aprilu je požar

175 SSN, 'Izjava Saveta za implementaciju i nadgledanje' (12. novembar 2020.).

176 Perparim Isufi, 'Kosovski tužioci optužuju srpsku kompaniju za uništavanje srednjevekovne tvrđave' (*balkaninsight.com*, 11. mart 2020.).

177 Ibid.

178 <https://www.koha.net/kulture/230232/stopohet-plani-per-rrenimin-e-kishes-shekullore-ne-ferizaj/>.

179 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 38.

180 Zakon br. 04/L-066 o istorijskom centru Prizrena (18. juli 2012.).

181 MKOS, 'Restaurohet mulliri i shekullit 19 në Graboc të Obiliqit' (28. juli 2020.).

182 MKOS, 'Ministrja Dumoshi: Prizreni, qytet ndër më të pasurit, në trashëgimi kulturore' (14. oktobar 2020.).

183 Ibid.

184 MKOS, 'MKRS-ja do të kujdeset për 'Mullirin e Dulahit'' (7. oktobar 2020.).

185 Radio Kontakt Plus, 'OEBS izražava zabrinutost zbog oštećenja crkve Uspenja Presvete Bogorodice u Sredskoj' (*radiokontaktplus.org*, 23. avgust 2020.).

uništio 450 godina staru džamiju u Gnjilanu, što je opština osudila u izjavi koja je ovo nazvala „krivičnim delom koje ozbiljno narušava versku toleranciju u opštini“. U avgustu su prema navodima kosovske policije oštećene crkva SPC u Prizrenu i džamija u Kačaniku,¹⁸⁶ dok je predstavnik džamije u Peći prijavio kosovskoj policiji da su nepoznate osobe provalile u džamiju i navodno ukrale kasu sa novcem prikupljenim tokom molitve u petak. U septembru je kosovskoj policiji prijavljeno i skrnavljenje crkve SPC u Obiliću.¹⁸⁷ Iguman manastira Visoki Dečani, otac Sava Janjić, izrazio je zabrinutost zbog takvih incidenata i pozvao na pojačane napore ka stvaranju društva „u kojem će kulturna, etnička, jezička, verska raznolikost biti zaštićena i očuvana“.¹⁸⁸

110. Prava intelektualne svojine, kao što su autorska prava, još uvek su u procesu izrade i primene na Kosovu. Iako je MKOS usvojilo strategiju za jačanje sistema autorskih prava za period 2019 - 2023. u junu 2019. godine, ona tek treba da bude u potpunosti operacionalizovana. Pored toga, nekoliko pitanja nastavilo je da ometa adekvatno sprovođenje prava intelektualne svojine u 2020. godini, poput nedovoljne međuagencijske saradnje, dugotrajnih postupaka izvršenja i prijave i ograničenih parnica o pravima intelektualnog vlasništva zbog nedostatka potrebnih tužilaca i sudija specijalizovano znanje.¹⁸⁹

111. Pandemija COVID-19 i mere za njeno suzbijanje značajno su uticale na uživanje kulturnih prava i stvaraoce kulturnih sadržaja na Kosovu. Izuzev maja i juna kada su mere COVID-19 uglavnom ukinute, vlada je obustavila sve verske i kulturne aktivnosti od sredine marta do 25. septembra 2020, što je uticalo na uživanje kulturnih prava na Kosovu. U septembru je vlada ponovo dozvolila lične verske aktivnosti koje podležu merama prevencije i lične kulturne aktivnosti na 40 procenata normalnog kapaciteta. Od novembra, međutim, sve verske aktivnosti su ponovo zabranjene, uz neke izuzetke, dok su kulturne aktivnosti i dalje bile dozvoljene smanjenim kapacitetom. Čelnici kulturnih institucija, poput Kosovske filharmonije, Baleta i pozorišta, naglasili su da je pandemija iznudila otkazivanje većine kulturnih aktivnosti planiranih za 2020. godinu i da, uprkos tome što je dozvolila delimičan nastavak ličnih aktivnosti, ponovno uvođenje večernjeg policijskog časa kasnije u 2020. dodatno je negativno uticao na planirane kulturne aktivnosti jer se većina predstava održava uveče. Obustava kulturnih aktivnosti i zatvaranje kulturnih institucija takođe su uticali na ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava za stvaraoce kulturnih sadržaja na Kosovu. Čini se da su samozaposleni stvaraoci kulturnih sadržaja isključeni iz početnog hitnog fiskalnog paketa COVID-19,¹⁹⁰ a vlada je samo osigurala da samozaposlena lica mogu imati koristi od mera ekonomskog oporavka u okviru ovog programa ekonomskog oporavka od 365 miliona evra u oktobru.¹⁹¹

186 KoSsev, 'Oštećena crkva u Sredskoj kod Prizrena i staklo džamije u Kačaniku' (*kossev.info*, 22. avgust 2020.).

187 Lajmi, 'Incident i ri në fshatin e Kosovës ku jetojnë serbët, çka po ndodhë atje?' (*lajmi.net*, 16. septembar 2020.).

188 KoSsev 'Sava Janjić za Nova.rs: Zabrinuti smo za manastire na KiM' (*kossev.info*, 3. septembar 2020.).

189 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 77.

190 Odluka VK br. 01/19 (30. mart 2020.).

191 Kancelarija premijera, 'Vlada Kosova održava svoju 34. sednicu' (8. oktobar 2020.).

112. Preporuke:

- VK treba da obezbedi potpuno sprovođenje zakonskog okvira za SPZ i da se pozabavi pitanjem ilegalne gradnje i/ili rušenja u zaštićenim oblastima.
- VK treba da se u potpunosti uskladi sa Zakonom br. 02/L-37 o upotrebi jezika u svim aktivnostima i da blagovremeno pruži informacije o kulturnim pravima i zaštiti kulturnog nasleđa na službenim jezicima Kosova, uključujući ovde i Internet stranicu MKOS.
- VK treba da obezbedi dugoročno i održivo finansiranje aktivnosti i institucija koje se odnose na kulturna prava i zaštitu kulturnog nasleđa, uključujući kroz dovoljna budžetska izdvajanja.
- VK treba da primeni sve preporuke Saveta Evrope¹⁹² koji nadgleda primenu FCPNM na Kosovu, i Specijalnog izvestioca UN-a za kulturna prava.¹⁹³
- VK treba da postavi ljudska prava u središte odgovora i oporavka na COVID-19 sa ciljem da obezbedi da ljudi mogu da uživaju svoja kulturna prava i da kreatori kulturnih sadržaja mogu da ostvare svoja ekonomska i socijalna prava tokom i posle pandemije.

7. ODELJAK C: PRAVA SPECIFIČNIH OSOBA ILI GRUPA

7.1 Ženska prava i rodna ravnopravnost

113. Član 7. Ustava sadrži rodnu ravnopravnost „kao osnovnu vrednost za demokratski razvoj društva, pružajući jednake mogućnosti i ženskom i muškom učešću u političkim, socijalnim, kulturnim i drugim oblastima društvenog života“. Pored zabrane diskriminacije na osnovu pola, Ustav takođe zahteva dužno razmatranje „međunarodno priznatih principa rodne ravnopravnosti“ tokom imenovanja u nekoliko institucija, uključujući tu i SK i Ustavni sud.¹⁹⁴ Nekoliko instrumenata o ljudskim pravima koji podržavaju ženska prava i rodnu ravnopravnost primenjuju se direktno na Kosovu.¹⁹⁵ Izvan ovog ustavnog okvira, Kosovo ima više zakona koji su trenutno na snazi koji promovišu i štite ženska prava i rodnu ravnopravnost, uključujući Zakon br. 05/L-020 o ravnopravnosti polova, Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije, Zakon br. 05/L-019 o Ombudsmanu, Zakon br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici i revidirani Krivični zakon.

114. Žene su se i dalje suočavale sa izazovima u ostvarivanju svog prava na učešće u javnim poslovima, kao i u donošenju odluka na svim nivoima, a takođe su i dalje bile nedovoljno zastupljene u lokalnim i centralnim institucijama, kao i u političkim strankama. Prema Zakonu

192 Savetodavni odbor Saveta Evrope za FCPNM, 'Četvrto mišljenje o Kosovu' (8. mart 2017.) Dok br. ACFC/OP/IV(2017)001; Savet ministara Saveta Evrope, 'Odluka CM/ResCMN(2019)11 o primeni FCPNM na Kosovu' (3. juli 2019.).

193 Izveštaj specijalnog izvestioca za kulturna prava, napomena 163, stavovi 100, 102.

194 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 24(2), 71(2), 101(1), 104(2), 108(2) i (4), 109(4), 110(1), 114(1).

195 Ibid., Čl. 22. Vidi takođe generalno, UDHR; CEDAW; CERD; UNCAT; CRC; ECHR; FCPNM.

br. 05/L-20 o ravnopravnosti polova, potrebne su posebne mere kako bi se osigurala jednaka zastupljenost (tj. 50 procenata) svakog pola u javnim institucijama i na svim nivoima odlučivanja, dok jednaka zastupljenost žena u procese donošenja odluka takođe snažno podstiče Rezolucija Saveta bezbednosti UN 1325 o ženama, miru i bezbednosti (Rezolucija 1325).¹⁹⁶ Međutim, većina centralnih i lokalnih institucija još uvek nije ispunila zahtev za zastupljenost od 50 procenata utvrđen Zakonom br. 05/L-20 o ravnopravnosti polova, dok su žene i grupe za ženska prava i dalje bile nedovoljno zastupljene i nedovoljno konsultovane u toku dijaloga Priština-Beograd, što je u suprotnosti sa Rezolucijom 1325 i Strateškim pristupom EU ženama, miru i bezbednosti.

115. U važnom koraku unapređenja ženskih prava i tekućih napora na rešavanju rodno zasnovanog nasilja na Kosovu, Skupština Kosova je izmenila član 22. Ustava Kosova dodavši Istambulsku konvenciju na spisak direktno primenljivih instrumenata o ljudskim pravima koji zamenjuju lokalne zakone u slučajevima sukob. Istambulska konvencija obavezuje kosovske vlasti da usvoje detaljni pravni i politički okvir za bavljenje rodno zasnovanim nasiljem u svim njegovim oblicima, sprečavaju i eliminišu nasilje nad ženama, štite i pomažu preživelim i procesiraju počinioce. Trenutni Ombudsman je takođe naglasio značaj ovog razvoja događaja, ističući da nasilje nad ženama i devojkama predstavlja široko rasprostranjeno kršenje ljudskih prava.¹⁹⁷ U dobrodošlom razvoju događaja, Vrhovni sud Kosova odobrio je u junu 2020.godine uputstvo koje pojašnjava pravnu kvalifikaciju i tretman slučajeva nasilja u porodici na Kosovu, posebno u vezi sa članom 248 Krivičnog zakonika, i nastoji da obezbedi da oni koji su preživeli ovo nasilje dobiju odgovarajuću zaštitu u skladu sa Istambulskom konvencijom.

116. Postojalo je nekoliko izazova u 2020. godini u vezi sa zaštitom ženskih prava i obezbeđivanjem rodne ravnopravnosti, poput neadekvatne primene snažnog zakonskog okvira na Kosovu, nedovoljne nadoknade onima koji su preživeli porodično nasilje, kao i nedostatka raščlanjenih podataka. Konkretno, odsustvo napretka u pogledu osiguranja prikupljanja, održavanja i transparentnog izveštavanja o rodno raščlanjenim podacima i dalje otežava potpuno praćenje da li se ženska prava i rodna ravnopravnost poštuju u skladu sa važećim međunarodnim i regionalnim standardima ljudskih prava i kosovskim zakonskim okvirom.

117. Pored ovih opštih izazova primene, pandemija i srodne mere takođe su pogoršale već postojeća pitanja koja se tiču prava žena i devojčica i rodne ravnopravnosti na Kosovu, posebno u pogledu ostvarivanja njihovih socijalno-ekonomskih prava i rodno zasnovanog nasilja. Izveštaji ukazuju da su socio-ekonomski uticaj COVID-19 i mere za njegovo suzbijanje nesrazmerno uticale na žene i devojke na Kosovu u poređenju sa muškarcima. Žene na Kosovu zarađuju manje i imaju manju sigurnost posla od muškaraca, jer je 30 procenata žena neformalno zaposleno u privatnom sektoru, pružajući im manje ekonomskog jastuka da umanju ekonomske posledice COVID-19.

196 Rezolucija UNSC 1325 o ženama, miru i bezbednosti (31. oktobar 2000.) [UN Doc. S/RES/1325](#), stav. 1.

197 IOK, 'Izjava ombudsmana Naima Čeljaja (Qelaj) o Univerzalnom Dečijem Danu' (20. novembar 2020.).

Mere za suzbijanje COVID-19, poput ograničenja slobode kretanja i zatvaranja škola, takođe su povećale teret neplaćenog rada na nezi koji je neproporcionalno stavljen na žene i devojke na Kosovu, posebno u pogledu samohranih majki koje predstavljaju većina samohranih roditelja na Kosovu. Tokom čitave pandemije, nekoliko aktera, uključujući međunarodne organizacije i civilno društvo, pozvalo je VK da usvoji specifične mere kako bi se obezbedilo da žene i devojke budu smeštene ispred i u središte mera suzbijanja i oporavka od COVID-19. sa tim u vezi, i prema Globalnom programu za praćenje rodnih odgovora COVID-19 Razvojnog programa UN-a, Kosovo je bilo među 15 zemalja i teritorija u Evropi, Severnoj Americi, Australiji i Novom Zelandu koje su usvojile posebne mere koje se bave ekonomskom sigurnošću žena tokom pandemije.¹⁹⁸

118. Više izazova za efikasno sprečavanje i bavljenje rodno zasnovanim nasiljem, uključujući tu i nasilje u porodici, i dalje je postojalo u 2020. godini, posebno sa merama izolacije koje su obavezivale žene da ostanu kod kuće suočene sa zlostavljanjem i nasiljem sa malo ili nimalo mogućnosti da ga prijave. Prema podacima kosovske policije, bilo je 2069 prijavljenih slučajeva nasilja u porodici 2020. godine u poređenju sa 1.915 slučajeva 2019. godine, što predstavlja povećanje od 154 prijavljena slučaja.¹⁹⁹ Međutim, izveštaji ukazuju da su pandemija i srodne mere verovatno otežale preživelim da prijave takve slučajeve, implicirajući da je stvarni broj slučajeva rodno zasnovanog nasilja, uključujući slučajeve nasilja u porodici, mogao biti veći u 2020. Na primer, vladina odluka da žrtve nasilja u porodici stavi u karantin tokom prvih nekoliko meseci pandemije pre nego što ih pošalje u jedno od kosovskih prihvatilišta za nasilje zabeležena je kao mogući uzrok nedovoljnog prijavljivanja slučajeva nasilja u porodici.

119. Skloništa za preživele rodno zasnovane i druge oblike nasilja su dobila budžetska izdvajanja za rešavanje teške situacije stvorene pandemijom i morale su da preduzmu mere da novi prijem ne rezultira širenjem COVID-19. Iako je u budžetu za 2020. godinu stvorena posebna budžetska linija za skloništa, mnoga skloništa koja pružaju osnovne usluge ženama, deci i ostalim preživelim neprekidno se suočavaju sa pretnjom zatvaranja zbog nedostatka dugoročnog i održivog budžetskog rešenja. Stoga još uvek postoji hitna potreba za stvaranjem stalne budžetske linije kako bi se obezbedilo održivo finansiranje skloništa.

120. Sudovi su nastavili sa niskim kaznama u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, dok su neke sudije i dalje podsticale pomirenje porodice i krivile žrtve za zločine počinjene nad njima. U septembru 2020. godine, Osnovni sud u Đakovici smanjio je doživotnu kaznu za Pjetera Nrecaja, koji je ubio svoju suprugu i ćerku 2018. godine, na samo 24 i po godine zatvora, što je dovelo do javnih protesta aktivista za ženska prava.²⁰⁰ Pokušaji pomirenja slučajeva mogu stvoriti povoljno okruženje za recidiv, izlažući žrtve riziku od daljeg nasilja. I dalje postoji potreba za obukom sudija, tužilaca i policije o rodnoj ravnopravnosti, posebno u vezi sa odredbama revidiranog Krivičnog zakona o seksualnom uznemiravanju i nasilju u porodici i novim obavezama javnih institucija prema Ištambulskoj konvenciji.

198 Kancelarija premijera, 'Premijer Hoti: Kosovo među 15 zemalja sa merama za žensku ekonomsku sigurnost tokom pandemije' (8. mart 2021.).

199 Kosovska Policija, 'Polijski rad u vreme pandemije: Godišnji izveštaj o radu Kosovske policije januar - decembar 2020.' (mart 2021.), str. 11.

200 MŽK, "Ne ohrabrujte počinioce", MŽK se protivi kratkim kaznama za ubice žena' (16. septembar 2020.).

121. Što se tiče seksualnog uznemiravanja, KGSC je postigao veliki pozitivan razvoj. U novembru 2020. godine, VK i KGSC potpisali su politiku protiv seksualnog uznemiravanja u javnoj upravi koja ima za cilj sprečavanje i sankcionisanje seksualnog uznemiravanja na radnom mestu, što je prvo ove vrste.²⁰¹ Trenutna baza podataka u okviru Ministarstva pravde, koju su uspostavile „UN Women“, uključuje uglavnom sve oblike nasilja nad ženama, kao što su fizičko nasilje, seksualno nasilje i silovanje, vrebavanje, prisilni brak, prisilni pobačaj i prisilna sterilizacija, što znači Uključeno je nasilje koje se dešava van porodičnih odnosa, osim sakaćenja ženskih genitalija i psihološkog nasilja. Trenutna baza podataka takođe uključuje informacije i o počiniocima.

122. Preporuke:

- Zakonski okvir Kosova bi trebalo izmeniti i revidirati tako da odražava Istambulsku konvenciju.
- VK treba da revidira Nacrt zakona o radu kako bi bio u skladu sa EU direktivom o ravnoteži između radnog i privatnog života.
- VK bi trebalo da zaposli više ženskih inspektora, posebno u okviru Inspektorata za rad, i da inspektorima pruži posebnu obuku o rodnoj diskriminaciji u kontekstu rada, uključujući diskriminaciju tokom postupaka regrutovanja i tokom napredovanja i premeštanja radnika.
- VK treba da stvori stalnu budžetsku liniju koja bi obezbedila održiva finansijska sredstva za skloništa za preživjele porodično nasilje.
- SSK bi trebalo da obezbedi obuku o rodnoj ravnopravnosti za sudije, tužioce i policiju, posebno u vezi sa odredbama revidiranog Krivičnog zakona o seksualnom uznemiravanju i nasilju u porodici i novim obavezama javnih institucija prema Istambulskoj konvenciji.
- Kosovski koordinator za nasilje u porodici treba da proširi svoju bazu podataka tako da uključuje sve oblike rodno zasnovanog nasilja, a ne samo porodično nasilje.
- Kosovske institucije treba da poboljšaju prikupljanje, održavanje i transparentno izveštavanje podataka razvrstanih, između ostalog, po polu i etničkoj pripadnosti.

7.2 Dečija prava

123. Član 50 Ustava izričito štiti prava dece, uključujući njihovo „pravo na zaštitu i brigu neophodnu za njihovu dobrobit“ i zaštitu od nasilja, maltretiranja i eksploatacije. Konvencija o pravima deteta (CRC), koja definiše decu mlađu od 18 godina, takođe se direktno primenjuje na Kosovu prema članu 22 Ustava. Primarno zakonodavstvo Kosova takođe je u skladu sa standardima i principima sadržanim u CRC. Pre svega, Zakon br. 06 / L-084 o dečjoj zaštiti stupio je na snagu jula 2020. godine,²⁰² u kontekstu izveštaja da su mere suzbijanja COVID-19 povećale nasilje nad decom na

201 MŽK, 'Nakon godina zagovaranja, MŽK podstiče usvajanje politike protiv seksualnog uznemiravanja u javnoj upravi na Kosovu' (30. novembar 2020.).

202 [Zakon br. 06/L-084 o zaštiti deteta](#) (17. juli 2019.).

Kosovu. Novi zakon, koji omogućava punu primenu Ustava Kosova i direktno primenjivog CRC, ima za cilj zaštitu dece od fizičkog i mentalnog nasilja, zlostavljanja, eksploatacije, zanemarivanja i drugih oblika nasilja koji ugrožavaju njihov život, bezbednost, zdravlje, obrazovanje, ili razvoj. Između ostalog, zabranjuje fizičko kažnjavanje i druge oblike disciplinskih mera kojima se podriva i slabi čovekovo dostojanstvo deteta u svim obrazovnim institucijama i institucijama za negu, u sistemu za sprovođenje zakona i pravosuđu, u radnim uslovima i kod kuće. Nacionalna strategija o pravima deteta za 2019. - 2023. godinu identifikuje pitanja kojima su potrebne neposredne intervencije kako bi se deci pružila neophodna zaštita i briga za njihovu dobrobit i razvoj.²⁰³

124. Uprkos ovom robusnom zakonskom i političkom okviru koji štiti decu i njihova prava, izazovi u primeni nastavili su da se nastavljaju i 2020. godine, posebno zbog nedovoljnih finansijskih i ljudskih resursa koji su rezultat nedostatka volje centralnih i lokalnih institucija za dalje ulaganje u ovu važnu oblast. Zbog dve promene vlade, raspuštanja ZOO i trajne pandemije, novi Nacrt zakona o finansiranju lokalne samouprave, koji bi uspostavio specifičnu i minimalnu budžetsku liniju za socijalne usluge u korist, između ostalog, dece, i dalje je bio na čekanju 2020. uprkos više zahteva civilnog društva za njegovo usvajanje. Dalje, takođe zbog krize COVID-19 i političke nestabilnosti, MRSZ i relevantne opštinske institucije znatno kasne u raspisivanju javnih poziva za podršku uslugama pruženim deci iz nevladinog sektora.

125. Najnovije istraživanje klastera višestrukih pokazatelja (MICS) iz 2020. godine pokazuje zabrinjavajuću situaciju u pogledu siromaštva u detinjstvu i da deca iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana i dalje se kotiraju najgore. Prema podacima MICS, svako četvrto dete mlađe od pet godina živi u najsiromašnijim domaćinstvima.²⁰⁴ Na svakih 1.000 rođenih, 16 dece umre pre nego što dočekaju peti rođendan, pri čemu se 70 posto ovih smrti dogodi u prvom mesecu života, dok je taj broj gotovo dva puta veći među decom iz zajednica K-Roma, K-Egipćana i K-Aškalija.²⁰⁵ Na osnovu izveštaja MICS, osam procenata dece uzrasta od 2 do 17 godina prijavilo je funkcionalne poteškoće u najmanje jednom domenu (npr. vid, sluh, hodanje, komunikacija i učenje), dok je taj procenat veći (14 procenata) među decom iz zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana.²⁰⁶ Što se tiče dečijeg rada, 5,3 procenta dece između 5 i 17 godina bilo je uključeno u rad, dok je ovaj procenat takođe veći među decom K-Roma, K-Egipćana i K-Aškalija, sa 6,9 procenata.²⁰⁷

126. Deca kojima nedostaje roditeljska nega dobijaju alternativna rešenja za negu i nisu smeštena u velike ustanove za smeštaj, iako hraniteljstvo nije dostupno u svim opštinama i „često ne ispunjava međunarodno priznate zahteve“.²⁰⁸ Obezbeđivanje pravilnog socijalnog uključivanja dece sa smetnjama u razvoju takođe je i dalje predstavljalo problem, a mnoga od njih i dalje imaju

203 KDU, 'Strategija o pravima deteta 2019 – 2023' (9. avgust 2019.).

204 Kosovska agencija za statistiku i UNICEF Kosovo, 'Pokretanje ključnih nalaza istraživanja višestrukih pokazatelja za 2020 (MICS)' (novembar 2020.) (u daljem tekstu 2020 MICS Ključni nalazi).

205 UNICEF 2020 Programski rezultati, napomena 117, str. 3.

206 2020 MICS Ključni nalazi, napomena 204.

207 UN Kosovo, UNICEF, UN Women, et al., '2019 – 2020 Kosovo* (UNSCR 1244) Anketna višestrukog pokazatelja klastera i Zajednica Roma, Aškalija i Egipćana na Kosovu i istraživanje višestrukih pokazatelja klastera' (novembar 2020.), str. 27.

208 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 35.

„ograničen pristup socijalnim, zdravstvenim i obrazovnim uslugama“.²⁰⁹ Pored toga, kosovske vlasti bile su „neefikasne u pružanju odgovarajuće nege deci sa ulice i nisu uspele da se pravilno pozabave tim problemom“, iako je prvi pilot centar za negu dece sa ulice, koji je otvoren u Prištini 2019. godine, i dalje pružao njima i njihovim porodicama psihosocijalnu i obrazovnu podršku 2020. godine. Fizičko i psihološko nasilje nad decom takođe je postojalo i navodno se delimično povećalo zbog mera suzbijanja COVID-19, kao što su ograničenja slobode kretanja, dok su kosovske vlasti nedovoljno napredovale u rešavanju nasilja nad decom uprkos stupanju na snagu Zakona br. 06/L-084 o dečijoj zaštiti.²¹⁰

127. Pandemija i sa tim povezane mere nesrazmerno su uticale na prava dece na Kosovu. Prema bivšem Ombudsmanu, mere COVID-19 i njihov socio-ekonomski uticaj uticali su na prava dece na život, zdravlje, bezbednost i obrazovanje na Kosovu.²¹¹ Primetio je da je pandemija COVID-19 otkrila „više slabosti“ u nastojanjima da ostvare svoja prava i da je „produbila ... postojeće nejednakosti“. Sa ovim u vezi, naglasio je da je interakcija između uticaja COVID-19 i drugih faktora, kao što su pol, etnička pripadnost, invaliditet ili ekonomski status, različito uticala na decu, koristeći primer dece K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana i dece sa smetnjama u razvoju koja se suočavaju sa više izazova i problema pri pristupu obrazovanju preko Interneta („onlajn“/online). Takođe je primetio da je porast nasilja u porodici posebno pogodio decu, naglašavajući da je oslobađanje od nasilja osnovno pravo i „neophodan preduslov“ za njihovu dobrobit i zdravlje. Deca sa invaliditetom i njihovi roditelji takođe su se suočili sa izazovima u pristupu osnovnim socijalnim, zdravstvenim i rehabilitacionim uslugama zbog pandemije.²¹² Na primer, VK je u martu 2020. na dva meseca suspendovao rutinski program imunizacije koji pokriva više od 210.747 dece uzrasta od 0 do 12 godina, dok su mere postepeno ukinute od maja.²¹³

128. Iako su usluge skloništa za decu bez roditeljskog staranja i decu koja su preživela nasilje, zlostavljanje i trafficking pružane kroz kratkoročno finansiranje do 31. decembra 2020. godine, nedostatak dugoročnog održivog finansiranja skloništa i usluga koje pružaju podršku deci u ugroženom položaju situacija je i dalje bila zabrinjavajuća, posebno u svetlu finansijskog uticaja pandemije. KOMF, IOK, Asocijacija kosovskih opština i druge organizacije objavili su zajednički dokument o stavu u kojem pozivaju VK da uspostavi dugoročno i održivo rešenje za finansiranje socijalnih usluga odobravanjem Nacrta zakona o lokalnoj upravi, koji, ukoliko usvojen, uspostavio bi minimalni nivo finansiranja socijalnih usluga. Prema KOMF-u, mnoga deca u osetljivim situacijama ostala su bez pristupa socijalnim uslugama, jer su pružaoci usluga zatvoreni ili su u riziku od zatvaranja zbog nedostatka sredstava zbog pandemije. Sadašnji ombudsman je takođe

209 Ibid.

210 Ibid.

211 IOK, 'Izjava ombudsmena povodom Međunarodnog Dana Deteta' (1. juni 2020.); IOK, 'Izjava ombudsmena Naima Čeljaja povodom Univerzalnog Dana Deteta' (20. novembar 2020.).

212 Koha, 'KOMF: Qeveria dhe komunat të marrin me urgjencë masat për zbatimin e Ligjit për Mbrojtjen e Fëmijëve' (koha.net, 31. maj 2020.).

213 Ibid.; UNICEF 2020 Programski rezultati, napomena 117, str. 3.

posebno pozvao na održivo finansiranje kao odgovor na zdravstvenu, socijalnu i ekonomsku krizu izazvanu pandemijom i na kosovske institucije da odobre prilagođene mere za podršku deci u uličnim situacijama, deci sa invaliditetom i deci koja žive u siromaštvu.²¹⁴

129. Preporuke:

- Da bi se pozabavila situacijom siromaštva kod dece na Kosovu, Skupština Kosova bi trebalo da izmeni Zakon br. 2003/15 o Šemi socijalne pomoći kako bi se uklonili diskriminišući kriterijumi koji zahtevaju da porodica mora imati najmanje jedno dete mlađe od 5 godina da bi imalo koristi iz šeme socijalne pomoći kao i za povećanje mesečnog iznosa socijalne pomoći radi zadovoljenja osnovnih životnih uslova za porodice.
- MONT treba da preduzme dodatne mere kako bi se osiguralo uključivanje sve dece sa smetnjama u razvoju u školu i njihov pristup zdravstvenim i socijalnim uslugama, uključujući angažovanje pomoćnika podrške u školama za decu sa smetnjama u razvoju.
- SK treba da nastavi što je pre moguće sa odobrenjem Nacrta zakona o finansiranju lokalne samouprave, koji predviđa uspostavljanje posebnog granta za socijalne usluge kako bi se garantovalo održivo finansiranje socijalnih usluga.
- MRSZ treba da uspostavi održivu šemu za ugovaranje socijalnih i porodičnih usluga od strane nevladinog sektora.
- MONT treba da poveća broj psihologa u školama kako bi ojačao emocionalnu podršku učenika i brinuo o njihovom mentalnom zdravlju.

7.3 Prava omladine

130. Mladi na Kosovu od 15 do 24 godine čine oko 20 procenata celokupne populacije²¹⁵ i još uvek čine jednu od grupa u najnesigurnijoj situaciji na Kosovu zbog više faktora, kao što su „demografski pritisci, obrazac rasta nezaposlenosti, sklonost ka emigraciji i loši ishodi obrazovanja“.²¹⁶

131. Kosovo ima najnižu ocenu indeksa humanog razvoja u regionu, a životni standard je znatno ispod normi EU.²¹⁷ Loša ekonomska situacija na Kosovu direktno utiče na ostvarivanje socijalnih i ekonomskih prava mladih na Kosovu i njihovih mogućnosti za zapošljavanje. Mladi između 15 i 24 godine ostaju grupa koja je najviše pogođena nezaposlenošću i neaktivnošću. Nezaposlenost mladih iznosi čak 49 procenata, što sugerise „rad na crno i [neusklađenost] između rezultata obrazovanja i potreba tržišta rada“.²¹⁸ Implementacija Sektorske strategije i Akcionog plana 2018 – 2020. koje je sačinio MRSZ 2018 - 2022. za povećanje zaposlenosti mladih, presudnih za rešavanje nezaposlenosti mladih na Kosovu, „ostaje na niskom nivou“.²¹⁹

214 IOK, 'Izjava ombudsmana Naima Čeljaja povodom Univerzalnog Dana Deteta' (20. novembar 2020.).

215 MKOS, 'Strategija za omladinu 2019 – 2023' (maj 2019.), str. 5 (u daljem tekstu Kosovska strategija za omladinu).

216 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 79.

217 UNICEF Kosovo, 'Nadgledanje dečijih prava i socijalna zaštita: Promovisanje najboljih interesa dece u socijalnoj i ekonomskoj politici i javnom diskursu', pristupljeno 28. aprila 2021.

218 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 57.

219 Ibid., str. 79.

132. Zakon br. 03/L-145 o osnaživanju i učešću mladih nastoji da promovise učešće mladih u procesima donošenja odluka i poboljša njihov kvalitet života i socijalni status.²²⁰ Bavi se pravom mladih da se samoorganizuju i volontiraju sa organizacijama i njihovim odgovornostima, obavezama centralnih i opštinskih institucija, uspostavljanjem i odgovornostima Lokalnih omladinskih akcionih saveta (LOAS) zaduženih za poboljšanje statusa mladih i učešćem mladih u sektorskim politikama koje se odnose na obrazovanje, zapošljavanje, javno zdravlje, socijalna pitanja i druga pitanja koja se odnose na njih.²²¹ Strategija za mlade MKOS 2019 - 2023 i Akcioni plan ostali su na snazi, a njihov cilj je da poboljšaju položaj mladih na Kosovu njihovim pojačanim učešćem u procesima donošenja odluka i javnom životu, učešćem u neformalnom obrazovanju, zapošljivosti, obrazovanju, promovisanju zdravlja, kulture, sporta i rekreacije.²²²

133. Uprkos postojanju ovakvog pravnog i političkog okvira, učešće mladih u donošenju odluka i dalje je predstavljalo izazov tokom 2020. godine. Funkcionalizacija LOAS-a i Centralnog saveta za akciju mladih (CSAM) koji predstavljaju interese mladih na centralnom i lokalnom nivou jako nedostaje. Pored toga, nemaju sve opštine odobren budžet za sprovođenje akcionih planova za mlade, što čini da omladinski sektor funkcioniše delimično ili ne u punom kapacitetu.²²³ Mladi takođe nisu dovoljno informisani o svojoj ulozi u donošenju odluka i politici i nedostaje im glas u institucijama koje donose odluke zbog trenutne prakse, što rezultira njihovim slabim interesovanjem za politiku i isključenošću iz rasprava o pitanjima koja se njih tiču.

134. Preporuke:

- Institucije na centralnom i lokalnom nivou treba da uključe mlade u procese donošenja odluka na svim nivoima kako bi se osiguralo da mladi mogu da učestvuju i pruže svoj doprinos kao ravnopravni partneri, istovremeno vodeći računa da se njihove potrebe i interesi konačno odražavaju politike i programe.
- MONT treba da prati trendove najboljih svetskih praksi za prilagođavanje obrazovnog sistema u skladu sa potrebama učenika na Kosovu i ekonomskom situacijom, uključujući i elektronsko predavanje.
- VK treba da razvije međuministarske strateške planove za premošćavanje jaza između obrazovanja i tržišta rada na Kosovu sa ciljem da obrazovanje bude više usmereno na potrebe tržišta rada, uključujući i pružanje mogućnosti plaćenijeg praktičnog iskustva studentima u njihovoj oblasti studija.
- MKOS treba da pruži konkretnu podršku CSAM-u i LOAS-u kako bi ovi omladinski mehanizmi pravilno izvršavali svoje mandate.

220 [Zakon br. 03/L-145 o osnaživanju i učestvovanju omladine](#) (5. novembar 2009.), Čl. 1.

221 Ibid., Čl. 4-10.

222 Kosovska strategija za omladinu, napomena 215, str. 4.

223 Ibid., str. 9.

7.4 Osobe sa invaliditetom

135. Član 24. Ustava izričito zabranjuje diskriminaciju zasnovanu na „invalidnosti“, dok član 51 kaže da „osnovno socijalno osiguranje vezano za ... invalidnost uređuje se zakonom“. Pored toga, nekoliko instrumenata o ljudskim pravima koji štite prava osoba sa invaliditetom su direktno primenljivi na Kosovu.²²⁴ Iako Kosovo ima nekoliko zakona koji se tiču osoba sa invaliditetom, još uvek mu nedostaje usklađeni zakon koji se odnosi na sve osobe sa invaliditetom. Zakon br. 2003/23 o invalidskim penzijama pruža socijalnu zaštitu za osobe koje zbog invalidnosti ne mogu da se obezbede. Zakon br. 03/L-022 o materijalnoj podršci porodicama dece sa trajnim invaliditetom pruža novčanu podršku porodicama koje brinu o deci sa trajnim invaliditetom. Međutim, zakon i dalje koristi zastarelu terminologiju za definisanje dece sa trajnim invaliditetom, poput „nepokretne dece“ i „potpuno slepe dece“. Takođe ne pruža materijalnu podršku porodicama koje brinu o deci sa nestalnim invaliditetom, iako je i njima potrebna ova podrška. Zakon br. 03/L-019 o profesionalnim sposobnostima, rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom posebno zabranjuje diskriminaciju u vezi sa zapošljavanjem i naglašava potrebu za jednakim mogućnostima i tretmanom osoba sa invaliditetom prilikom zapošljavanja, obuke i prekvalifikacije i garantuje njihovu pravnu zaštitu. Ustav Kosova još uvek nije izmenjen kako bi se Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD) direktno primenila. Kosovska strategija o pravima osoba sa invaliditetom 2013 - 2023 ostala je operativna i pružala je važne smernice politike o zaštiti i promovisanju prava osoba sa invaliditetom na Kosovu sa ciljem stvaranja ravnopravnog i inkluzivnog društva, uključujući i osiguravanje uključivanja CRPD normi i standarda u politike i programe za osobe sa invaliditetom.²²⁵

136. Skupština Kosova je 4. decembra jednoglasno usvojila rezoluciju izjavljujući svoju posvećenost unapređenju ustavnog i zakonskog okvira za garantovanje i zaštitu prava osoba sa invaliditetom na Kosovu i da će 2022. biti godina osoba sa invaliditetom na Kosovu. Skupština Kosova takođe podstiče relevantne institucije i organe vlasti da podnose amandmane kako bi se CRPD dodala instrumentima za ljudska prava koji se direktno primenjuju i važe na Kosovu i koji su navedeni u članu 22. Ustava.

137. Uprkos usvajanju zakonskog okvira, osobe sa invaliditetom su i dalje jedna od grupa u najranjivijoj situaciji na Kosovu zbog ograničene podrške, kao i zbog neadekvatnih zdravstvenih usluga, socijalne i lične pomoći, rehabilitacije i pomagala. Neuspeh Saveta Kosova za osobe sa invaliditetom da održi sastanak dve godine takođe je još jedan nedostatak u nadzoru i sprovođenju zakona za osobe sa invaliditetom.

138. MRSZ, u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju, u procesu je harmonizacije kosovskog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU za osobe sa invaliditetom i zakonodavstvom o penzijskim šemama. Takođe se predviđa uspostavljanje nezavisnog centralnog mehanizma za

224 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 22. Vidi takođe UDHR, Čl. 25; CRC, Čl. 2, 23.

225 KDU, 'Kosovska strategija o pravima osoba sa invaliditetom 2013 - 2023' (juni 2013.).

upravljanje i upravljanje svim socijalnim i penzijskim šemama.²²⁶ Učinak i uticaj koji ova reforma može imati, posebno politika decentralizacije pružanja usluga, koja ima za cilj da obezbedi održivo finansiranje zaštićenih kategorija, tek ostaje da se vidi.²²⁷

139. Osobe sa invaliditetom na Kosovu i dalje imaju veliki nedostatak pristupa javnim institucijama i prostorima, kao što su obrazovne ustanove, domovi zdravlja, sudovi i tužilaštva, što ih sprečava da u potpunosti učestvuju u društvu. Iako Zakon o gradnji predviđa minimalne standarde za izgradnju, pristup zgradama za osobe sa invaliditetom regulisan je administrativnim uputstvom koje se još uvek ne sprovodi u potpunosti. Svest o invalidnosti među osobama sa invaliditetom, njihovim porodicama, institucijama i društvu uopšte ostaje na Kosovu na niskom nivou.

140. Ljudi sa invaliditetom iskusili su više izazova u uživanju svojih ljudskih prava tokom pandemije COVID-19 na Kosovu, iako su napravljeni važni izuzeci u merama koje ograničavaju kretanje ljudi koji brinu o njima. Neuspeh u obezbeđivanju tumača za znakovni jezik tokom zvaničnih konferencija za štampu i informacija na Brajevom pismu ometao je pristup važnim informacijama o ograničenjima COVID-19 i merama prevencije za osobe sa oštećenjima sluha i vida. Na primer, Komitet slepih žena Kosova (KSŽK) izjavio je da od sredine juna nisu objavljene informacije o COVID-19 na Brajevom pismu za osobe sa oštećenim vidom tokom pandemije i pozvao na potpunu primenu Zakona br. 04/L -092 za slepe osobe, što prema KSŽK nije u potpunosti sprovedeno u praksi. KSŽK je takođe primetio da su se osobe sa oštećenim vidom suočavale sa drugim pitanjima, kao što su neadekvatna finansijska podrška kosovskih institucija, diskriminacija u zapošljavanju i urbana mobilnost i nedostatak knjiga na Brajevoj azbuci.²²⁸

141. Deca sa invaliditetom ostala su bez pristupa obrazovanju skoro mesec i po dana u krizi COVID-19 na Kosovu, jer je MONT tek krajem aprila za njih pokrenuo mrežnu obrazovnu platformu. Što se tiče njihovog prava na zdravlje, Udruženje prava pacijenata na Kosovu primetilo je da se zdravlje pacijenata sa hroničnim zdravstvenim stanjem, poput osoba sa invaliditetom, pogoršalo zbog nedostatka dovoljne zdravstvene zaštite usled fokusiranja na COVID-19. Prema KOMF-u, kriza COVID-19 značajno je uticala na decu sa invaliditetom i njihove roditelje zbog nedostatka osnovnih socijalnih, zdravstvenih i rehabilitacionih usluga. Relevantne NVO takođe su primetile da je na krizu COVID-19 nesrazmerno uticala deca sa invaliditetom i ekonomska i socijalna prava njihovih porodica, uključujući pravo na odgovarajući životni standard, i pozvale kosovske institucije da kreiraju prilagođene ekonomske pakete koji odgovaraju njihovim potrebama specifične potrebe. VK, međutim, navodno nije dovoljno konsultovala OCD koje rade na ovom pitanju da bi se obezbedilo da mere COVID-19 budu prilagođene specifičnim potrebama osoba sa invaliditetom, što utiče na njihovo pravo na učestvovanje.

226 VK, 'Nacionalni program za implementaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (NPISAA) 2017 – 2021' (mart 2017.), str. 235.

227 Ibid.

228 Zeri, 'Asnjë informacion për mbrojtje nga COVID-19 nuk është shtypur për të verbërit' (zeri.info, 18. juni 2020.).

142. Preporuke:

- VK i SK treba da izmene član 22. Ustava kako bi se CRPD direktno primenjivala na Kosovu.
- VK treba da obezbedi pristup svim javnim institucijama i javnim prostorima za osobe sa invaliditetom, uključujući i potpunu primenu postojećeg zakonskog okvira i administrativnih uputstava po ovom pitanju.
- VK treba da obezbedi da osobe sa invaliditetom mogu podjednako uživati svoje pravo na pristup zdravstvenim uslugama, socijalnoj i ličnoj pomoći, rehabilitaciji i pomoćnim uređajima, uključujući izradu i usvajanje Administrativnog uputstva o rehabilitaciji i podršci osobama sa invaliditetom pomoćnim uređajima, na osnovu o pravima i statutu osoba sa paraplegijom i tetraplegijom.
- VK treba da obezbedi da se prava i potrebe osoba sa invaliditetom stave u središte odgovora i oporavka od COVID-19, uključujući njihovo pravo na pristup ključnim informacijama pružanjem tumača za znakovni jezik na svim zvaničnim konferencijama za štampu i obezbeđivanjem pune primene zakona br. 04/L-092 za slepe osobe.

7.5 Manjinska prava

143. Kosovo ima robustan pravni, institucionalni i strateški okvir za prava i zaštitu nevećinskih zajednica²²⁹ koji je usklađen sa međunarodnim standardima ljudskih prava. Član 3 Ustava podvlači da je Kosovo „multietničko društvo“ i garantuje svima jednaku zaštitu pred zakonom, uključujući „zaštitu prava i učešće“ svih zajednica na Kosovu, ali „još uvek su potrebni značajni naponi da bi se stvorili uslovi za istinski multietničko društvo“.²³⁰ Član 24. Ustava posebno zabranjuje diskriminaciju na osnovu „odnosa neke osobe sa bilo kojom zajednicom“. Pored toga, Poglavlje III Ustava utvrđuje prava zajednica i njihovih članova i obaveze Kosova u tom pogledu. Pruža članovima svih zajednica na Kosovu „pravo da slobodno izražavaju, neguju i razvijaju svoj identitet i svojstva zajednice“.²³¹ Nevećinskim zajednicama se, između ostalog, takođe ustavno osigurava pravo na upotrebu maternjeg jezika na privatnom i javnom nivou, sposobnost jačanja veza sa državama sa kojima dele „kulturno, jezičko i versko“ nasleđe i zastupljenost u SK, javnim institucijama i telima i javnim elektronskim medijima.²³² FCPNM, koji se direktno primenjuje na Kosovu,²³³ takođe štiti i promovira prava i slobode nevećinskih zajednica na Kosovu. Na zakonodavnom nivou, Zakon br. 03/L-047 o zaštiti i promovisanju prava zajednica i njihovih članova na Kosovu pokriva prava zajednica u odnosu na jednakost, jezik, kulturu, religiju, obrazovanje, ekonomske i socijalne mogućnosti, zdravlje i političko učešće. Primena ovog robustnog okvira ostaje da predstavlja problem i komplikuje se slabostima u kapacitetima kosovskih institucija koje podrivaju sveobuhvatno podržavanje prava nevećinskih zajednica.

229 Glavne manjinske grupe na Kosovu su Srbi, Bošnjaci, Turci, Aškalije, Egipćani, Goranci i Romi. Vidi: Minority Rights Group International, 'Kosovo' (ažurirano u martu 2018.).

230 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 37.

231 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 57(3).

232 Ibid., Čl. 59, 61-62.

233 Ibid., Čl. 22.

144. Sloboda kretanja i dalje predstavlja problem članovima nevećinskih zajednica, posebno članovima zajednica K-Srba. VK još uvek ne priznaje lične dokumente izdate od Srbije sa nazivima kosovskih gradova kao važeće putne isprave, što je ometalo slobodno kretanje K-Srba na i van Kosova.²³⁴ Navodno su se srpski državljani koji su u braku K-Srbima takođe suočavali sa problemima pri pristupu civilnim dokumentima.²³⁵

145. Iako je bezbednosna situacija nevećinskih zajednica stabilna prema poslednjem izveštaju EU o napretku,²³⁶ zabeleženi su incidenti koji su ciljali pripadnike nevećinskih zajednica u 2020. godini, uključujući fizičke i verbalne napade, uznemiravanje i zastrašivanje i uništavanje imovine, od kojih su mnogi bili usmereni na K-Srbe i povratnike.²³⁷ Ministarstvo za zajednice i povratak primilo je 49 žalbi koje uključuju bezbednosne incidente prema K-Srbima i povratnicima od januara do oktobra 2020.²³⁸ NVO AKTIV prijavila je više od 20 bezbednosnih incidenata koji su bili usmereni na K-Srbe između marta i juna 2020.²³⁹ U junu su specijalni izvestioci UN pitanja manjina, ljudska prava interno raseljenih lica i savremeni oblici rasizma poslali su zvaničnu zajedničku komunikaciju bivšoj vladi u kojoj se izražava zabrinutost zbog prijavljenih međuetničkih incidenata koji su ciljali pripadnike nevećinskih zajednica na Kosovu, mada vlada na to tek treba da odgovori.²⁴⁰ Što se tiče incidenata, drugo povezano pitanje je broj pripadnika nevećinskih zajednica u kosovskoj policiji, koji je i dalje nizak. Na primer, postoji samo jedan pripadnik kosovske policije koji dolazi iz nevećinske zajednice (zajednica K-Aškalija) u Klini, dok u Istoku u kosovskoj policiji postoji samo pet K-Bošnjaka, jedan K-Aškalija, i jedan K-Srbin.

146. Uprkos zastupanju nevladinih organizacija, relevantne kosovske institucije nastavile su polako da reaguju na slučajeve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja koje su prijavili pripadnici zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana kršeći primenjive međunarodne standarde i kosovske pravni okvir i njihovo pravo na jednak tretman i nediskriminaciju. U slučajevima kada ne postoji intervencija nevladinih organizacija, institucije uopšte ne sarađuju međusobno u upućivanju i traženju lečenja u ovim slučajevima. U jednom ilustrativnom slučaju, predmet nasilja u porodici koji je prijavio pripadnik zajednice K-Egipćana u Đakovici uopšte nije bio prosleđen ni Centru za socijalni rad niti advokatu žrtava, dok su nevladine organizacije pružile žrtvi iz ovog slučaja psihosocijalnu podršku i pomoć.

234 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 16.

235 Ibid.

236 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 37.

237 Posebne procedure Saveta UN-a za ljudska prava, zajednička komunikacija specijalnih izvestilaca UN-a o pitanjima manjina, ljudskim pravima interno raseljenih osoba i savremenim oblicima rasizma (29. juni 2020.) Referenca br. [AL KSV 1/2020](#) (u daljem tekstu Zajednička komunikacija posebnih procedura).

238 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 30-31.

239 Ibid., str. 30.

240 Zajednička komunikacija posebnih procedura, napomena 237.

147. Implementacija i izvršenje zakona br. 02/L-37 o upotrebi jezika koji, između ostalog, priznaje dva službena jezika na Kosovu i zahteva pružanje informacija na oba jezika, i dalje su trajan i neodložan izazov i pitanje i u 2020. godini to je potrebno rešiti brzo. Loš kvalitet ili čak i nepostojeći prevodi zvaničnih dokumenata, kao i druge poteškoće povezane sa jezikom, i dalje ometaju i sprečavaju pripadnike nevećinskih zajednica, naročito K-Srbe, u pristupu javnim službama i pravosudnim institucijama.²⁴¹

148. K-Srpska, kao i druge zajednice koje ne govore albanski jezik, takođe su se suočile sa posebnim izazovima u dobijanju relevantnih i pravovremenih informacija o merama sprečavanja i zadržavanja COVID-19, jer je pandemija pogoršavala postojeća pitanja u vezi sa obezbeđivanjem prevoda na oba službena jezika, utičući na njihovo pravo na informaciju i jezička prava kao i njihov pristup programima ekonomskog oporavka. Kancelarija poverenika za jezik izvestila je da je 2020. godine primila više žalbi jer „odluke u vezi sa pandemijom u većini slučajeva nisu prevedene“ na srpski jezik. Prema njegovom izveštaju, Internet stranice Ministarstva zdravlja i KIJJ i dalje su „nefunkcionalne na srpskom“, uprkos više preporuka i intervencija u prošlosti. Na osnovu istraživanja koje je sprovedla nevladina organizacija AKTIV, velika većina ispitanika izjavila je da ima poteškoća u razumevanju uputstava za pristup merama finansijske pomoći COVID-19.²⁴² U drugom izveštaju koji je objavila NVO AKTIV navodi se da je nedostatak informacija na srpskom jeziku tokom pandemije „imao višestruke negativne efekte na položaj članova srpske i drugih nevećinskih zajednica na Kosovu“, uključujući, naročito, povećane zdravstvene rizike, nedostatak svesti o restriktivnim merama i otežan pristup merama ekonomske pomoći.²⁴³

149. Druge nevećinske zajednice, poput K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, bile su nesrazmerno pogođene COVID-19 i sa njim povezanim merama suzbijanja zbog ograničenog pristupa čistoj vodi i zdravstvenoj zaštiti, što se pogoršalo njihovi loši životni uslovi. Pored izazova sa kojima su se suočavali u pristupu obrazovanju preko Interneta, stigli su brojni izveštaji da ovim zajednicama nedostaje dovoljno hrane, LZO, medicinskih sredstava i higijenskih potrepština, što utiče na njihova prava na život, odgovarajuću hranu, zdravlje i druga međusobno povezana prava. Pripadnicima ovih zajednica i dalje će biti potrebna zdravstvena, prehrambena i ekonomska pomoć tokom i nakon krize COVID-19 da bi u potpunosti uživali svoja ekonomska i socijalna prava. Konkretno, na njihovo pravo na adekvatan životni standard nesrazmerno su uticali zatvaranje nebitnih preduzeća i obustava ekonomske aktivnosti jer neki od njih rade u neformalnoj ekonomiji i mogu imati ograničen pristup mrežama socijalne zaštite. Prema IOK-u, zajednice K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana i dalje su najviše marginalizovane i najugroženije grupe.²⁴⁴ Uprkos činjenici da već postoji Strategija i akcioni plan za integraciju zajednica K-Roma, K-Aškalija i K-Egipćana, ova strategija do sada nije zabeležila neki veliki napredak ili rezultate, a ova godina je ujedno i poslednja godina strategije.²⁴⁵

241 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 31-33.

242 NVO AKTIV, '2020 Analiza trenda: Stavovi srpske zajednice na Kosovu' (novembar 2020.).

243 2020 AKTIV Izveštaj o jezičkim pravima, napomena 69.

244 2020 Izveštaj IOK, napomena 26, str. 87.

245 Ibid., str. 96.

150. Pored gore opisanog jezičkog pitanja, još jedan izazov za pripadnike nevećinskih zajednica je zapošljavanje. Manje su zaposleni na rukovodećim mestima, državnoj službi na Kosovu, zdravstvenim ustanovama, formalnom obrazovanju i privatnim preduzećima.²⁴⁶ Dalje, „pripadnici nevećinskih zajednica i dalje su nedovoljno zastupljeni u državnoj službi i na centralnom i na opštinskom nivou“.²⁴⁷

151. Preporuke:

- Javne institucije treba da povećaju kapacitete institucija na centralnom i lokalnom nivou u poznavanju jezika, kvalitetu zvaničnih prevoda i pružanju usluga na nevećinskim jezicima, uključujući i pravosudni sistem.
- VK treba da obezbedi pravilno praćenje primene preporuka koje je usvojio Komitet Saveta Evrope o FCPNM.
- Pravosudne institucije treba da se pravilno bave potencijalno etnički motivisanim zločinima.
- Kosovska policija treba da regrutuje više policajaca iz nevećinskih zajednica, uz istovremeno jačanje rada policije u zajednici prema preporuci Evropske komisije.

7.6 Prava LGBT+ osoba

152. Član 24. Ustava izričito zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i seksualne orijentacije. Nekoliko direktno primenljivih instrumenata o ljudskim pravima takođe zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i drugog statusa na Kosovu.²⁴⁸ Zakon br. 05/L-021 o zaštiti od diskriminacije uspostavlja opšti okvir za sprečavanje i borbu protiv diskriminacije na osnovu pola, roda, rodnog identiteta i seksualne orijentacije, između ostalih statusa, i određuje IOK kao ovlašćeno telo za prihvatanje i istragu pritužbe na diskriminaciju. Štiti LGBT + osobe od direktnih i indirektnih diskriminativnih radnji ili propusta centralnih i lokalnih institucija kao i fizičkih i pravnih lica u javnom i privatnom sektoru. Dalje, Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti garantuje jednake mogućnosti i tretman muškaraca, žena i osoba koje imaju zaštićeni „rodni identitet ili polnu opredeljenost“ u „javnoj i privatnoj sferi društvenog života, što uključuje i politički i javni život, zapošljavanje, obrazovanje, zdravstvo, ekonomiju, socijalna davanja, sport, kulturu i ostale oblasti“.

153. Iako je Nacionalni akcioni plan za 2019 - 2022, koji je izradila Savetodavna i koordinaciona grupa za LGBT+ osobe na Kosovu (SKG), i dalje funkcionisao, nijedna od njegovih mera nije sprovedena od novembra 2019. do februara 2020. Situacija se malo popravila u odnosu na sprovođenje aktivnosti predviđenih u Akcionom planu pošto je KDU preuzeo inicijativu za jačanje saradnje sa OCD koje rade na unapređenju LGBT+ prava u organizovanju brojnih skupova i događaja o značaju unapređenja prava LGBT+ osoba.

246 Ibid., str. 97.

247 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 37.

248 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 22. Vidi takođe, UDHR, Čl. 2; ICCPR, Čl. 2, 26; ECHR, Čl. 14, i njen protokol br. 12, Čl. 1.

154. Najmanje tri slučaja nasilja koja ciljaju LGBT+ osobe prijavljena su kosovskoj policiji 2020. godine i naknadno upućena Tužilaštvu Kosova. Kako je izvestila kosovska policija, dva slučaja su podsticanje mržnje, razdora i netrpeljivosti na verskoj, rasnoj i etničkoj osnovi, dok je jedan slučaj bio podsticanje pretnje.

155. Nakon razvoja događaja u 2019. godini u vezi sa promenama polnih markera za transrodne osobe, Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave odlučilo je da osnuje Radnu grupu koja će raditi na izradi novog zakona koji će regulisati pitanje promene polnih markera u okviru javni registri. Ova inicijativa bi rešila postojeće pravne praznine u vezi sa zakonskim priznavanjem roda.

156. U avgustu 2020, VK je odobrila Nacrt Građanskog zakonika, koji Skupština tek treba da usvoji. LGBT+ organizacije založile su se za dodatnu izmenu Nacrta građanskog zakonika, jer on zadržava tradicionalni koncept braka između muškarca i žene i predviđa da će se drugi oblici građanskih zajednica regulisati posebnim zakonom koji tek treba da bude razvijen. Prema ovim organizacijama, ova formulacija diskriminiše LGBT+ osobe jer ne priznaje izričito istopolne brakove kršeći pravo svake osobe na brak prema članu 37 Ustava ili, u najmanju ruku, pravo na istopolnu civilnu zajednicu. Nacrt Građanskog zakonika prepušta regulisanje ovog važnog pitanja za LGBT+ zajednicu na Kosovu budućem zakonu koji u stvari možda nikada neće biti razvijen ili usvojen, jer ne obezbeđuje obavezan vremenski okvir koji precizira kada takav zakon treba izraditi i usvojiti.

157. Treća godišnja Parada ponosa na Kosovu održana je 12. oktobra uz podršku relevantnih kosovskih institucija i međunarodne zajednice u formatu parade sa vozilima u Prištini u skladu sa merama COVID-19. Parada je nastojala da LGBT+ ljudima na Kosovu omogući vidljivost i zahteva ostvarivanje njihovih ljudskih prava, uključujući uključivanje istopolnih brakova u nacrt građanskog zakonika koji je na čekanju. Povodom ove prilike, ombudsman je izdao javno saopštenje podsećajući da su svi na Kosovu jednaki i da su kosovske vlasti dužne da zaštite ljudska prava LGBT+ osoba.²⁴⁹

158. Mere za suzbijanje COVID-19 pogoršale su osetljive situacije sa kojima se suočavaju LGBT+ osobe na Kosovu. Prema rečima dve nevladine organizacije koje rade na LGBT+ pravima na Kosovu, CEL i CSGD, mere koje ograničavaju kretanje primorale su mnoge LGBT+ osobe da se vrate ili ostanu kod kuće duže vreme zatvorene sa nekim članovima porodice koji možda ne prihvataju njihovu seksualnu orijentaciju ili polni identitet, što može da prouzrokuje potencijalne uticaje na njihova prava u vezi sa fizičkim i mentalnim zdravljem i ličnim integritetom.²⁵⁰ Obustava međunarodnih putovanja vazduhom i kopnom nesrazmerno je uticala na pristup transrodnim osobama zdravstvenoj zaštiti, jer zdravstvene usluge koje im pomažu u tranziciji, poput hormonske terapije, nisu obezbeđene na Kosovu, iako smernice SZO predviđaju da su tranzicione terapije osnovne zdravstvene usluge za one iz zajednice transrodnih osoba.

249 IOK, 'Izjava ombudsmana povodom Nedelje Ponosa' (12. oktobar 2020.).

250 CEL, 'Izjava o Međunarodnom danu protiv homofobije, bifobije i transfobije' (22. maj 2020.).

159. Tokom protekle godine, opština Priština pokazala je veliku solidarnost i podršku LGBT+ osobama tako što je za njih obezbedila siguran dnevni centar, koji NVO takođe mogu da koriste za održavanje aktivnosti na izgradnji kapaciteta LGBT+ osoba. Takođe je dodelila sredstva za izgradnju skloništa na Kosovu koje će biti prvo sklonište za smeštaj LGBT+ osoba.²⁵¹

160. Preporuke:

- Kancelarija za dobro upravljanje (KDU) bi trebalo da organizuje češće sastanke SKG sa relevantnim zainteresovanim stranama i ključnim akterima, posebno sa Ministarstvom zdravlja, kako bi pokrenuo više izveštaja od profesionalaca iz različitih zdravstvenih odeljenja o transrodnim i interseksualnim pitanjima.
- KDU bi trebalo da bude aktivniji u zahtevanju i organizovanju radionica sa kosovskim policajcima u celom regionu Kosova, uključivanjem stručnjaka iz različitih država EU.
- Ministarstvo pravde trebalo bi da izmeni trenutni nacrt Građanskog zakonika tako da posebno uključuje istopolne brakove.
- VK treba da obezbedi sprovođenje zakona o LGBT+ osobama, uzimajući u obzir najnovije izmene i dopune Krivičnog zakonika.
- VK treba da usvoji novu uredbu sa procedurama koje će omogućiti transrodnim osobama da promene ime i pol u službenim dokumentima.

7.7 Ljudi u pokretu

161. Član 156 Ustava Kosova kaže da Kosovo „promoviše i olakšava bezbedan i dostojanstven povratak izbeglica i interno raseljenih lica i pomaže im u povraćaju imovine i poseda“. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Kosova takođe potvrđuje njihovo pravo na povratak i zaštitu njihovih imovinskih prava i srodnih ljudskih prava.²⁵² Njime se predviđa saradnja između EU i Kosova u pitanjima azila u cilju pružanja pomoći Kosovu u ispunjavanju standarda sadržanih u Ženevskoj konvenciji o statusu izbeglica iz 1951. godine i njenom Protokolu iz 1967. godine, uključujući osiguravanje poštovanja principa nevraćanja i ljudska prava tražilaca azila i izbeglica. Tačnije, Zakon br. 06/L-026 o azilu utvrđuje uslove i postupke za dodeljivanje statusa izbeglice, supsidijarne zaštite ili privremene zaštite i uređuje prava i obaveze lica kojima je takav status dodeljen, kao i prava tražilaca azila.²⁵³ Ostali zakoni relevantni za zaštitu i prava ljudi u pokretu uključuju Zakon br. 04/L-219 o strancima, koji definiše izbeglice u skladu sa međunarodnim standardima²⁵⁴ i Zakon br. 04/L-218 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i o zaštiti žrtava trgovine ljudima.²⁵⁵ Važno je napomenuti da Zakon br. 04/L-219 o strancima daje prednost alternativnim merama pritvora za strance kada god je to izvodljivo.

251 Telegrafi, 'Komuna e Prishtinës ndan 300 mijë euro për ndërtimin e strehimoreve për komunitetin LGBTI' (telegrafi.com, 3. oktobar 2020.).

252 Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije i Evropske zajednice za atomsku energiju i Kosova (2. oktobar 2015.).

253 Zakon br. 06/L-026 o azilu (15. maj 2018.), Čl. 1.

254 Zakon br. 04/L-219 o strancima (3. septembar 2013.), Čl. 2-3.

255 Zakon br. 04/L-218 o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i o zaštiti žrtava trafikinga (4. septembar 2013.), Čl. 1.

162. Kosovske vlasti imaju čvrst pravni okvir o azilu koji garantuje pristup teritoriji i poštovanje principa nevraćanja, uslova prijema, pristupa postupcima određivanja statusa izbeglice, slobode kretanja i alternativa pritvoru, kao i zakonski okvir koji upravlja spajanjem porodice i doprinosi procesu integracije priznatih izbeglica na Kosovu. Ovaj okvir pruža pravnu zaštitu ljudima u pokretu koji su u najugroženijim situacijama, kao što su maloletnici bez pratnje, deca, porodice sa decom, žene i žrtve trgovine ljudima i mučenja.

163. Kosovo i dalje ostaje tranzitna ruta za mešovita kretanja, a oko 1370 zahteva za međunarodnu zaštitu podneto je 2020.²⁵⁶ I dalje su se odigrala neregularna kretanja, a povećavali su se slučajevi odbijanja, krijumčarenja i štetne prakse prema tražiocima azila.²⁵⁷ Prema UN-ovom Visokom komesaru za izbeglice (UNHCR), nedostaje „detaljan popis i odgovarajući podaci o profilima“ za raseljena lica i povratnike, što im ometa pristup ljudskim pravima i razvojnim planovima.²⁵⁸

164. Raseljena lica i povratnici i dalje se suočavaju sa bezbednosnim problemima i izazovima u ostvarivanju svojih ekonomskih i socijalnih prava. UNHCR je izvestio da je do jula bilo 45 incidenata usmerenih na povratnike i njihovu imovinu.²⁵⁹ Preko 408 raseljenih lica živelo je u centrima za kolektivno stanovanje zaključno sa junom.²⁶⁰ Uprkos zabrinutosti koju je ombudsman izneo u godišnjim izveštajima tokom protekle tri godine i preporukama po ovom pitanju, rešavanje stambenog pitanja za raseljene porodice i dalje je ostalo nerešeno do kraja 2020.

165. Uprkos kontinuiranoj pandemiji, broj dobrovoljnih povrataka povećao se 2020. u poređenju sa 2019. Prema UNHCR-u, bilo je 394 povratnika u poređenju sa 2019., tokom kojih je bio ukupno 191 povratnik. Od januara do kraja decembra 2020. vratilo se 238 K-Srba, 16 K-Albanaca, 76 K-Aškalija, K-Egipćana, tri K-Bošnjaka i 61 K-Roma.

166. Međutim, ljudi u pokretu suočeni su sa povećanim rizikom od zaraze COVID-19 zbog njihove ograničene mogućnosti primene mera fizičkog udaljavanja i ograničenog pristupa adekvatnoj hrani, LZO, higijenskim proizvodima i osnovnim lekovima za hronična medicinska stanja. Ova pitanja, koja imaju implikacije na njihova prava na život, zdravlje i adekvatnu hranu, pogoršala su se za tražioce azila smeštene u kosovskim centrima za azil, migrante koji su bili podvrgnuti obaveznom 14-dnevnom karantinu u imigracionom pritvorskom centru u mestu Vrani Dol, određenom za u tu svrhu, i interno raseljenih lica smeštenih u kosovskim kolektivnim centrima. Od marta do juna, 171 do 207 tražilaca azila bilo je smešteno u kosovske centre za azil, dok je do 31 migrant istovremeno bio u karantinu u centru Vrani Dol. Dana 29. maja, svi ljudi u pokretu i dalje u karantinu u centru Vrani Dol, koji se zatvorio 30. maja, testirani su na COVID-19, a zatim pušteni u samoizolaciju na 14 dana. Kašnjenja u pružanju i zahtevima za socijalnu pomoć, kao i kašnjenja u procesiranju zahteva za azil zbog obustave postupaka za određivanje statusa izbeglice i nedostatka odgovarajuće odeće za sve uzraste, spolove i godišnja doba uticali su na prava mnogih azilanata.

256 Prema podacima koje je sakupila NVO CRP/K koja pruža besplatnu pravnu pomoć tražiocima azila i izbeglicama na Kosovu.

257 Na osnovu aktivnosti praćenja na granicama i opservacija NVO CRP/K, naročito tokom pandemije COVID-19.

258 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 17.

259 Ibid., str. 18.

260 Ibid., str. 17.

167. Preporuke:

- VK treba blagovremeno da obezbedi pristup pravima i osnovnim uslugama svim tražiocima azila i izbeglicama i da poboljša uslove života u svim centrima za azil na Kosovu.
- VK treba da poboljša međuinstitucionalnu saradnju i koordinaciju kako bi efikasno odgovorila na potrebe i zahteve priznatih izbeglica i osoba sa statusom supsidijarne zaštite na Kosovu za njihov pravni i socijalno-ekonomski status.
- Ministarstvo za zajednice i povratak trebalo bi da stvori jasnu bazu podataka sa odgovarajućim podacima o profilima za raseljena lica i povratnike.
- Ministarstvo za zajednice i povratak trebalo bi da razvije i usvoji novu strategiju za zajednice i povratnike.

8. ODELJAK D: UZAJAMNO PREPLETENE TEME I PITANJA/SPECIFIČNA PITANJA U VEZI SA LJUDSKIM PRAVIMA

8.1 Tranziciona pravda i ljudska prava

168. Do kraja 2018. godine, oko 900 nerešenih slučajeva koji se odnose na moguće zločine počinjene tokom sukoba na Kosovu od 1998. do 1999. godine, a koje su istraživale međunarodne organizacije, premešteno je i stavljeno pod jurisdikciju kosovskog pravosudnog sistema. Od tada, tempo rada organa tužilaštva na rešavanju ovih slučajeva, što je ključna komponenta za ostvarivanje prava na istinu i unapređenje tranzicione pravde na Kosovu, do sada nije obećavao. Od ovog izveštaja može se zaključiti da je pravosudni sistem na Kosovu tek u početnoj fazi svog herkulskog zadatka da pruži pravdu žrtvama i njihovim porodicama identifikovanjem navodnih počinilaca ovih zločina i kažnjavanjem prema zakonu.

169. TSK je 2019. godine usvojio strategiju o ratnim zločinima, iako su izazovi za njeno sprovođenje postojali i 2020. godine zbog političkih pitanja, nedostatka finansijskih i ljudskih resursa i nedostatka međunarodne i regionalne saradnje.²⁶¹ Tužioci i sudije u kosovskom pravosudnom sistemu koji su trenutno zaduženi da istražuju i procesiraju ratne zločine uglavnom nemaju dovoljno iskustva u procesiranju ovih zločina, koji su po svojoj prirodi specifični i zahtevaju specifičnu stručnost u relevantnim međunarodnim standardima, kao i prethodno iskustvo u rešavanju takvih složenih slučajeva.

261 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 23.

170. Do kraja 2020. godine nijednom navodnom počinioocu još nije trebalo suditi u odsustvu u skladu sa izmenama Zakonika o krivičnom postupku koje su usvojene i stupile na snagu 2019. godine, a koje su omogućavale održavanje suđenja u odsustvu u vezi sa zločinima u vezi sa ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnog krivičnog prava počinjenim između januara 1998. i juna 1999. Dopuštanje suđenja bez fizičkog prisustva optuženog, međutim, ne bi bilo u skladu sa međunarodnim pravima i standardima pravičnog suđenja, posebno članom 6 ECHR i Pakta o ljudskim pravima i slobodama. Pored toga, odredbe Zakonika o krivičnom postupku u vezi sa suđenjima u odsustvu su neprecizne i nejasne, posebno u odnosu na radnje koje sud treba da preduzme pre odluke o organizovanju suđenja u odsustvu (*in absentia*).

171. Glavna ročišta i pretresi protiv optužnica za ratne zločine koji su se odvijali u prošlosti trajali su neprihvatljivo dugo, čak i u slučajevima kada su optuženi bili u pritvoru. Prilikom donošenja presude u ovim predmetima, pretresna veća bi se trebala pridržavati strogih odredbi Zakonika o krivičnom postupku u pogledu trajanja glavnog pretresa kada su okrivljeni u pritvoru. Odredbe ECHR o pravičnom suđenju takođe predviđaju da se suđenja moraju završiti u razumnom roku u slučajevima kada su okrivljeni u pritvoru. Dalje, nakon završetka postupka za procenu optužnice, pretresna veća bi u fazi otvaranja glavnog pretresa trebalo da izvrše odgovarajuće pripreme kako bi glavni pretres bio završen u rokovima propisanim zakonom. Treba izbegavati dugotrajna glavna suđenja koja nisu opravdana velikim brojem svedoka. Suđenja moraju biti završena u rokovima propisanim zakonom. Svako produženje unapred određuje odluku o kazni.

172. Prema nekim OCD, poput FHP Kosovo, važno je uspostaviti efikasnu pravnu saradnju između Prištine i Beograda kako bi se bolje rešavali složeni slučajevi koji uključuju ratne zločine i druge međunarodne zločine, posebno imajući u vidu kontekst tekućeg dijaloga uz pomoć EU i pozivi međunarodne zajednice da nastave političke pregovore. Pitanja koja se tiču pravne saradnje i uzajamne pravne pomoći trebalo bi da budu stavljena na dnevni red ovih tekućih pregovora i pregovora, što bi bilo od presudnog značaja za uspostavljanje efikasne komunikacije između pravosudnih institucija Kosova i Srbije i uspešnije gonjenje ratnih zločina.

173. Izvan sudskog gonjenja, stvaranje spomen obeležja često se posmatra kao način suočavanja sa prošlošću. U poslednje dve decenije na Kosovu su postavljene hiljade spomen-obeležja, mada je primetan nedostatak zastupljenosti dece, žena i civila u javnoj memorijalizaciji. Spomenici u sećanje na civile pogođene sukobom češće se samofinansiraju kroz pojedinačne inicijative i postavljaju na privatnim imanjima. Dalje, ne postoji zakonski okvir koji reguliše spomen obeležja, omogućavajući bilo kome da postavi spomenik na privatnom posedu ili čak na javnom vlasništvu, uz jednostavan zahtev opštinskim vlastima, koji se često odobrava. Ovaj nedostatak propisa može dovesti u rizik činjenično izlaganje o prošlim događajima i može dovesti do jednostranih spomen obeležja koja ne objašnjavaju stvari u potpunosti i ne bave se celovitom složnošću prošlosti.

174. Situacija i status žrtava i onih koji su preživeli seksualno nasilje povezano sa sukobima (SNPK) je još jedno veoma važno pitanje u pogledu tranzicione pravde na Kosovu. Kao rezultat sukoba

na Kosovu od 1998. do 1999. godine, žene i muškarci, kao i dečaci i devojčice, bili su podvrgnuti SNPK širom Kosova tokom i nakon sukoba. Iako je tačan broj nepoznat, neki procenjuju da postoji oko 20 000 onih koji su preživeli SNPK. Međutim, do danas nije bilo sistematske dokumentacije ili istraživanja SNPK na Kosovu.

175. Poslednjih godina, mnogi akteri na Kosovu preduzimaju značajne napore kako bi podržali prava onih koji su preživeli SNPK na reparacije i kako bi zadovoljili njihove potrebe. 2014. zakonodavni okvir je izmenjen i dopunjen kako bi se obezbedila reparacija za preživele osobe SNPK i uspostavila Vladina komisija za priznavanje i verifikaciju statusa žrtava seksualnog nasilja u ratu. Komisija se sastoji od ukupno devet članova, što uključuje pet predstavnika nadležnih ministarstava, psihologa, psihijatra, pravnika i predstavnika civilnog društva. Komisija je ovlastila četiri nevladine organizacije koje imaju iskustva u oblasti zaštite žrtava seksualnog nasilja da primaju prijave i obavljaju druge dužnosti.²⁶²

176. Izmenjeni zakon definiše lice koje je preživelo SNPK kao osobu koja je preživela seksualno zlostavljanje i silovanje koje se dogodilo u periodu od 27. februara 1998. do 20. juna 1999. godine, iako se civilno društvo i dalje zalaže za reviziju ovog vremenskog ograničenja, jer iz procesa isključuje neke koji su preživeli SNPK. Osobe koje uspešno steknu status lica koje je preživelo SNPK imaju pravo na nekoliko oblika reparacija i pomoći,²⁶³ uključujući ovde i mesečnu penziju od 230 €; plaćanja zdravstvenih usluga u inostranstvu u vezi sa zdravstvenim uslovima proisteklim iz rata i za koje lečenje nije dostupno na Kosovu; prioritet za zapošljavanje u javnim i privatnim preduzećima; oslobađanje od poreza na imovinu; i pomoć u rešavanju pitanja stanovanja.²⁶⁴ Proces prijavljivanja i dobijanja verifikacije SNPK statusa, što je preduslov za dobijanje reparacija i drugih oblika pomoći, zvanično je započeo u februaru 2018. godine i završiće se u februaru 2022. OCD su izrazile zabrinutost u vezi sa ovim proizvoljnim vremenskim ograničenjem i zagovarale su za njegovo uklanjanje. Od početka rada u 2018. godini, Vladina komisija primila je 1.396 zahteva za SNPK status, od kojih je odobreno 904 ili 75 procenata (873 žene i 31 muškarac), dok je 242 ili 20 procenata odbijeno. Zbog pandemijske situacije, broj preživelih koji su se prijavili za status smanjio se, uglavnom zbog smanjenog kontakta između onih koji su preživeli SNPK i NVO-a koji su ovlašćeni da im pruže podršku u ovom procesu popunjavanjem prijave i pružanjem psihosocijalnog savetovanja. Stigmatizacija preživelih iz SNPK takođe je nastavila da ostaje poseban problem i izazov u 2020. godini, sprečavajući mnoge od njih da zagovaraju ili otvoreno govore o seksualnom nasilju i sopstvenim iskustvima. To ih je takođe moglo obeshrabriti da traže pomoć ili naknade za reparacije iz straha da bi njihov identitet mogao biti otkriven u toku procesa.

262 [Uredba \(GRK\) br. 22/2015 o definisanju procedura za priznanje i verifikaciju statusa žrtve seksualnog nasilja tokom kosovskog konflikta](#) (30. decembar 2015.).

263 [Zakon br. 04/L-172 o izmenama i dopunama Zakona br. 04/L-054 o statusu i pravima palih boraca, invalida, veterana, pripadnika kosovske armije, žrtava seksualnog nasilja u ratu, civilnih žrtava rata i njihovih porodica](#) (23. april 2014.), Čl. 6.

264 Ibid.

177. Uprkos određenom napretku postignutom 2020. godine, pitanje procenjenih 6.044 osoba koje su nestale u odnosu na sukob na Kosovu 1998. - 1999. godine još uvek nije rešeno. Prema Međunarodnom komitetu Crvenog krsta (MKCK), još uvek ima 1.642 nestale osobe. Proces razjašnjavanja sudbine i boravišta nestalih osoba, koji je presudan za ostvarivanje prava članova njihovih porodica na istinu, stagnira tokom poslednjih nekoliko godina. Ipak, dosadašnji napori rezultirali su rasvetljavanjem sudbine 70 procenata od ukupnog broja procenjenih nestalih osoba. Usvojen 2011. godine, Zakon br. 04/L-023 o nestalim licima i dalje uređuje ovo kritično pitanje sa ciljem zaštite prava i interesa nestalih osoba i članova njihovih porodica, posebno prava članova porodice na istinu o sudbina svojih najmilijih.²⁶⁵ Iako je vlada odobrila koncept dokument o nestalim licima 2019. godine sa ciljem izmene Zakona br. 04 / L-023 o nestalim licima,²⁶⁶ što je nešto za šta su se porodice nestalih zalagale godinama, SK to još uvek nije uključilo važna inicijativa u svom zakonodavnom programu.

178. Radna grupa za nestala lica (RGNL) i Vladina komisija za nestala lica (VKNL) i dalje deluju kao glavni institucionalni mehanizmi posvećeni rasvetljavanju sudbine nestalih osoba. Od marta 2004. godine, RGNL, kojim predsedava MKCK i sastoji se od dve delegacije iz Beograda i Prištine, važan je mehanizam za humanitarnu saradnju i koordinaciju posvećen unapređenju napora na ostvarivanju prava na istinu porodica nestalih osoba. RGNL, koji se bavi naporima da se pronađu osobe nestale između 1. januara 1998. i 31. decembra 2000, održao je 51 sastanak od septembra 2020. godine, gde se kao domaćini smenjuju Priština i Beograd.

179. VKNL, koji je osnovan 2006. godine, nadgleda, usklađuje i koordinira aktivnosti sa lokalnim i međunarodnim institucijama i organizacijama u vezi sa razjašnjavanjem sudbine nestalih osoba. Prema VKNL-u, organi u Prištini izvršili su devet procena lokacija tokom 2020. godine u opštinama Severna Mitrovica, Peć, Gnjilane, Orahovac, Srbica i Prizren, što je rezultiralo pronalaskom ljudskih ostataka najmanje 11 osoba na osam lokacija. Identifikacija DNK je trenutno u toku. Pored toga, identifikovano je sedam ponovo sahranjenih tela, od kojih su četiri predata porodicama. Prema srpskom VKNL-u, beogradske vlasti su izvršile tri procene lokacije 2020. godine. Na novootkrivenom mestu masovne grobnice u Kiževaku u Raški pronađeni su ljudski ostaci najmanje pet osoba, dok će dalje biti procenjen Rudnik uglja „Štavalj“ u opštini Sjenica. Lokalitet „Kozarevo“ u Raški takođe je ocenjivan, bez utvrđenih pozitivnih nalaza.

180. Pandemija COVID-19 negativno je uticala na čitav proces rešavanja slučajeva nestalih, a time i na pravo na istinu za članove porodica nestalih. Međutim, RGNL je nastavio sa radom uprkos okolnostima kroz sastanke i zajedničke procene lokacija. Održao je svoja dva redovna sastanka u februaru i septembru i jedan *ad hoc* sastanak u decembru 2020. Rad NVO koje se bave ovim osetljivim pitanjem takođe je bio ugrožen tokom pandemije zbog ograničenih mogućnosti saradnje, komunikacije i razmene informacija. Pristup informacijama za članove porodica nestalih

265 [Zakon br. 04/L-023 o nestalim licima](#) (14. septembar 2011.), Čl. 1.

266 Kancelarija premijera, [‘Vlada usvojila konceptni dokument za nestala lica i nacrt Zakona o ratifikaciji finansijskog sporazuma za IPA 2018 između Kosova i Evropske unije 107. sednica Vlade Kosova’](#) (18. juni 2019.).

osoba bio je posebno otežan tokom zaključavanja zbog ograničenog pristupa elektronskim uređajima.

181. Pitanje nestalih lica takođe je uključeno na dnevni red nedavnih razgovora između Beograda i Prištine pod okriljem EU. Niz sastanaka na stručnom nivou o nestalim osobama održan je u Briselu u julu kao deo dijaloga Prištine i Beograda. Ovo važno pitanje takođe je bilo uključeno u ekonomske sporazume između Prištine i Beograda potpisane u Vašingtonu 4. septembra 2020. godine, gde su se obe strane obavezale da će ubrzati napore na pronalaženju i identifikaciji ostataka nestalih osoba i utvrditi kontakt osobu koja će voditi ove napore.

182. RCNL se nedavno pozabavio nedostatkom kapaciteta za rešavanje pitanja nestalih lica na opštinskom nivou. U 2020, RCNL je procenio opštinske kapacitete u vezi sa službenicima koji se bave pitanjem nestalih osoba i opštinskim uslugama pruženim članovima porodica nestalih osoba. Prema nalazima RCNL-a, većina opština na Kosovu nema zvaničnika koji se bavi isključivo slučajevima nestalih osoba. U nekim opštinama službenici raspoređeni da rade u drugim odeljenjima, kao što su opštinski službenici za ljudska prava, dužni su da se, pored ostalih radnih zadataka, bave i pitanjem nestalih osoba i pružaju različite usluge članovima porodica nestalih osoba, koje negativno utiče na izvršenje prava članova porodice nestalih lica.

183. Preporuke:

- Treba povećati broj sudija i tužilaca koji se isključivo bave ratnim zločinima.
- Svim službenicima, uključujući policajce, tužioce i sudije, treba pružiti specijalizovanu obuku za istragu i krivično gonjenje ratnih zločina i drugih međunarodnih zločina.
- Treba ukloniti vremensko ograničenje da se žrtve seksualnog nasilja prijave za dobijanje statusa žrtve kako je predviđeno Zakonom.
- VK treba da dalje podržava i sprovodi opsežne kampanje za preživjele osobe SNPK u cilju borbe protiv stigme.
- Kosovske institucije treba da počnu da rade na strukturiran, zasnovan na činjenicama i inkluzivan način kako bi se osiguralo da spomenici tačno dokumentuju i pamte prošlost, kao što su oblik ratnog muzeja, muzeja ratnog detinjstva, obeležavanja mesta zločina i drugi oblici memorijalizacije.
- RGNL, VKNL i druge relevantne zainteresovane strane treba da unaprede napore da se razjasne nestale osobe i ostvare prava njihovih porodica na istinu kao i na pravdu i pravna sredstva, uključujući preduzimanje konkretnih mera kako bi se sprečila politizacija ovog pitanja i kako bi se osiguralo da proces traženja nestalih vođen je samo humanitarnim i ljudskim pravima.
- Relevantne institucije treba da se pozabave pitanjem pogrešne identifikacije/pogrešnog svrstavanja ljudskih ostataka lociranih tokom procesa potrage za nestalima.

8.2 Korupcija i ljudska prava

184. Korupcija ozbiljno pogađa uživanje svih ljudskih prava, posebno za grupe i osobe u najranjivijim situacijama.²⁶⁷ Korupcija posebno narušava dostupnost, kvalitet i dostupnost roba i usluga povezanih sa ljudskim pravima i održivi razvoj, a takođe podriva kredibilitet i funkcionisanje javnih institucija i vladavine zakona, koje su ključne za efikasno promovisanje i zaštitu ljudskih prava.²⁶⁸

185. Korupcija na Kosovu i dalje je bila ozbiljno i hitno pitanje u 2020. godini, dok kosovske pravosudne institucije još uvek nisu nagovestile spremnost da promene situaciju. Na osnovu indeksa percepcije korupcije za 2020. godinu, Kosovo nastavlja da bude visoko korumpirana zemlja.²⁶⁹ Prema izveštaju o slobodi u svetu 2020 o Kosovu, Kosovo i dalje ima nedovoljan i slab institucionalni okvir za borbu protiv korupcije zbog preklapanja mandata i nedovoljne koordinacije, što je rezultiralo „nepoverenjem“ u vladu.²⁷⁰ Relevantne vlasti navodno nisu posvećene krivičnom gonjenju i suočavanju sa korupcijom na visokom nivou, a osuđujuće presude su i dalje „retke“ čak i u retkim slučajevima u kojima se visoki zvaničnici procesiraju zbog korupcije.²⁷¹ Prema nekim izveštajima, pravosudni sistem često namerno nije sudio u slučajevima kako bi se omogućilo zastarevanje slučaja.²⁷² U 2018. godini, VK je usvojila antikorupcijsku strategiju i akcioni plan za 2018 - 2022. godinu, koji su podneti Skupštini Kosova, ali do sada to još uvek nije usvojeno. To pokazuje nedostatak političke volje i liderstva za borbu protiv korupcije.²⁷³ Sveukupno gledano, Kosovo je postiglo tek „ograničeni napredak“ u suočavanju sa korupcijom i mora da učini više kako bi istraživalo i procesiralo slučajeve korupcije na visokom nivou, oduzelo imovinu stečenu korupcijom i stvorilo posebna sudska odeljenja posvećena rešavanju slučajeva korupcije na visokom nivou koji su često složene prirode.²⁷⁴

186. Prema godišnjem izveštaju o radu Agencije za borbu protiv korupcije (APK) za 2020. godinu, APK je sprovela preliminarne postupke istrage u ukupno 313 slučajeva, od kojih je 134 predmeta preneto iz prethodnih godina, a 179 ih je APK primila 2020. godine. Od toga su 124 predmeta upućena kosovskom tužilaštvu i kosovskoj policiji na dalje postupanje, 16 je upućeno nadležnim upravnim organima sa zahtevom za pokretanje disciplinskog postupka, a 112 slučajeva je zatvoreno, dok je 61 slučaj još uvek u postupku istrage. Ukupan broj obrađenih anonimnih prijava je 19. Tokom izveštajne godine, Agencija je obradila ukupno 66 slučajeva pokrenutih po službenoj dužnosti.²⁷⁵

267 OHCHR, '[Korupcija i ljudska prava](#)', pristupljeno 28. aprila 2021.

268 [Ibid.](#)

269 Transparency International, '[Indeks percepcije korupcije 2020](#)' (januar 2021.), str. 3.

270 Freedom House, '[Sloboda u svetu 2020: Kosovo](#)' (mart 2020.).

271 [Ibid.](#)

272 2020 Američki Stejt department Izveštaj o ljudskim pravima, napomena 28, str. 22.

273 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 28.

274 [Ibid.](#), str. 24.

275 APK, '[Godišnji izveštaj o radu 2020](#)' (mart 2021.), str. 9.

187. Tokom 2020. godine, SPRK je podigao optužnice protiv četvoro bivših ministara vlade, Besima Bećaja, Mimoze Kusari-Ljilja, Dardana Gašija i Nenada Rašića, kao i još petnaest osoba koje su optužene za zloupotrebu svojih položaja u vezi sa privatizacijom distribucije Kosovske energetske korporacije,²⁷⁶ dok su za korupciju takođe optuženi i sudija Osnovnog suda u Mitrovici Rafet Ismajliji, i Osnovnog suda u Peći Sali Beriša. Ovaj konkretni slučaj još uvek je bio na čekanju krajem 2020. godine.

188. Drugi problem vezan za borbu protiv korupcije je selektivni pristup sudija u slučajevima korupcije koji uključuju zvaničnike visokog profila, što je u suprotnosti sa pravom na pravično suđenje i jednak zakonski tretman za druge osobe optužene i procesirane za niže nivo krivičnih dela korupcije. Generalno gledano, najveći broj osoba optuženih za korupciju završava osuđujućim presudama, ali to se ne dešava čak ni u slučajevima kada su visoki zvaničnici optuženi za korupciju.²⁷⁷ To potvrđuje analiza KLI koja pokriva period od 17. februara 2008. do 31. maja 2020. godine, u kojoj je analizirano 298 optužnica protiv 216 političara, od kojih većina sadrži krivična dela povezana sa korupcijom. Prema nalazima KLI-a, od 55 slučajeva u kojima su optuženi visoki državni zvaničnici, 33 slučaja su se okončala pravosnažnom presudom, od čega su samo tri slučaja ili pet odsto osuđeni, dok je u 30 drugih slučajeva sud to učinio ne našavši krivičnu odgovornost visokih zvaničnika.²⁷⁸

189. Preporuke:

- VK treba da pokaže istinsko vođstvo, sposobnost da vežba unapred planiranje i spremnost da dodeli odgovarajuće resurse za borbu protiv korupcije. Treba da usvoji novu strategiju i akcioni plan za suzbijanje korupcije i uspostavi mehanizam praćenja za procenu njegove primene i uticaja.
- Tužiocu u Odeljenju za korupciju i finansijski kriminal u SPRK trebalo bi da budu imenovani na osnovu meritum merila, dok bi kosovsko tužilaštvo i SPRK trebalo da kontinuirano ulažu u profesionalni razvoj tužilaca u ovom odeljenju.
- SPRK bi trebalo da poveća broj slučajeva po službenoj dužnosti.
- SPRK bi trebalo da uspostavi posebno odeljenje za borbu protiv korupcije.

276 Betim për Drejtësi, 'PSRK ngritë aktakuzë për korrupsion ndaj Mimoza Kuasri-Lilës, Besim Beqajt, Dardan Gashit e 16 zyrtarëve tjerë' (betimiperdrejtësi.com, 10. april 2020.).

277 KLI, 'Lufta për statistika të korrupsionit' (23. juni 2020.).

278 KLI, 'Politikë e "kriminalizuar"' (26. decembar 2020.).

8.3 Životna sredina i ljudska prava

190. Ustavni poredak Kosova zasnovan je na principima, između ostalog, zaštite životne sredine.²⁷⁹ Član 52 propisuje da je zaštita životne sredine odgovornost svih i zahteva od javnih institucija da u svojim odlukama uzmu u obzir uticaje na životnu sredinu. Pored toga, kosovsko zakonodavstvo takođe uključuje međunarodne instrumente i standarde za zaštitu vazduha, životne sredine, zemljišta i vode,²⁸⁰ dok Krivični zakonik utvrđuje krivična dela i sankcije za nanošenje štete životnoj sredini.²⁸¹ Skupština Ujedinjenih nacija je usvojila Agendu 2030 i njenih 17 ciljeva održivog razvoja u 2018. godini, od kojih su mnogi usmereni na obezbeđivanje zdravog života, zaštitu životne sredine i promovisanje zelenije planete. Međutim, nekoliko pitanja koja se odnose na zaštitu životne sredine nastavila su se i 2020. godine, uključujući nedostatak odgovarajuće primene pravnog okvira i drugih politika.

191. Kosovo ima mnogo ekoloških problema koji su nasleđeni tokom decenija nekontrolisane upotrebe različitih izvora, kao što su prirodni i mineralni resursi, i industrijske proizvodnje, zajedno sa visokim nivoom zagađenja. Opšta ekološka situacija na Kosovu nazadovala je tokom poslednjih godina zbog povećane gradnje, saobraćaja i industrijskog zagađenja, uključujući zagađenje iz elektrana i grejanja domaćinstava tokom zime. Kosovo je još uvek u „ranoj fazi“ bavljenja ekološkim pitanjima, poput klimatskih promena.²⁸² Naročito, Kosovo još uvek treba da uspostavi efikasan sistem praćenja vode, sprovodi zakonske odredbe o odgovornosti za životnu sredinu i sprovodi strategiju u vezi sa klimatskim promenama.²⁸³ Kosovska agencija za zaštitu životne sredine objavila 2020. godine je Izveštaj o indikatorima životne sredine koji analizira pritiske na životnu sredinu na osnovu indikatora koji se odnose na vazduh, vodu, zemljište, klimatske promene, biodiverzitet i druge, čime je popunjena praznina u izveštavanju koja je postojala u prethodnoj godini.²⁸⁴

192. Zagađenje vazduha i dalje predstavlja vodeću brigu na Kosovu. Prema AKICN-u, Kosovo je i dalje navedeno kao mesto sa umereno zagađenim vazduhom, sa indeksom vazdušne kontrole od 74.²⁸⁵ Međutim, ovaj nivo zagađenosti vazduha varira od grada do grada, a neki gradovi imaju znatno lošiji nivo zagađenja vazduha.²⁸⁶ Kvalitet vazduha u Prištini se posebno pogoršao.²⁸⁷

193. Što se tiče vode, Kosovo je usvojilo neke zakone koji još uvek nisu u potpunosti u skladu sa pravnim tekovinama EU (*EU Acquis*).²⁸⁸ Iako postoje zakoni koji zahtevaju zaštitu vodnih resursa na Kosovu, „zagađenje, prekomerna upotreba i zloupotreba reka nastavilo se gotovo istim tempom“

279 Ustav Kosova, napomena 2, Čl. 7.

280 Spisak relevantnih primarnih i sekundarnih zakona koji se odnose na zaštitu životne sredine i klimatske promene na Kosovu potražite na <http://kepweb.org/legislation/>.

281 Krivični zakonik, napomena 20, Čl. 170, 338-353.

282 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 92.

283 Ibid., str. 93.

284 Ministarstvo za ekonomiju i životnu sredinu i Kosovska agencija za zaštitu životne sredine, 'Kosovski izveštaj o životnoj sredini za 2020. i izveštaj o ekološkim indikatorima' (2020.), str. 21, Tabela 3.

285 AQICN, 'Kvalitet vazduha širom sveta: Rangiranje kvaliteta vazduha'.

286 Ibid.

287 Delfinë Elshani, 'Vazduh Kosova: Dostizanje novih padova' (GLPS, 14. januar 2020.).

288 2020 Izveštaj EK o progresu, napomena 44, str. 94.

kao i prethodnih godina.²⁸⁹ Ovo još uvek nije očigledna institucionalna inicijativa za poboljšanje održivog korišćenja vodnih resursa, koja je neophodna da bi se obezbedilo „javno zdravlje, zaštita životne sredine i društveno-ekonomski razvoj“ na Kosovu.²⁹⁰

194. Godine 2020. vlasti u Prištini i Beogradu potpisale su sporazum sa Sjedinjenim Državama da rade na studiji izvodljivosti koja razmatra mogućnost podele spornog jezera Gazivode kao izvora vode i energije.²⁹¹ Prema sporazumu, vlada se obavezala da će osnovati radnu grupu za studiju izvodljivosti usredsređenu na: (1) „[d] označavanje linija postojeće tehničke alokacije vodnih resursa jezera“; (2) „ispitivanje kakve postoje, ako postoje, mogućnosti za poboljšanje jezerske infrastrukture radi optimizacije vodosnabdevanja, kako bi se omogućila dodatna upotreba (npr. navodnjavanje, voda za piće)“; i (3) „[m] vodeći računa da bilo kakve preporuke ili predlozi u studiji ne smeju da ugroze trenutnu upotrebu vode.“²⁹²

195. Izgradnja hidroelektrana kompanije KelKos Energy, kompanije za upravljanje hidroenergijom, sa sedištem na Kosovu u Dečanima,²⁹³ predstavlja još jedan izazov pred zaštitom životne sredine kojem je 2020. godine posvećena velika pažnja. Ovo je naročito zbog snažnih kritika koje su došle od ekološke aktivistkinje gospođe Šprese Ljošaj (Shpresa Loshaj). Kompanija KelKos Energy je nedavno podnela tužbu kojom zahteva 100.000 € od gospođe Ljošaj zbog klevete.²⁹⁴

196. Preporuke:

- VK treba da preduzme hitan pregled prakse primene sankcija od strane inspektora zaštite životne sredine.
- VK treba da ojača koordinaciju aktivnosti između relevantnih inspektorata, kosovske policije, kosovskog tužilaštva i sudova u vezi sa zaštitom životne sredine.
- VK bi trebalo da uspostavi efikasan sistem praćenja vode, kao i da primeni strategiju klimatskih promena prema preporuci Evropske komisije.

289 2020 Izveštaj IOK, napomena 26, str. 42.

290 Ibid.

291 Nikola Đorđević, 'Potpuni sporazum Kosova i Srbije' (emerging-europe.com, 7. septembar 2020.).

292 VK, 'Plan implementacije vašingtonskih sporazuma za ekonomsku normalizaciju između Kosova i Srbije' (oktobar 2020.).

293 Špresa Ljošaj (Shpresa Loshaj), 'Borba za kosovske reke mora da se nastavi' (prishtinainsight.com, 15. oktobar 2020.).

294 Igor Todorović, 'Vlasnik mini hidroelektrane tuži aktivistkinju Špresu Ljošaj na Kosovu* zbog uvrede' (balkangreenenergynews.com, 22. februar 2021.).

